

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ULUSAL GÜVENLİK BAĞLAMINDA İSLAM DEVRİMİ
SONRASI İRAN DIŞ POLİTİKASI: MAHMUD
AHMEDİNEJAD DÖNEMİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yunus Emre YAPICI

**Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Murat ALAKEL

OCAK - 2015

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSAL GÜVENLİK BAĞLAMINDA İSLAM DEVRİMİ
SONRASI İRAN DIŞ POLİTİKASI: MAHMUD
AHMEDİNEJAD DÖNEMİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yunus Emre YAPICI

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bu tez 13/03/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Yrd. Doç. Dr. Murat ALAKEL

Jüri Üyesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali UĞUR

Jüri Üyesi
Yrd. Doç. Dr. Abdullah URAL

Kabul
 Red
 Düzeltme

Kabul
 Red
 Düzeltme

Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yunus Emre YAPICI

12.03.2015

ÖNSÖZ

Dört bölümden oluşan bu çalışma, 1979 İran İslam Devrimi'nin hemen ardından gündeme gelen ve uluslararası toplumu günümüze kadar etkileyen İran dış politikasında ulusal güvenliği ve örnek olarak Mahmud Ahmedinejad dönemini araştırmak amacıyla yapılmıştır. İran İslam Cumhuriyeti'nin bölgesel bir hegemonya oluşturma çabası, uluslararası sistemi yorumlaması ve Batı karşıtı politikalar ortaya koyması bu çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Ayrıca özel olarak Mahmud Ahmedinejad dönemi dış politika uygulamaları çalışmanın önemini arttırmıştır.

Dış politika ile ulusal güvenliğin iç içe geçtiği yeni dünya düzeninde İran İslam Cumhuriyeti'nin bölgesel ve küresel politikaları dikkat çekici olmuştur. Çalışmanın teoriler ışığında ulusal güvenliğin yorumlanması, İslam devrimi sonrası İran'da kurulan rejimin ulusal güvenlik algısının anlaşılması ve bu doğrultuda Mahmud Ahmedinejad döneminin daha iyi kavranması ile akademik çalışmalara katkı sunması ümit edilmektedir.

Çalışma sürecinde önemli katkılar sunan tez danışmanım ve değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Murat Alakel'e, Yalova'daki evinde beni uzun süre misafir eden sevgili dostum Umut Arda Dünder'a ve hiçbir zaman desteklerini eksik etmeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yunus Emre YAPICI

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
HARİTA LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
Metadoloji.....	4
BÖLÜM 1: REALİST, NEO-REALİST VE POST-KOLONYAL TEORİLER	6
1.1.Realizm.....	6
1.1.1.Devlet.....	7
1.1.2.Güç.....	7
1.1.3.Kendi Başının Çaresine Bakma.....	8
1.1.4.Güvenlik İkilemi.....	9
1.1.5.Güç Dengesi.....	9
1.2.Neo-realizm.....	10
1.2.1.Anarşi.....	11
1.2.2.Güçler Dağılımı.....	11
1.2.3.Saldırgan ve Savunmacı Realizm.....	12
1.2.4.Değişim.....	13
1.3.Post-kolonyal Teori.....	13
1.3.1.Post-kolonyal Teorinin Doğuşu.....	14
1.3.2.Uluslararası İlişkilerde Post-kolonyal Teori.....	14
1.3.3.Post-kolonyal Teorinin Realizme ve Neo-realizme Eleştirisi.....	15
BÖLÜM 2: İRAN DIŞ POLİTİKASINDA ULUSAL GÜVENLİK	18
2.1.Ulusal Güvenlik Kavram.....	18
2.2.Ulusal Güvenlik Esasları.....	18

2.2.1.Jeopolitik Konum.....	20
2.2.2.Şii Hilali.....	24
2.2.3.Etnik Yapı.....	26
2.2.4.Ekonomik Yapı.....	28
2.2.5.Devrimci İslam.....	30
2.2.6.Fars Milliyetçiliği.....	32
2.2.7.Batı Karşıtlığı ve Uluslararası Sistem Algısı.....	32
2.2.8.Nükleer Politikalar.....	35
2.3.Ulusal Güvenlik İlkeleri.....	37
2.3.1.Kendi Kendine Yeterlilik.....	38
2.3.2.Bölgesel Güç.....	39
2.3.3.Caydırıcılık.....	40
BÖLÜM 3: İRAN'DA ULUSAL GÜVENLİK KARAR ALMA YAPISI.....	43
3.1.Bûnyâdlar ve Pasdaran.....	44
3.2.Dini Lider.....	45
3.3.Cumhurbaşkanı.....	46
3.4.Uzmanlar Meclisi.....	47
3.5.İslami Danışma Meclisi.....	47
3.6.Anayasa Koruyucular Konseyi.....	48
3.7.Düzenin Yararını Teşhis Heyeti.....	49
3.8.Milli Güvenlik Yüksek Kurulu.....	49
3.9.İstihbarat Kurumları.....	50
BÖLÜM 4: MAHMUD AHMEDİNEJAD DÖNEMİ.....	52
4.1.Mahmud Ahmedinejad'ın Siyasi Kimliği.....	52
4.2.Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığı Süreci.....	52
4.3.Ahmedinejad Döneminde Dış Politika.....	55
4.3.1.Nükleer Müzakereler.....	56

4.3.2.ABD, İsrail ve AB ile İlişkiler.....	58
4.3.2.1.ABD ile İlişkiler.....	58
4.3.2.2.İsrail ile İlişkiler.....	59
4.3.2.3.AB ile İlişkiler.....	60
4.3.3.Rusya ve Çin İle İlişkiler.....	60
4.3.4.Irak ile İlişkiler.....	61
4.3.5.Türkiye ile İlişkiler.....	62
4.3.6.Diğer Bölge Ülkeleri ile İlişkiler.....	63
4.3.7.Hindistan, Pakistan ve Orta Asya ile İlişkiler.....	66
4.3.8.Latin Amerika Ülkeleri ile İlişkiler.....	66
SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA.....	70
ÖZGEÇMİŞ.....	83

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AKK: Anayasa Korucular Konseyi

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

CEO: Chief Executive Officer

HAMAS: Harakat al-Mugawama al-Islamiya (İslami Direniş Hareketi)

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

İİC: İnan İslam Cumhuriyeti

İKÖ: İslam Konferansı Örgütü

MGYK: Milli Güvenlik Yüksek Kurulu

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

NPT: Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons (Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması)

OPEC: Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı)

PJAK: Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi)

PKK: Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)

SAVAK: Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar (Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü – İnan)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŒİÖ: Œanghai İŒbirliđi Örgütü

UAEA: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

UAEK: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: İran Jeopolitik Haritası.....	22
Harita 2: Şii Hilali.....	24
Harita 3: İran'daki Etnik Gruplar.....	26
Harita 4: İran'daki Nükleer Tesisler.....	36

ÖZET

Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Ulusal Güvenlik Bağlamında İslam Devrimi Sonrası İran Dış Politikası ve Mahmud Ahmedinejad Dönemi Örneği	
Tezin Yazarı: Yunus Emre Yapıcı	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Murat ALAKEL
Kabul Tarihi: 13.03.2015	Sayfa Sayısı: VIII (ön kısım) + 83 (tez)
Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler	Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
<p>“Ulusal Güvenlik Bağlamında İslam Devrimi Sonrası İran Dış Politikası ve Mahmud Ahmedinejad Dönemi Örneği” adlı bu çalışma, özünde İslam devrimi sonrası İran dış politikasında ülkenin kendine özgü ulusal güvenlik esaslarını, karar alma yapısını ve ilkelerini ortaya koyma ve teoriler ışığında yorumlama amacına yönelik hazırlanmıştır. Bu bağlamda çalışmaya kavramlar eşliğinde teorik bir zemin oluşturulmuş ve dönemsel değişimler arasında Mahmud Ahmedinejad’ın İran Cumhurbaşkanı olduğu dönem örnek olarak alınmıştır.</p> <p>Teorik zemin oluşturulurken, Uluslararası ilişkiler disiplini ve bu disipline bağlı teoriler ile ulusal çıkar, güç, güç dengesi ve güvenlik gibi kavramlar kuramsal açıdan bir temel teşkil etmiştir. Yöntemsel olarak disiplinler arası bir anlayış benimsenmiş, coğrafya, din, sosyoloji, ekonomi, kültür ve siyaset bilimi gibi sosyal bilimler ulusal güvenlik esaslarının ortaya çıkmasında başvurulan en önemli disiplinsel araçlar olmuştur. Batı karşıtlığı, uluslararası sistemin yorumlanması ve nükleer politikalar gibi diğer esaslar ise İran İslam Cumhuriyeti’nin kendine özgü unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır.</p> <p>Tek yönlü bir bakış açısıyla ulusal güvenliği değerlendirmek, konuyu anlamak için yeterli olmayacaktır. Bu noktada ulusal güvenlik karar alma yapısı ve ilkeleri ile çok yönlü ve derin bir analiz ortaya koyulabilir. Küresel ve bölgesel güç politikalarının genellikle merkezinde ve ulusal çıkar çatışmalarının ortasında yer alan bölgede İran İslam Cumhuriyeti, uluslararası sistemden kendisini soyutlayamamış ve ulusal güvenlik açısından tehdit altında olduğunu düşünmüştür. Bu açıdan bakıldığında karar alma yapısı ve ilkeler bu düşüncenin yönünü tayin etmiştir.</p> <p>Karar alma yapısının karışık olması ile İran siyasal sisteminin diğer devlet sistemlerine benzemediği gerçeği karşımıza çıkmıştır. Karar alma yapısının en etkin üyesi dini liderin rejim güvenliği noktasındaki hassasiyeti ulusal güvenlik için bağlayıcı niteliktedir. Dönemler ve siyasi aktörler değişse de İran İslam Cumhuriyeti için ulusal güvenlik ilkeleri değişmemiştir. Buna en güzel örnek Mahmud Ahmedinejad döneminde karşımızda çıkmıştır. Ulusal güvenlik ilkeleri doğrultusunda radikal uygulamalar gerçekleştiren Ahmedinejad, iktidarının son yıllarına kadar devletin diğer iktidar mekanizmaları ile ortak kararlara imza atmıştır.</p> <p>İslam devrimi sonrası İran dış politikası idealizm ve realizm yaklaşımları çerçevesinde şekillenmiştir Ancak konu ulusal güvenlik bağlamında değerlendirildiğinde, realist/neorealist ve post-kolonyal yaklaşımların öncelikleri daha net olarak görmemizi sağladığı fark edilmiştir. Çalışmamız göstermiştir ki; İran İslam Cumhuriyeti’nde ulusal çıkar, güç ve güç dengesi gibi kavramlar her zaman rejim güvenliği paralelinde değerlendirilecektir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Ulusal Güvenlik, Dış Politika, Ulusal Çıkar, Realizm.	

SUMMARY

Yalova University Institute of Social Sciences Master's Thesis Summary

Thesis Title: The Iranian Post-Islamic Revolution Foreign Politics within The Context of National Security and The Example of Mahmud Ahmedinejad Era	
Thesis Author: Yunus Emre Yapıcı	Advisor: Yrd. Doç. Dr. Murat ALAKEL
Date of Acceptance: 13.03.2015	Number of Pages: VIII (pre) + 83 (main)
Department: International Relations	Field of Study: International Relations
<p>This study, which is called "Iranian Post-Islamic-Revolution Foreign Politics within the context of National Security and the Example of Mahmud Ahmedinejad Era", is written with the purpose of putting forth the idiocratical national security principles of Iranian foreign politics after the Islamic Revolution, structures and guidelines of decisionmaking and interpreting these in light of theoretical knowledge. In this regard, the theoretical background is formed to the accompaniment of related notions and Mahmud Ahmedinejad's presidential era is taken into consideration as an example from between periodical alterations.</p> <p>As building the theoretical background for this study; International Relations discipline and the theories of it, and also notions such as national interest, power, balance of power and security constitute a hypotetical basis. An inter-disciplinary approach is adopted procedurally; social sciences like Geography, Theology, Sociology, Economics, culture and Political Sciences are the key tools to consult while presenting the principles of national security. Other fundamentals; such as West opposition, interpretation of the international system and nuclear policies can be seen as additional idiosyncratic elements of Islamic Republic of Iran.</p> <p>Evaluating the national security with a single point of view would not be sufficient for comprehending the topic. At this point, a depth and versatile analysis on national security can be made through decisionmaking structure and its principles. The region, in which Islamic Republic of Iran is located, is in the center of global and regional power politics and international conflicts of interest. Thus, Islamic Republic of Iran cannot isolate itself from the global system and governments feel under threat in terms of national security. From this perspective, decisionmaking structure and principles give direction to this thought.</p> <p>Since decisionmaking structure is complex, we face the fact that political system (regime) of Iran differs from other governmental systems. The most predominant member of the decisionmaking structure is the religious leader and his sensibility on the security of the regime has an obligatory nature. Although the terms and political agents change in time, the principles of national security in Islamic Republic of Iran remain unchanged and the best example of this argument is Mahmud Ahmedinejad's presidential era. Ahmedinejad, who made radical changes towards the principles of national security, had conducted co-decision procedures with other governmental mechanisms until the end of his era.</p> <p>The foreign politics of Iran after the Islamic Revolution shaped around the approaches; idealism and realism. However, it is distinguished that realist/norealist and post-colonial approaches made it easier for us to see the priorities within the context of national security more clearly. This study shows that; national interest, power and balance of power are the terms which will always be evaluated paralley with security of the regime.</p>	
Key Words: National Security, Foreign Policy, National Interest, Realizm.	

GİRİŞ

20. yüzyıl boyunca gerçekleşen savaşlar ve bunları takip eden devrimler, dünya barışına ciddi anlamda darbe vurmuştur. Bu yüzyıl sonunda dünya düzeni analizinin güç ilişkileri çerçevesinde yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Devletin uluslararası politikada tek aktör olduğu yönünde iddialarda bulunan düşünceler uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak gelişmesine büyük katkılar sunmuştur. İlerleyen dönemlerde ulus-devlet kavramının sorgulanması ile birlikte eleştirilerin odak noktası, devleti merkeze alan ve ulusal güvenliği öncelik olarak değerlendiren realist/neorealist yaklaşımlar olmuştur.

Uygulamalar devletlerin sistemde en belirleyici aktör olduğunu göstermiştir. Hatta güvenlik gündemleri genişlemiş ve devletler ulusal güçlerinin maksimum seviyeye ulaşması için çeşitli unsurlar geliştirmişlerdir. Bu unsurlar köklü devlet geçmişinden, jeopolitik konuma kadar geniş bir yelpazeyi içine almaktadır. İran, Şubat 1979'da rejim değişikliği ile sonuçlanan büyük bir ayaklanma yaşamıştır. Toplumun devlete karşı ayaklanması şeklinde olan bu devrimde, hiçbir toplumsal sınıf ya da parti savunulmamış ve toplumun her kesiminden kadın, erkek göstericiler meydanlara inmiştir.

Şii dini lider Ayetullah Humeyni'nin önderliğinde gerçekleşen 1979 İslam Devrimi'nden sonra çeşitli siyasi eğilimler değişimin ne getireceği konusunda çatışmaya girmiştir. Bu çatışma ortamına önemli derecede etki eden yapılara rağmen yeni kurulan İran rejimi, ulusal güvenlik konusunda taviz vermeyeceğinin izlenimi tüm dünyaya vermeye çalışmıştır.

İran, İslam adına yaptığı iddia ettiği devrimi öncelikle komşu ülkelere ihraç etmeye çalışırken çeşitli güçlükler çekmiştir. Bunun Pers milliyetçiliği, mezhep farklılıkları gibi tarihsel arka planı mevcuttur. Bu gibi zorluklar içinde olan rejimin varlığı, 1980 yılında Irak ile girilen savaşın sonucunda yeniden güç kazanmıştır. Bu savaş çok sayıda insanın ve maddi-manevi kayıpların olmasına sebep olmuştur. Ancak diğer bir yandan da bu savaş, bütün siyasi eğilimlerin dışlanmasına ve “velayet-i fakih” ya da “rehberlik makamı” denilen yapıyı temsil eden Humeyni liderliğindeki rejimin sağlamlaşmasına da yardımcı olmuştur. 1989 yılında Humeyni'nin ölümünü ve Irak ile yapılan ateşkes görüşmelerini takiben Ayetullah Ali Hamaney ruhani liderliğe gelmiştir.

İran’da dini elitlerin yönetimde her zaman aktif olduğu gerçeği hiçbir dönem değişiklik göstermemiştir. Humeyni sonrası cumhurbaşkanı olan Haşimi Rafsancani döneminde yeniden inşa dönemi olacağı yönünde söylentiler gelişse de; bu dönem ile birlikte İslamcıların kendi kademeleri arasında çatışmalar başlamıştır. Cumhurbaşkanı pragmatik eğilimler gösterirken; Uzmanlar Meclisi ve Anayasa Koruyucular Konseyi ise muhafazakâr duruşunu korumuştur. Diğer yandan radikal köktenciler ve reform yanlıları her kademedede etkinliklerini göstermekten yana tavır takınmışlardır.

1997 yılında Muhammed Hatemi’nin cumhurbaşkanlığı reformcu faaliyetler için umut ışığı niteliğinde olmuştur. İfade özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, insan haklarının daha çok dikkate alınması, kadınların ve gençlerin üzerindeki kültürel baskıların azalması ile birlikte bölgesel ve küresel anlamda normalleşme yönünde eğilimler bu dönemde kendini göstermiştir. Ancak Hatemi’nin sekiz yıllık cumhurbaşkanlığı süresinde reform karşıtı gruplar ulusal güvenliğin tehdit altında olduğu algısı yaratarak toplumdaki tabanlarını sağlamlaştırmıştır. Bu ters duruma reformlardaki yavaşlama ve halka etkisinin yansımamış olması ile reformcuların bölünmesi de eklenince; radikal eğilimlere yakınlığı ile bilinen Mahmud Ahmedinejad, 2005 yılında cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Ahmedinejad dönemi ile birlikte hem içeride hem de dışarıda radikal ve çatışmacı söylemler benimseyen İran rejimi, buna bahane olarak ulusal güvenliğinin tehdit altında olduğunu öne sürmüştür. Özellikle bürokraside ciddi değişimler ve reformcuların siyaseten dışlanması bu dönemde gözlemlenmiştir. Hatta Ahmedinejad daha da ileri giderek temel amacının devrimi bütün alanlarda yeniden yapılandırmak şeklinde olduğunu söylemlerine yansıtmıştır. Kendi hükümeti ile “yeni bir İslam devletine geçiş” olacağını ortaya koymuştur. Ahmedinejad’ın cumhurbaşkanlığına geldikten sonraki “İsrail haritadan silinmelidir” şeklindeki ifadesi ve nükleer politikaların gerekliliği yönündeki uzlaşmaz tavırları ile ilk etapta tecrübesizlik olarak yorumlanmıştır. Ancak ABD ve İsrail karşıtı açıklamaların sürekli olması ve nükleer diplomasideki kararlı duruşun İran için daha farklı bir anlam taşıdığını göstermiştir. Bu politikaların dini lider Hamaney’in onayı ve desteği ile yapıldığı düşünüldüğünde Ahmedinejad’ın dış politikasının ulusal güvenliği önceliğe alan bir devlet politikası olduğu akla gelmektedir.

Bu çalışmada öncelikle teorik altyapı ele alınacak; realist/neorealist ve post kolonyal teoriler ışığında İslam devrimi sonrası İran dış politikası incelenecektir. İkinci bölümde İran dış politikasında ulusal güvenliğin esasları üzerinde durulacaktır. Ulusal güvenlik denildiğinde akla Kenneth Waltz tarafından benimsenen neorealist teori gelmektedir. Neorealizm sayesinde İran İslam Cumhuriyeti'nin modern uluslararası sisteme bakış açısını daha net olarak görme imkânımız olacaktır. Bu bağlamda İran'ın uluslararası sistem hakkındaki yorumlarını şu üç başlık altında incelemek mümkündür:

- Uluslararası sisteme anarşi hâkimdir.
- Bu ortamda devletin en önemli prensibi “kendi kendine yetebilmek” olmalıdır.
- Güvenlik devlet için önceliklidir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde işlendiği gibi İran ulusal güvenliğinde karar alıcıların kimler ve hangi kurumlar olduğu belirleyici bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın bu noktasında aktörlerin ve devlet kurumlarının ulusal güvenliğin oluşmasındaki etkisi ele alınacaktır. Son bölümde ise Mahmud Ahmedinejad dönemini mercek altına alınacak ve radikal muhafazakâr politikaların uygulanma şekli incelenecektir. Bu dönemde Ahmedinejad'ın söylemleri İran'ın başta ABD ve İsrail olmak üzere diğer batılı güçler tarafından tehdit altında olduğu yönünde olmuştur. İran'ın dış politikada saldırgan olmasından yana olan Ahmedinejad, nükleer güç olmayı ulusal güvenlik için bir ihtiyaç olarak değerlendirmiş ve aynı zamanda İran İslam Cumhuriyeti devlet politikasının da uygulayıcısı olmuştur.

Dünya genelinde ve Ortadoğu özelinde en fazla tartışılan, en fazla haber yapılan ve en fazla akademik çalışma yapılan ülkelerden birisi İran'dır. Çalışma hazırlanırken; konu ile ilgili literatür çalışması yapılmış ve süreli yayınlar takip edilmiştir. Türkçe ve İngilizce makalelerden yararlanılmış, haberler incelenmiştir. Teorik altyapı bölümü hazırlanırken teorik çalışmaları son yıllarda detaylı olarak inceleyen Türkiye'deki akademisyenlerin derleme eserleri ve teorileri ortaya atan yabancı akademisyenlerin kaynakları kullanılmıştır. Diğer bölümlerde ise konularında uzman akademisyenlerin, araştırmacıların Ortadoğu/İran odaklı kitapları ve yayınlanmamış yüksek lisans tezleri çalışmanın genişlemesine yardımcı olmuştur. Son bölümde örnek dönem olarak incelenen Mahmud Ahmedinejad dönemi için literatürün henüz kısır olduğu gerçeği karşımıza çıkmıştır. Bu nedenle gazete ve internet kaynaklı haberler değerlendirmeye

alınmıştır.

Çalışmanın hipotezi İran İslam Cumhuriyeti'nde güvenliğin devlet ideolojisinin kontrolü altında olduğudur. Ulusal güvenliğin yumuşak güç unsuru olarak mezhep olgusu kullanılmaktadır. Kontrollü gerginlik stratejisi kullanan yönetim silahlanma noktasında fazla harcamalar yapmaktadır. Konu teorik anlamda analiz edildiğinde akla realist/neorealist teoriler ve kavramları gelmektedir. Ulusal güvenlik esasları konu İran olduğunda farklılık göstermemekte ve konuyu daha iyi anlamak, bakış açısını genişletmek için okuyucuya fikirler sunmaktadır. Ulusal güvenlik ilkeleri ise realist/neorealist yaklaşımlar ile birlikte değerlendirildiğinde İran dış politikasındaki öncelikleri görmemizi sağlayacaktır. Ulusal güvenlik konusunda karar alıcıların duruşları da etkilidir. Fransa ve Rusya gibi büyük devletlerde olduğu gibi İran İslam Cumhuriyeti'nde de karar alma yapısındaki iki başlılık dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Ulusal güvenliğin şekillendiği Milli Güvenlik Kurulu'nda resmiyette cumhurbaşkanının etkisi görölse de aslında gayri resmi düzeyde ruhani liderin yaptırım gücü ve bu konuda diğer dini elitler tarafından da desteklenmesi konu için dikkate değer bir tespittir. Önceki cumhurbaşkanları arasından radikal – yeni muhafazakâr çizgiye sahip olmasıyla ayrışan Ahmedinejad ve onun dönemi konunun pekişmesinde iyi bir örnek olmuştur.

Metadoloji

Çalışmamızda kavramları ile birlikte uluslararası ilişkilerin belirleyici teorileri olan realist/neorealist ve post kolonyal yaklaşımlar etkili olacaktır. Bu yaklaşımların ulusal güvenlik konusundaki tespitleri ve söylem analizleri İran İslam Cumhuriyeti'nde karşılığını bulabilmektedir. Bu noktada İran'ın politikalarında güç elde etme çabası, güç dengesi oluşturmak için girdiği arayışlar ve uluslararası sistemi yorumlama şekli teorik perspektiflere zemin hazırlamaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin bazı ulusal güvenlik esaslarına sosyal bilimlerin birçok disiplininde rastlanırken; bazılarını da İran özelinde değerlendirmek doğer olacaktır. Jeopolitik, etnik dağılım ve ekonomik yapı ülkenin ulusal güvenliğinde ölçülebilir, değerlendirilebilir ve bağlayıcılığı yüksek unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Ancak devrimci İslam, Batı karşıtlığı, uluslararası sistem algısı ve nükleer politikalar İran özelinde tartışılması gereken unsurlardır.

Ulusal güvenlik politikalarının karar alıcıları, dönemsel olarak gösterdikleri farklı etkilerle süreci ve değişimi yönlendirici olmuşlardır. Bu bağlamdaki en iyi örnek Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olduğu dönemdir. Ahmedinejad'ın ulusal güvenlik konusundaki yaklaşımları bir devlet politikası olarak görülse de neticede bu politikaların uygulanmasında kişisel anlamda başarılı olduğu bir gerçektir.

BÖLÜM 1: REALİST, NEO-REALİST VE POST-KOLONYAL TEORİLER

Uluslararası arenada her geçen gün farklı şekillerde gündeme gelen olaylar, uluslararası ilişkiler alanında teori çalışmalarının önemini göstermiştir. Teori çalışmalarındaki genişleme ancak İkinci Dünya Savaşı sonraki dönemlerde gerçekleşebilmiştir. Bu çalışmalar sayesinde uluslararası ilişkiler disiplini, özgün bir çalışma alanı olarak ortaya çıkabilmiştir. Bu olumlu tabloda uluslararası ilişkiler alanında çalışan bilim adamları farklı yaklaşımlar geliştirmiş, yorumlamış ve tartışmaya açmışlardır.

Tayyar Arı'ya göre, teoriler geleceği öngörmemizde de yardımcı olmaktadır. Bu noktadan baktığımızda dünya savaşlarının öncesinde modern uluslararası sistemin işleyişi ve nasıl şekilleneceği konusunda varsayımlar ortaya atan realist düşünce, dikkatleri üzerine çekmiştir (Arı, 2004: 23). Mustafa Aydın'a göre realist düşüncenin uluslararası ilişkiler disiplinine ciddi katkıları vardır. Ve bu düşünce ile uluslararası ilişkiler kurumlar ve olaylardan çok kavramlar ile açıklanabilmiştir (Aydın, 1996: 94).

1.1. Realizm

Realizm, düşünce tarihinde etkili olan diğer tüm teorilere benzer şekilde verdiği cevapların gerçekçi olmasından çok sorduğu soruların gerçekçi olması ile ön plana çıkan bir teori geleneğidir. Bu gelenek zaman ve mekân farkı olmaksızın insanlık tarihi boyunca gelişen politik, ekonomik, askeri ve sosyal dönüşümlere karşın, insanoğlunun sürekli karşı karşıya kaldığı konuları ele almaktadır (Ersoy, 2014: 159).

16. yüzyıl'da Nicollo Machievelli 'Hükümdar' isimli eseriyle ve 17. yüzyıl'da ise Thomas Hobbes 'Leviathan' isimli eseriyle realizmin fikir babaları olarak kabul edilmişlerdir. 20. yüzyıl'da ise bu düşüncesin gelişmesine Edward H. Carr, Hans Morgenthau ve Kenneth Waltz gibi düşünürler katkıda bulunmuştur. Bu düşünürlerin ortak noktası uluslararası ilişkilerde "devlet – sistem düzeyi" araştırmalar yapmak olmuştur (Aydın, 2004: 37). Devlet, güç, kendi başının çaresine bakma, güvenlik ikilemi, güç dengesi ve anarşi realizm ile özdeşleşmiş kavramlardır.

1.1.1.Devlet

Devleti bağımsız değişken olarak değerlendiren realist yaklaşım (Yalman, 2012: 76), egemenliğin devlet için olmazsa olmaz olduğu temeli üzerinde inşa edilmiştir. Egemenliğin oluşması içinde şiddete ihtiyaç duyulur. Çünkü egemenlik doğal hak düşüncesiyle sağlanamadığı gibi sözleşme unsuru ile de sağlanması mümkün değildir (Hardt ve Negri, 2008: 19). Bu noktada devlet ve ordu her zaman ön planda olmuştur.

Realistlere göre güvenliğin neye hizmet ettiği ve amacı konusunda çok farklı fikirler ortaya atılmış olsa da devletlerin iç nüfuslarına karşı sorumlu olduğu kabulü yaygındır. Realistler, uluslararası politikayı merkeze aldıkları için devletleri işlev bakımından aynı kategoride değerlendirmiş ve amaçlarının varlıklarını korumak olduğu noktasında birleşmişlerdir. Hatta bazı yazarlar realizmin ulus-devlet ile ilgili bir kuramı bile olmadığına vurgu yapmışlardır (Tayfur, 2012: 79).

Realist teoride devlet uluslararası politikanın temel aktörü olduğu için uluslararası örgütler, ticari şirketler, sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler ve çıkar grupları devletin çıkarlarını belirleyemezler (Balcı ve Kardaş, 2014: 87). Bu açıdan baktığımızda İran nükleer müzakerelerde BM'ye ve UAİK'ye karşı tutumu ile uluslararası sistemde devlet dışı aktör tanımayan bir ülke olarak yorumlanabilir.

1.1.2.Güç

Uluslararası ilişkiler düzeyinde güç, devletin sınırları dışında çıkan anlaşmazlıkların çözümünde etkili olmuştur. Bu bağlamda düşünüldüğünde özellikle imparatorluklar çağında askeri güç ön planda olmuştur. Machiavelli hükümdarın devletin savunulması noktasında güçlü olmasını şart görmüştür (Machiavelli, 1998).

Bir devlet için kendi varlığını korumak ve uluslararası politikada söz sahibi olmak için kapasitesini arttırmak zorundadır. Bu kapasiteyi artırma tutkusu uluslararası politikada en belirleyici özellik olarak karşımıza çıkmıştır. Güç elde etmek ve elde edilen gücü açığa çıkartmak her politikanın önceliği olmuştur (Morgenthau, 1970: 38-47). Bu bağlamda Arı ise “bir ulusun gücünün başka bir ulusun gücü ile karşılaştırılmadan anlaşılabilir” (Arı, 2004: 172) şeklinde yorumda bulunmuştur.

Ulusal gücü üç başlık altında değerlendirmek gerekirse bunlar; askeri güç, ekonomik güç ve siyasal güç şeklinde toparlanmıştır. Realizm dendiği zaman akla ilk olarak gelen askeri güç gelmiştir. Askeri gücün bünyesinde personel, ekipman, istihbarat ve ulaşım gibi birçok faktör yer almaktadır. Morgenthau ise askeri gücü teknoloji ve liderlik gibi faktörlere göre değerlendirmekten yana olmuştur. Bir devletin diğer devletleri etkilemek amacıyla belirleyici olması için ekonomik gücün önemli bir yeri vardır. Özellikle doğal kaynaklara sahip olmak endüstri devrimi sonrasında devletlerin mücadelecü gücüne büyük oranda katkı sağlamaktadır. Siyasi güç ise diğer güç unsurları bir araya getirip yön verici olmuştur (Morgenthau, 1970: 153).

İslam devriminden bu yana ekonomik problemler yaşayan ve siyasi istikrarı bir türlü sağlayamayan İran İslam Cumhuriyeti, güç kavramını nükleer silahlara sahip olmaya bağlamıştır. Çünkü ABD ve İsrail gibi güçler karşısında, onlara denk hatta onlardan güçlü caydırıcı bir konvansiyonel yapıya sahip ordu kurabilmesi hayalden öteye geçmemektedir. Bu bağlamda nükleer güce sahip olan İran, İsrail ve ABD için yeteri kadar tehdit unsuru olarak görülebilir (Eizenstadt, 2001: 15).

1.1.3.Kendi Başının Çaresine Bakma

Realizm devletin temel amacının kendi varlığını sürdürmek olduğunu savunmuştur. Bu nedenle anarşik olarak tanımlanan uluslararası sistemde her devlet kendi varlığının devamı için başının çaresine bakmak zorundadır (Balcı ve Kardaş, 2014: 88).

İslam devrimi öncesi yıllarda hemen her konuda İngiltere ve ABD'ye bağımlı olan İran devrimin ardından devrim ihracı politikasına yöneldiği ve uluslararası terör örgütlerine destek verdiği için, Batı dünyası ve bölgesel ülkeler tarafından izole edilmiştir. Bu izolasyon İran – Irak Savaşı'nda etkisi göstermiştir. Savaş boyunca İran'a uygulanan silah ambargosu ulusal güvenlikte derin yaralar açmıştır. Bu acı tecrübe neticesinde İran yabancı silah kaynaklarına bağımlılığını en aza indirmek, gelecek ambargoların etkisini kırmak ve ileride karşılaşılması muhtemel tehditlere karşı güçlü bir ordu için ulusal silah sanayisini inşa etmeyi hedeflemiştir (Eizenstadt, 2001). Ahmedinejad yönetimi de yine bu nedenlerden dolayı nükleer enerji programını başlatmıştır.

1.1.4.Güvenlik İkilemi

Kendi güvenliğinden sorumlu olan devlet bunu sağlama noktasında bir hamle yaptığında bu hamle diğer devletler için güvenlik riski doğuracaktır. Bu duruma realist teoride güvenlik ikilemi adı verilmiştir. Bir devlet güç artırımına gittiğinde realizme göre bunun iki nedeni vardır. Bu güç artırımı ya devletin kendi güvenliği içindir ya da kendi çıkarını diğer devletler aleyhine artıracak bir ortam mevcuttur. Bu bağlamda güvenlik ikilemi devletleri sürekli güç artırımına zorlamaktadır (Balcı ve Kardaş, 2014: 88). Buna en iyi örnek İran olacaktır. Devrim sonrası yıllarda kendisini hemen Irak savaşında bulan İran etrafındaki güçlü devletler tarafından kuşatılmışlık hissi altında, halkına ve etrafına karşı güvenliği en yüksek seviyelerde tutmuş bir devlet görünümü vermektedir.

1.1.5.Güç Dengesi

Güç dengesi kavramı 17. – 18. yüzyıldan bu yana merkezi politikada yer almıştır. Uluslararası politikada bu dengenin sağlanmasındaki amaç sistemin korunması ve uluslararası ilişkilerde istikrar ortamının korunması olmuştur. Realist yaklaşıma göre güç dengesi dendiğinde istikrar akla gelmektedir. Bu istikrar uluslararası politikada devletlerin birbirlerine karşı faaliyetlerini sınırlamayı amaçlamıştır. Uluslararası sistemde devletleri denetleyen bir mekanizma olmadığı için güç dengesi mekanizması geliştirilmiştir.

Uluslararası ilişkilerde devletlerin güç mücadeleleri son tahlilde her zaman güç dengesine yol açmıştır. Mutlak anlamda hâkimiyeti sağlayacak bir güç olamayacağı için mevcut güçler arasında bir denge meydana gelmiştir (Tanrısever, 2012: 57).

Morgenthau, güçler dengesinin sağlanması için bazı yöntemler ortaya atmıştır. Bunlardan ilki zayıf durumdaki uluslara karşı kullanılan ‘böl – yönet’ yöntemi olmuştur. Diğer yöntemi ise silahlanma şeklinde düşünmüştür (Morgenthau, 1970: 230-231). Güç dengesinde istikrarın sağlanması her zaman mümkün olmamıştır. Devletler güçlerine güç katmak için ittifak politikalarına da başvurmuştur. Bu ittifaklar uluslararası sistemde bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmıştır (Morgenthau, 1970: 235). Sonuç olarak güç dengesinin sağlanması ancak geçici bir süreliğine mümkün olabilmıştır. İran özelinde buna örnek olarak Ahmedinejad yönetiminin uyguladığı

bölgesel işbirliği girişimleri değerlendirilebilir. İran'ın komşularıyla güç dengesi sorunu olmamıştır. Ancak ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri İran rejiminin güvenlik kaygılarını arttırmıştır. İşgaller sonrası oluşan yeni jeopolitik süreçte İran için bölgesel anlamda hegemonya oluşturma süreci başlamıştır.

1.2. Neo-realizm

Realist yaklaşımın varsayımlarına yönelik eleştirilerin artması ile siyasal – yapısal realizmi savunan yazarlar, teoriye bilimsel nitelik kazandırmayı amaçlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalarda neo-realizmin sürekli olarak üzerinde durduğu devlet ve güvenlik politikası konularının önceliği tekrar değerlendirilmek istenmiştir. Neo-realizm ile realizmin temel ilkelerini doğru kabul edilmiş ve teoride bunlar üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır.

Realizm 1970'li yılların sonlarından itibaren Kenneth N. Waltz'ın çalışmaları ile sistemik unsurlara daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır. Devlet davranışlarını aktörlerin tercihleri sonucu tek başlarına gerçekleştirdiği davranışlar olarak değil, sistemin dayatması olarak analiz eden neo-realizmin uluslararası ilişkilerde önemli bir yeri olmuştur. Neo-realizm büyük güçlerin sistem içinde sahip olduğu yüksek askeri güçle önemli pozisyonları ele geçirip sisteme hâkim olacağını öngörür (Balcı ve Kardaş, 2014: 91).

İlk olarak insan doğasından yola çıkarak bir devletin davranışlarını açıklamaya çalışan klasik realizme karşı neo-realizm insan ve insan doğasından yola çıkıp dış politika açıklamalarına gitmemiştir. Bunun sebebi teori içerisinde insan doğasının varsayımlara dayandırılmasını bilimsel olarak nitelemeyen eleştirilerin bulunmuş olmasıdır. Daha genel baktığımızda neo-realizm, uluslararası sistemde sonuçlar ve karşılıklı birimler arasındaki nedensellik bağlarını tekrar kurgulamıştır (Waltz, 1990: 35).

Neo-realizm yaklaşımı üç temel varsayım etrafında şekillenmiştir. Bunlardan ilki sistemin düzenleyici ilkesi olarak anarşi; ikincisi, devletleri birbirine benzer kılan güvenlik; üçüncüsü ise güç dağılımıdır.

1.2.1.Anarşi

Neo-realizmde uluslararası sistemin anarşik olmasının iki nedeni vardır. İlki uluslararası sistemde devletten farklı bir üst otoritenin olmaması, ikincisi dünyada düzeni sağlayacak bir polis gücünün olmamasıdır. Neo-realizmin öngörülerine göre yaptırım gücü olduğuna inanılan BM Güvenlik Konseyi sadece beş ülkenin kontrolündedir (Balcı ve Kardaş, 2014: 92). Bu açıdan baktığımızda İran'ın uluslararası sistemi anarşik özelliği ile yorumladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Neo-realist teoriye göre anarşi uluslararası sistemin düzenleyicisi niteliğindedir. Bir devletin siyasal sisteminin devamlılığı için hiyerarşi düzenleyici bir ilke ise, anarşi de uluslararası sistemde bu etkiyi göstermektedir (Mearsheimer, 2010: 79). Bu noktadan bakıldığında neo-realist teoriye göre anarşi pozitif anlamda yorumlanmıştır.

Anarşi, devletlerin birbirleriyle savaş durumunda olmaları nedeniyle “kendi kendine yardım” esasına göre işlev görmüştür (Yalvaç, 2005: 27). Kenneth Waltz'a göre uluslararası sistemde anarşi hâkim oldukça devletlerin başka devletlere yönelik güvensizlikleri devam edecektir. Otorite olmadığı için devletler, bugün dost olarak gördüklerinin yarın düşman olarak karşılıklarına çıkmayacağına emin olamamışlardır (Waltz, 2000: 7).

1.2.2.Güçler Dağılımı

Anarşik bir sistemde güç unsurları eşitsiz olarak dağılmıştır. Devletlerin uluslararası sistemdeki pozisyonlarının anlaşılması için güç unsularının dağılımı önemlidir (Yalvaç, 2005: 27). Neo-realizm büyük güçleri uluslararası sistemin temel aktörleri olarak değerlendirir. Bu güçlerin sayısı, güç kullanma kapasitesi ve dağılımı uluslararası sistemine karakteristik bir özellik verir. Sistemde istikrarın sağlanması için güçler dağılımına vurgu yapılmıştır. Güçler dağılımı yapılırken merkezi güç olmadığı için iki ve daha fazla devlete gereksinim duyulmaktadır. Bu devletlerden her birinin ya da en azından birinin var olmak için mücadele etmeleri gerekmektedir (Waltz, 2000).

İran'ın nükleer silah sahibi olmasının tehlike yaratmayacağını düşünen Waltz, bu durumun İran'a sorumluluk getireceğini vurgulamıştır. Ayrıca Waltz, konvansiyonel silahların yayılmasını uluslararası sistem için esas tehlike olarak görmüştür. Mearsheimer ise nükleer silahların saldırıdan ziyade savunma amaçlı kullanıldığını ve

İran'ın nükleer silah sahibi olması durumunda bölgeye denge geleceğini iddia etmiştir (Sevim, 2013: 48).

Nükleer silahların denge getirmesi üzerine aydınlatıcı bir örnek Pakistan ve Hindistan gerginliğidir. İki ülkenin birden nükleer silah sahibi olmasının ardından aralarındaki savaş riskinin azaldığı gözlenmiştir.

1.2.3.Saldırgan ve Savunmacı Realizm

Kenneth Waltz'ın başını çektiği savunmacı realizm güvenliği devletlerin temel amacı olarak görmüştür. Waltz'a göre uluslararası sistemde güç amaç değil araç niteliğinde olmalıdır (Waltz, 2000). Savunmacı realizmde ulusal güvenlik genel olarak bir devletin kendisini dış tehditlerden koruması durumu ele alınırken, uluslararası güvenlik ise ortak güvenliğin sağlanması için devletlerin yaptıkları işbirliğini ifade etmektedir. (Tanrısever, 2012: 117). Waltz'a göre devlet yaptığı işbirlikleri ile güvenliğini sağlamlaştırabilir. Ancak aynı devletin hegemon bir konuma ulaşana kadar güç sahibi olmak istemesi durumunda güvenliğini tehlikeye düşüreceğini savunmuştur (Waltz, 2000).

John Mearsheimer'in başını çektiği saldırgan realizme göre devletler sürekli olarak güç artırımının peşinden koştuğu için küresel ya da bölgesel olarak hegemon olmak istemektedir. Çünkü devlet ancak bu şekilde hayatta kalmasını garantileyebilecektir (Balcı ve Kardaş, 2014: 93). Mearsheimer'a göre devletler için güç bir amaçtır ve devletler güvenlik değil güç azamileştiricisidirler (Ersoy, 2014: 177). Bu çerçevede devletlerin mutlak anlamda güvenliğe kavuşmaları mümkün olmasa da göreceli bir güvenlik mümkün olabilmiştir (Tanrısever, 2012: 115).

Ahmedinejad döneminde İran dış politikasını saldırgan realizme göre değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu dış politikanın en temel hedefi İran'ın bölgesel hegemon olmasını sağlamaktır. Ancak konuya savunmacı realizm perspektifinden baktığımızda bölgesel güç olmak beraberinde güvenlik tehlikelerini de getirecektir. İran'ın durumu her iki yönde de oldukça zor görünmektedir.

1.2.4.Değişim

Devletler anarşik ve rekabetçi bir sistemde kendi varlıklarının devamını sağlamak zorundadır. Sistem tarafından zorunlu kılınan denge politikası koşuluna ya uyarlar ya da ekonomik sıkıntılar, güvenlik sorunu gibi sonuçlara katlanırlar (Yalvaç, 2005: 27). Uluslararası düzende daha az güçlü devletlerin liderlik için rekabete girmesi durumunda uluslararası sistemde değişim kaçınılmaz olacaktır. Neo-realist teori hegemon gücün yerini yükselen güce bırakmak istemeyeceği gerçeğinden yola çıkarak değişimin ancak savaş ile sağlanabileceğini ortaya atmıştır (Balcı ve Kardaş, 2014: 93). Mearsheimer savaşın çıkmasının her zaman olası olduğuna ve acımasız rekabet sürecine vurgu yapmıştır. Devletlerarasında işbirliği olabileceği kabul edilir ancak işbirliğinin sınırları da güvenlik rekabetinin mantığına dayanır. Uzun dönem sürecek bir barış ya da güç için rekabetin olmadığı bir dünyanın sağlanması mümkün değildir (Baylis, 2012: 155).

1.3. Post-kolonyal Teori

Post-kolonyal kelimesinin kavramsal olarak uzlaşmaya varılmış bir tanımı yoktur. İlk tartışma terimin zamansal olarak sömürge sonrası dönemi mi, yoksa sömürge düzenin hala devam ettiğini göstermek amacıyla mı kullanılacağı noktasındadır. İkinci görüş ise daha çok Marksist gelenekten gelmektedir. Bu geleneğe göre post-kolonyal ifadesi emperyalizm, yeni sömürgecilik ve üçüncü dünya gibi kavramlarla beraber kullanılır (Balcı, 2014: 181).

Post-kolonyalizmi daha iyi anlamak için öncelikle emperyalizm ve kolonyalizm kavramlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Emperyalizm tarih üstü bir imparatorluk kurma çabası iken kolonyalizm bu çabanın belirli bir kısmını oluşturur. Emperyalizmde siyasal ve ekonomik unsurlar bütüne eklenirken, kolonyalizm toprak egemenliği ve nüfus yerleşimi ile ilişkilendirilir (İpek ve Oyman, 2014: 406).

Post-kolonyal teori pek çok farklı alan ile etkileşim halindedir. Edebiyat, sanat, müzik, dilbilimi, antropoloji, tarih, felsefe, siyaset bilimi gibi pek çok farklı disiplinden beslenen post-kolonyal teori bu çerçevede, ırkçılık, cinsiyet, ultra-milliyetçilik, ayrımcılık, ötekileştirme, asimilasyon, sömürgecilik, yeni-sömürgecilik, kölelik ve kimlik inşası gibi farklı hâkimiyet kurma türlerine odaklanmaktadır (Tepeciklioğlu, 2013: 80-81).

1.3.1.Post-kolonyal Teorinin Doğuşu

Kolonyalizm tarih boyunca pek çok değişim geçirmiştir. Roma İmparatorluğu öncesinde yaşamış kavimler kolonyalizmi yabancı toprakların askeri işgali olarak yorumlarken, Roma döneminde ve sonrasında kolonyalizm asimilasyon ile beraber değerlendirilmiştir. Kolonyalizmin kimler tarafından kullanıldığı da dönemlere göre değişiklikler göstermiştir. Önceleri krallar, imparatorlar ve komutanlar gibi elitler tarafından kullanılan kolonyalizm, 15. yüzyıl coğrafi keşifleri ile kâşifler ve gezginler gibi devlet dışı aktörler tarafından kullanılmıştır (İpek ve Oyman, 2014: 408).

Ekonomik sömürü ile Doğu'daki refah ve zenginliğin Batı'ya taşındığı sömürgecilik çağı, eski sömürgelerin İkinci Dünya Savaşı ardından bağımsızlıklarını kazanması ile sona ermiştir. Milliyetçilik hareketlerinin etkili olduğu bu eski sömürge devletler 1955 yılında 'Üçüncü Dünya' ülkeleri olarak bir araya gelmiş ve Soğuk Savaş yıllarında kapitalist-komünist bloklar dışında kalmışlardır. Ancak bu ülkelerin bağımsız olması Batı ile aralarındaki asimetrik güç ilişkisini bitirmemiştir. Batı'nın bu 'yeni sömürgecilik' anlayışına eleştiriler giderek artmıştır. Literatürde bu eleştirilerin en güçlü temsilcileri Franz Fanon ve Edward W. Said olmuştur (Balcı, 2014: 181).

1.3.2.Uluslararası İlişkilerde Post-kolonyal Teori

Uluslararası ilişkilerde eleştirel kırılmaların yaşandığı 1980'li yıllara kadar sömürge ve sömürgecilik gibi kavramlar sadece ekonomik ilişkilere odaklanan Marksist teoriler tarafından tartışılmıştır. Post-kolonyalizm bir teorik yaklaşım olarak uluslararası ilişkiler disiplinine 1990'lı yıllarda dâhil olmuştur. Post-kolonyalizm uluslararası ilişkiler disiplinine ve teorilerine eleştirel yaklaşmış ve onları Batı merkezci olarak sömürgeci dünyayı görmemekle suçlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğince ise özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından Batı ile Doğu arasındaki ilişkide kimlik, kültür ve ideolojinin etkisi artmaya başlamıştır (Balcı, 2014: 185).

Post-kolonyal teorinin temsilcileri bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin geleceğini sorgulamıştır. Özellikle ana akım teorilerin Soğuk Savaş'ın bitişini tahmin edememiş oluşu ve bu savaş sonrası kurulan devletlerin yapılarındaki sosyal değişimleri kurumsallaştıramamış olmaları dikkat çekicidir. Bu nedenle Batı'nın demokratikleşme, global dünya ve küresel sistem gibi söylemlerinin inandırıcılığı azalmıştır. Post-

kolonyalizm Üçüncü Dünya'nın penceresinden uluslararası ilişkileri ve Batı'nın Doğu üzerinden kurduğu egemenliği eleştirerek, de-kolonize etmeyi amaçlar (İpek ve Oyman, 2014: 422). Bu tespitlerden yola çıkarak post-kolonyal teorinin uluslararası ilişkiler disiplininin de eksikliği doldurmaya çalıştığı söylenebilir.

Post-kolonyal teoriye göre Batı'nın deneyimine bakarak ortaya konulan, uluslararası ilişkiler kuramlarının en temel kavramları post-kolonyal dünyanın öznelliğini açıklayamamaktadır. Bu nedenle bu normların eski sömürge ülkelerine uygulanması oldukça sorunlu olmuştur. Örneğin, “egemenlik”, “demokrasi” ya da “hukukun üstünlüğü” gibi kavramların ortaya çıkması belirli bir süreci gerektirmektedir. Bu kavramlar ile oluşacak uygulamaların Avrupalı olmayan ülkelerde uygulanması bu ülkelerde mevcut iç sorunları artırabilmektedir. Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak devletlerin alınması durumu, henüz devlet inşa süreçlerini tamamlayamamış olan bazı eski sömürgeler için, bu devletlerin incelenirken ele alınacak analiz biriminin ne olacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü 1648 Westphalia Anlaşması'nın kriterlerini karşılayamayan bu devletler, “gayri-meşru”, “başarısız” “haydut” veya “sözde devlet” gibi tanımlamalar ile karşı karşıya kalmışlardır (Tepeciklioğlu, 2013: 86).

1.3.3.Post-kolonyal Teorinin Realizme ve Neo-realizme Eleştirisi

Uluslararası İlişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıkışında ve gelişmesinde önemli rol oynayan realizm, uluslararası ilişkileri, güçlü devletlerarasındaki politika yapımından ibaret bir süreç olarak görmektedir. Realist teorinin varsayımlarında önemli bir yer tutan güç dengesi (balance of power) ve uluslararası sistemin anarşik yapısı sabit kalsa da, uluslararası sistemin yapısının değişimi ancak büyük devletlerin güçlerinde ve onlar arasındaki ilişkilerde meydana gelecek değişimle mümkündür.

Post-kolonyal teoriyi neo-realist teori ile yakın anlamda ilişkilendirmek mümkündür. Her iki teori de Batı'da ortaya çıkan ve dünyanın geri kalanını açıklama iddiasında olan meta-anlatılara karşı çıkıp ve bu anlatıların mevcut iktidar ilişkilerinde ne işe yaradığını göstermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda post-kolonyal teorinin ilgi alanının başında Batı-merkezli teorilerin nasıl eski sömürgeci düzeni yeniden formüle ettiği ve böylece Batı'nın hegemonyasını nasıl sürdürdüğünü göstermek gelmektedir (Balcı, 2014: 180).

Post-kolonyalizmin teorilere başlıca eleştirisi, “Üçüncü Dünya” ülkelerinin çalışmalarda analiz dışı bırakılmış olmasıdır.. Örneğin, realizmin en önemli temsilcilerinden olan Morgenthau, “siyasi açıdan boş bir alan” olan Afrika’nın İkinci Dünya Savaşı öncesinde bir tarihi olmadığını iddia eder. Neo-realist teorinin kurucusu Waltz ise, uluslararası politikada en fazla fark yaratan ülkelere odaklanılması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Böylelikle uluslararası ilişkileri sistemik bir analiz düzeyinde incelemeye çalışan Waltz’un çalışmalarında küçük devletler sistemin dışında kalmıştır (Tepeciklioğlu: 2013: 87). Neo-realist teoriye getirilen bir diğer eleştiri ise neo-realizmin Waltz ile birlikte diğer önemli temsilcisi olan Mearsheimer’in “uluslararası sistem anarşiktir” tezinin, çoğu az gelişmiş ülke için geçerli olmadığı konusudur. Anarşi, yani uluslararası sistemde devletlerin üzerinde bir üst otorite olmaması fikri, büyük devletler için bir anlam ifade etse de, “Üçüncü Dünya” devletleri özellikle sistem düzeyinde davranışlarını kısıtlayan pek çok faktörün varlığı nedeniyle uluslararası sistemi hiyerarşik bir yapılanma olarak görme eğilimindedirler. Post-kolonyal teoriye göre uluslararası ilişkilerin sadece “merkez” ülkelerle ilgili olmaması durumu, devletin uluslararası ilişkilerin ana aktörü olarak görülmesinin ve devlet içinde olanların uluslararası sistemdeki gelişmeleri açıklamakta ilgisiz olduğunun düşünülmesi, uluslararası ilişkiler disiplininin sorunlu hale gelmesine neden olmaktadır (Tepeciklioğlu, 2013: 88).

Post-kolonyal teoriyi açısından İran’ı yarı sömürge olarak yorumlayabiliriz. Çünkü İran asla bir sömürge olmamasına rağmen 20. yüzyılın başında egemenliğini kullanmasına izin verilmemiştir. Ülkenin ekonomik anlamda gelişmesi büyük ölçüde Batılı şirketlere bırakılmıştır (Cleveland, 2008: 322). İran, 18. yüzyılın son dönemlerinden 1907’de imzalanan İngiliz – Rus ihtilafına kadar bu ülkelerin siyasi ve ekonomik anlamda hedeflerinden birisi olmuştur. İngilizler Hindistan’a yakınlığı ve Basra Körfezi’nde yer alması nedeniyle İran’a hegemonya oluşturmak isterken, Rusya ise Orta Asya’daki etki alanını genişletmek istemiştir (Sluglett, 2011: 298).

1925 yılında İngiltere’nin desteği ile İran tahtına oturan Rıza Han, Pehleviler hanedanını kurmuş ve bu hanedanlık 1979 yılına kadar devam etmiştir. 1940’lı yıllarda otokrat rejime karşı artan muhalefet hareketlerinin ardından 1951’de yapılan demokratik seçimler sonucunda Muhammed Musaddık başbakan olmuştur. Musaddık’ın İngiliz-

İran Petrol Şirketi'ni millileştirmesi üzerine İngiltere, İran petrolüne dünya genelinde boykot ilan etmiştir. Ekonomik anlamda çöküntü yaşayan ülkede başbakan Musaddık 1953 yılında Batı ve ABD destekli bir darbe ile devrilmiştir (Sluglett, 2005: 309). 1953 – 1979 yılları arasında İran'da gayri resmi anlamda ABD nüfusunun etkinliği göze çarpmaktadır. Bu dönemde ABD, İran'a 500 milyon dolarlık askeri yardım yapmıştır. Örgütlü muhalefete karşı Şah, ABD ve İsraili danışmanların yardımıyla iç güvenlik örgütü SAVAK'ı kurmuştur (Cleveland, 2008: 326).

Darbe sonrası yeniden işbaşına gelen Şah rejimi Batı güçleri ve İsrail ile işbirliği yaparak bölgedeki anti-komünist mücadelenin askeri işbirlikçisi olmuştur. Bu yönüyle Şah rejimini Siyonistlerin ve emperyalist Batı'nın “yerli kolonici işbirlikçisi” olarak değerlendirebiliriz. İslam devrimi öncesi uluslararası sisteme dâhil olmaya çalışan İran'da 1960 – 1963 yılları arasındaki ekonomi bunalım neticesinde protesto hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu protestolar din kurumunun pek tanınmamış bir üyesi olan Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin, rejim ve ABD aleyhine vaazlar vermesiyle doruk noktasına ulaşmıştır (Cleveland, 2008:326). İslam devrimin mimari olan Humeyni söylemlerinde Ali Şeriati gibi sol ve İslami görüşleri birleştiren yazarlardan etkilenmiştir.

BÖLÜM 2: İRAN DIŞ POLİTİKASINDA ULUSAL GÜVENLİK

2.1. Ulusal Güvenlik Kavramı

1789 Fransız Devrimi ile ulus devletler uluslararası ilişkiler arenasında temel aktör olarak görülmüş ve ulusal güvenlik kavramını da ortaya çıkarmıştır. Başta devletin güvenlik kaygısı, toprak egemenliğinin sağlanması ve sınırlarında egemen, siyasi – hukuki düzenin korunması olarak görülmektedir. Bu noktadan bakınca ulusal güvenlik, devletlerin birbirlerinden gelecek tehditlere karşı güvenliğini sağlamaya çalışması olarak değerlendirilebilir.

Ulusal güvenlik yaklaşımları, 20. yüzyıl siyasal olaylarının sonrasında daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Baylis’e göre daha çok askeri açıdan tanımlanan ulusal güvenliğin temel ilgi alanı devletlerin kendilerine yönelecek tehditlerine karşı geliştirmeleri gereken askeri imkân ve kabiliyetlerdir (Baylis, 2012: 156). Güvenliğin nedeni olarak “tehdit”, tehdidi uzaklaştırma aracı olarak “güç”, bu gücü ortaya koyan “eylem”, güç ve eyleme zemin hazırlayan “politika” ulusal güvenlik politikasının bileşenlerini oluşturmaktadır (Birdişli, 2011: 150). Özellikle politikaya yapılan atıfların getirisiyle “ulusal çıkarlar” ve “tehditler” ulusal güvenlik için önemli kavramlardır. Ulusal çıkar kavramı ekonomi ve siyasal önlemler için belirleyici olmuştur. Tehditler ise göreceli olduğu için korunmak istenenler özneye göre değişiklik göstermiştir.

Soğuk Savaş sonrası çift kutuplu düzenin bozulmasıyla beraber kapsamı ve içeriğinin de getirisiyle ulusal güvenlik düşüncesi uluslararası ilişkiler disiplini içersine yerleşmiştir. Ancak küreselleşme güvenlik alanlarının daralmasına ve daha kırılgan hale gelmesine sebep olmuştur. Neticesinde ise ulusal güvenlik, uluslararası ilişkiler için başlı başına bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır.

2.2. Ulusal Güvenlik Esasları

Bir ülke dış politika yapımında, bölgesel ve küresel yaklaşımların sergilenmesinde belirli amaçların üzerinde daha yoğun olarak durur ve değişik faktörleri de etkilemeye çalışır. Her devletin gücü, imkânları ve ihtiyaçları farklı olduğundan küresel/bölgesel ortama göre planlar yaparak sistemde devamlılıklarını sağlamaya çalışırlar. Her devletin öncelikli hedefi güvenlik ve gelişme endeksli olmaktadır. Bu hedefe ulaşılması için jeopolitik konum, ekonomik, sosyal ve siyasal yapının; ardından bölgesel ve

uluslararası konjonktürün etkileri de dikkate alınmalıdır.

İslam Devrimi sonrası geniş halk desteğini arkasına almayı başaran Humeyni, ABD'yi 'büyük şeytan', İsrail'i ise 'küçük şeytan' olarak nitelemiştir. Ona göre ABD küresel anlamda, İsrail ise bölgesel anlamda bir tehdit olarak kabul edilmelidir. Ancak Humeyni'nin bu politikalarını diğer İslam ülkelerini endişelendirmiştir. Bunun temel nedeni ise İran'ın "devrim ihraç politikası" ile bu ülkelerin iç işlerine müdahil olacağı düşüncesidir (Byman vd., 2001: 7-10).

1979 İslam Devrimi ile birlikte İran siyasi İslam, devrim ihracı, terörizmi desteklemek ve kitle imha silahları elde etme çabaları gibi konularda bölgesel ve küresel güçler ile sorun yaşamaya başlamıştır. Turan'a göre "bekası istenmeyen rejim olması" sebebi ile İran dış politikası "bu krizler nasıl aşılabilir?" temelinde şekillenmiştir. İran çevresindeki değişimler sürekli ABD merkezli olmuştur. ABD'nin temel amacı İran'ı uluslararası sistemden dışlamak veya etkisini en aza indirmektir. Bu politikanın sonucu olarak İran'ın ulusal çıkarlarına yön veren temel eğilim, tehdit faktörlerini en aza indirme çabası olmuştur (Turan, 2007: 263).

İran bazı zamanlar tehdit faktörünü de kendi lehine kullanmayı başarmıştır. Buna en güzel örnek büyük güvenlik krizlerinin yaşandığı İran – Irak Savaşı olmuştur. Bu bağlamda uzmanlar 1980 yılında yapılan İran – Irak Savaşı'nı "iki ucu keskin bıçak" şeklinde ifade etmiştir. Bu savaş İran için maddi – manevi birçok kayıplara yol açması yanında tüm siyasi eğilimlerin dışlanıp rehberlik ya da diğer adıyla 'velayet-i fakih' makamını temsil eden Humeyni önderliğinde yeni rejimin sağlanmasına da yardımcı olmuştur (Katouzian ve Şahidi, 2011: 29).

İran İslam Cumhuriyeti'nin belirli özellikleri ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesinde etkili olmaktadır. 1979 İslam Devrimi'nden sonraki süreçlerde İslam'ın ve Fars milliyetçiliğinin karakteristik özellikleri İran için ilham kaynağı nitindedir. Halkta devrimci coşkunun gelişmesinde İslam'ın ve milliyetçiliğin önemini üzerinde durmak gerekir. Hatta bu gelişmeler uluslararası kamuoyunda kaygıyla karşılanmıştır. Jeopolitik konum, ekonomik gelişmeler, etnik yapı, uygulanan bölgesel ve küresel politikalar İran İslam Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliğini belirlerken daha muhafazakâr olmasının başlıca nedenleridir. İran'ın ulusal güvenliğini yorumlarken aşağıda değindiğimiz esaslar çalışmanın yol gösterici olmasını

sağlayacaktır.

2.2.1. Jeopolitik Konum

Jeopolitik, ulusal güvenliğin ve güç mücadelesinin tanımlanmasında kullanılan 18. yüzyıl kavramıdır. Bu kavram zaman içerisinde ulusal güvenlik politikalarında da temel alınması gereken bir devlet argümanı haline almıştır.

Bülent Keneş'in tespitine göre 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran, içinde bulunduğu geniş coğrafyayı jeopolitik açıdan güvenliği için beş bölgeye ayırmıştır. Bunlar (Keneş, 2012: 20-21);

1. Ortadoğu ve Kuzey Afrika: İşgal altında Filistin, Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan, Güney Akdeniz bölgesi, Kuzey ve Kuzeydoğu Afrika, Cebelitarık ve Süveyş Kanalı'nı kapsamaktadır.
2. Arap Yarımadası ve Basra Körfezi: Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, BAE, Katar, Umman, Yemen ve Irak'tan oluşmaktadır.
3. Anadolu ve Balkanlar: Türkiye, Kuzey Irak, İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Yunanistan, Kıbrıs, Balkanlar ve Güney Avrupa'nın bir kısmıdır.
4. Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, BDT ülkeleri ve Çin'in kuzeybatısına uzanan bölgedir.
5. Hint altı kıtası ve Hint Okyanusu Bölgesi: Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Hindistan'ın kuzey ve doğusu ve Hint Okyanusu ülkeleridir.

Beşeri coğrafya, demografi, ekonomi, siyasi ve konumsal içerikleri bir bütün halinde barındıran jeopolitik, konu İran olduğunda daha çok dikkate alınmalıdır. Toplumsal nitelikleri içine alan beşeri coğrafya, günümüzde konu jeopolitik olduğu zaman önceliğe alınması gereken bir unsurdur. Bu bağlamda İran, değişken ve güçlü jeopolitik özellikleri ile dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Müslüman dünyasındaki konum, ikincisi kıtasal konum ve üçüncüsü ise sınırsal konum şeklinde değerlendirilebilir.

İran, Müslüman dünyası ve bölge coğrafyasındaki konumuyla dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. En yoğun Şii nüfusuna sahip İran, Brezezinski tarafından

“Hint Okyanusu sahilleri boyunca Endonezya'dan batıda Basra Körfezi'ne, Tanzanya'nın güneyinden batıya doğru uzanarak Afrika boyunca Sudan'ın ortasından Nijerya'ya, kuzeyde Atlantik ve Akdeniz kıyılarına Kuzey Afrika'dan

Akdeniz'e, doğuya doğru Karadeniz'in girişine, İstanbul boğazı ve Kazakistan'ın kuzey ucuna ve daha sonra güneye doğru bir kıvrım yaparak Batı Çin ve Hindistan'ın bir kısmına kadar ve en son olarak çizginin başladığı yere varmasından önce Borneo Körfezi'nde kıvrım yapan daireden ibaret bir coğrafya" (Brezezinski, 2005: 71)

şeklinde tarif edilen Müslüman dünyasının ortasında yer alan ve sıcak denizlere çıkış kolaylığına sahiptir. Bunun yanı sıra İran, bölge ülkeleri ve diğer büyük devletler ile siyasi ilişkileri, Hazar enerji havzasına yakınlığı, nükleer enerji dosyası ile de dünyada önemli bir jeopolitik merkezdir.

İran jeopolitiğine baktığımızda ulusal güvenlik için avantajlı bir konumda olduğunu yorumlayabiliriz. Özellikle İran'a kıyısı bulunan Basra Körfezi dünyanın sayılı petrol ve doğalgaz yataklarının ihraç edilmesinde stratejik bir yere sahiptir. Büyük güçlerin aralarındaki rekabette yeni "Kuzey Denizi" (Kısacık, 2014) olarak adlandırdıkları Hazar denizine de kıyısı bulunan İran, doğu – batı ve kuzey – güney geçiş noktasında yer alması ile Avrasya kıtasının en önemli jeopolitik merkezidir.

İran, jeostratejik bir ülke olduğu için Avrupa, Asya ve Afrika kıtasının köprübaşı denilebilir. Bulunduğu jeostratejik konumun getirisiyle İran tarihten bu yana güçler dengesi politikası uygulamak zorunda kalmıştır. Devrim sonrasında iç politikada değişimler yaşansa da dış politikada nitelik değişmemiştir. ABD, İsrail ve Körfez yönetimlerine karşı Rusya, Çin, Kuzey Kore, Küba gibi ülkeler ile askeri ve ekonomik alanlarda iyi ilişkiler kurulmuştur. Bu noktadan bakıldığında İran'ın uluslararası sistemi anarşik olarak nitelendirmesine şaşırılmamalıdır.

Berman'a göre, Soğuk Savaş'ın ardından İran, güvenlik ve dış politika gibi alanlarda önemli değişimlere girmiştir. Değişimlerin bir kısmı iç politikadan kaynaklı bir kısmı da ABD'nin Irak ve Afganistan müdahaleleri ile ortaya çıkan tehdit algılarından kaynaklanmaktadır (Berman, 2005). Uzmanlar coğrafi konumu nedeniyle İran'ın Ortadoğu'daki rolünün daha merkezi olduğu noktasında birleşmişlerdir (Byman vd., 2001: 12). Bu coğrafi merkezilik; tarihi kimlik (Pers), etnik kimlik (Arian) ve İslami kimlik algılarının birleşmesiyle ortaya çıkmıştır.

Harita 1. İran Jeopolitik Haritası



Kaynak: <http://travel.nationalgeographic.com/travel/countries/iran-guide>.

Sınır ölçüğünün büyüklüğü ile dünyanın 16. Ülkesi olan İran; Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Irak gibi ülkeler ile sınır komşusudur. Bu sınır komşuluğu İran'a çevresinde meydana gelen olaylardan direk olarak etkilenmiş, olumlu ya da olumsuz anlamda pay sahibi olmuştur. Bülent Keneş, bu coğrafi sınırların İran'ın stratejik yalnızlığını en iyi şekilde ifade ettiğini düşünmüştür. Ona göre Pers/Fars bir devlet olan İran, Pers/Fars olmayan devletler ile çevrilmiştir (Keneş, 2012: 20). İran bu durumdan ötürü kendini tehdit altında hissetmiştir. Bu tehdit algısına en iyi örnek 1990 yılında ABD tarafından yapılan 'Körfez Harekâtı'dır. 1990 yılında yapılan 'Körfez Harekâtı' ile komşusu olan ABD'nin 2001 yılında küresel terör tehdidine karşı yaptığı Afganistan müdahalesi ardından İran kendini tehlike altında hissetmiştir. Ve bunun sonucu olarak ulusal çıkarları için dışarıdan destek almadan nükleer güce ulaşmayı hedeflemiştir. Bu güce ulaşmak için ilk aşama nükleer reaktörlerin yapılıp işletilmesi. İkinci aşama ise radyoaktif zenginleştirilmesine gidilerek nükleer silah teknolojisine ulaşmak olmuştur. İran'ın bu çabaları batı dünyasında olumsuz karşılanmış hatta ABD, İran'ın "serseri devlet" haline geleceğini gündeme getirmiştir (Demiryol, 2012).

İran, jeopolitik konumu nedeniyle ABD için Ortadoğu'daki diğer ülkelere nazaran daha fazla öneme sahip bir ülke görünümü vermiştir (Yavuz, 2005: 2). İran söz konusu olduğunda ABD tarafından üç jeopolitik özellik üzerinde durulmuştur. Bunlar:

“1-İran dünyanın en büyük dördüncü petrol ülkesidir. 2-İran, Basra Körfezi ağzındaki Hürmüz Kanalı'nın doğu tarafındaki kıyılara sahip olmakla, Körfez'in giriş çıkışını kontrol edebilecek coğrafi konuma sahiptir. Bu özelliği ile İran, karşısında büyük bir deniz ve hava kuvveti bulunmadığı takdirde Körfez'deki petrol ve doğalgaz trafiğini engelleme, hatta kesebilme imkan ve kabiliyetine sahiptir. 3-Ortadoğu gibi dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin yoğunlaştığı bir diğer bölgede Hazar havzası ve Orta Asya'dır. İran mevcut coğrafyası ile hem Hazar havzasına doğrudan ortak ve müdahil, hem de Orta Asya doğalgaz kaynaklarının boru hatları vasıtasıyla Körfez'e ve dış dünyaya ulaştırılmasında rol oynayabilecek önemli bir coğrafi konuma sahiptir.” (Yavuz, 2005: 2)

Bir bakıma İran'ı kontrol eden büyük bir güç sadece Körfez'e değil, Körfez ile birlikte Hazar havzası ve Orta Asya doğal enerji kaynaklarını da kontrol edebilecektir. Yani eğer ABD gibi bir süper güç İran'ı kontrol edebilirse; dünyanın enerji kaynaklarının da %65-70'ini kontrol edebilecektir. Bu ise ABD'ye neredeyse Rusya dışındaki tüm dünyayı kontrol etme fırsatı kazandırabilir.

Ayrıca ülkenin coğrafi konumunun yabancı güçlerin müdahalesinde İran'a avantaj niteliği taşıdığı da dikkat çekicidir. Özellikle coğrafyanın derinliği ve dağlık arazi yapıları, yerleşim yerlerinin yüksek sıradağlar ile çevrili olması İran'ın savunmasını kolaylaştırabilir.

İranlı jeopolitiği dikkate alındığında 21. yüzyılın Avrasya yüzyılı olacaktır. Ve Avrasya'nın içinde Asya; Asya'da Ortadoğu ve Ortadoğu'da İran çok önemli bir role sahip olacaktır (İzzeti, 2005: 72). Dugin'e göre ise “İran stratejik, ekonomik ve ideolojik anlamda Avrasya bloğunda çekirdek olmaya aday kıtasal bir devlettir” (Dugin, 2003: 260). İran'ın konumuna ekonomik anlamda bakıldığında da ciddi avantajlara rastlamak mümkündür. Petrol ve doğalgaz gibi kaynakların olduğu coğrafyada yer alan İran, bu kaynakların dünya piyasasına ulaşması noktasında da değerli avantajlara sahiptir. Çünkü Ogan'a göre AB ve ABD gibi güçlere enerji kaynaklarının taşınmasında İran kontrolündeki Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'nın konumları önemlidir (Ogan, 2006: 58).

2.2.2.Şii Hilali

Şii hilali, Ortadoğu'daki etkin Şii grupların bulunduğu bölgeyi kapsayan bir jeopolitik terim olarak uluslararası ilişkiler literatüründe yer bulmuştur. Bu tartışmalı kavramı ilk olarak gündeme getiren Lübnan Kralı Abdullah olmuştur. Kral 2004 yılında yaptığı bir konuşmada Sunni Arap ülkelerinin bir Şii Hilali ile kuşatıldıklarını dile getirmiştir. Bu hilal İran'dan başlayarak içine Irak, Suriye ve Lübnan'ı da almıştır (Çakmak,2013).

Harita 2. Şii Hilali



Kaynak:http://www.thestar.com/opinion/2011/02/27/siddiqui_shiasunni_schism_explained_from_lebanon_to_bahrain.html.

Ortadoğu'daki birçok ülke liderleri de "Şii Hilali" söylemine vurgu yapmış. Ülkelerinde yaşayan Şiiilerin İran'a karşı sempati ile baktıklarını dile getirmiştir. İranlı yetkililer ise bu söylemin İran üzerinde baskı oluşturmak üzerine bir politika amacı olduğunu düşünmüşlerdir (Salihi, 2011: 186).

Bazı dönemler Ortadoğu siyasetinde mezhepsel farklılıklar fazlasıyla gündeme gelmiş ve tartışmaya açılmıştır. Özellikle ABD'nin Irak müdahalesi sonrası birçok akademisyenin çalışmasında mezhep temelli yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Vali

Nasr, ABD'nin Irak müdahalesinin Ortadoğu'da mezhep dengesini bozduğu üzerine yorumlar yapmıştır. Ona göre Şiiler bu durumdan güçlenerek çıkmış ve bir Şii uyanışını başlatmıştır (Nasr, 2006). Amir H. Haji-Yousefi ise durumu (Haji-Yousefi, 2009: 115) “Şii yükselişi ile yeni Ortadoğu'da gelişmelerin din temelli olacaktır” şeklinde yorumlamıştır.

Nasr'a göre Sunni – Şii mezhepleri arasındaki mücadelenin Irak ile sınırlı kalmayıp; Şiilerin yaygın olduğu diğer bölgelerde de etkisini göstereceğini öne sürmüştür. Irak Savaşı Şiiler arasında kutsal şehir Necef merkezli bağların güçlenmesini sağlamıştır (Nasr, 2006). Ely Karmon ise İran'ın genişlemeci gündemine bir de nükleer güç olması ihtimalin eklenilerek; hilalin Irak, Suriye, Lübnan ve hatta Filistin'i etkisi altına alacağı değerlendirilmesinde bulunmuştur (Karmon, 2007: 273-278).

Bazı akademisyenler “Şii Hilali” kavramına eleştirel yaklaşmayı tercih etmiştir. Bu kavramın bölgedeki güç yapısına ve siyasetin şekillenmesine katkısı olmadığı için mezhep çekişmesi sadece Araplar arasındaki iktidar mücadelelerinde yorumlanabilir (Bargezar, 2009: 36). Şii Hilali'nin bölgesel anlamda İran politikalarını olumsuz şekillerde etkilemiştir (Şahin, 2011: 183). Ayrıca İran dış politikasında ‘İranlılık’ unsurunun ön plana çıkmış (Sinkaya, 2007: 44-45) ve ‘Şii Hilali’ iddiası Sunni Hamas’ı da içine alarak İsrail karşıtı cephe olarak yorumlanmıştır (Sinkaya, 2007: 47).

İran dış politikasında ‘Şii Hilali’ söylemini abartılı bulunmuştur. Çünkü bu politika İran İslam Devrimi'nin belirleyici unsurları olan Şah'ın devrilmesi, İsrail ve Amerika karşıtlığı ile ilgilidir. Ortadoğu'da Şii merkezli bir tercih beraberinde engelleri de getirecektir (Sinkaya, 2007: 54). İran mezhepçi siyasetten ziyade Şiilerin demokratik anlamda etkinliğinden yana tavır alarak bölgesel çıkarlarını ön plana almıştır. Buna en iyi örnek Irak'taki Şii hükümete verilen destekler ile görülebilir. Ancak konu Suriye olduğunda mezhepçi bir siyaset izlenebilmektedir.

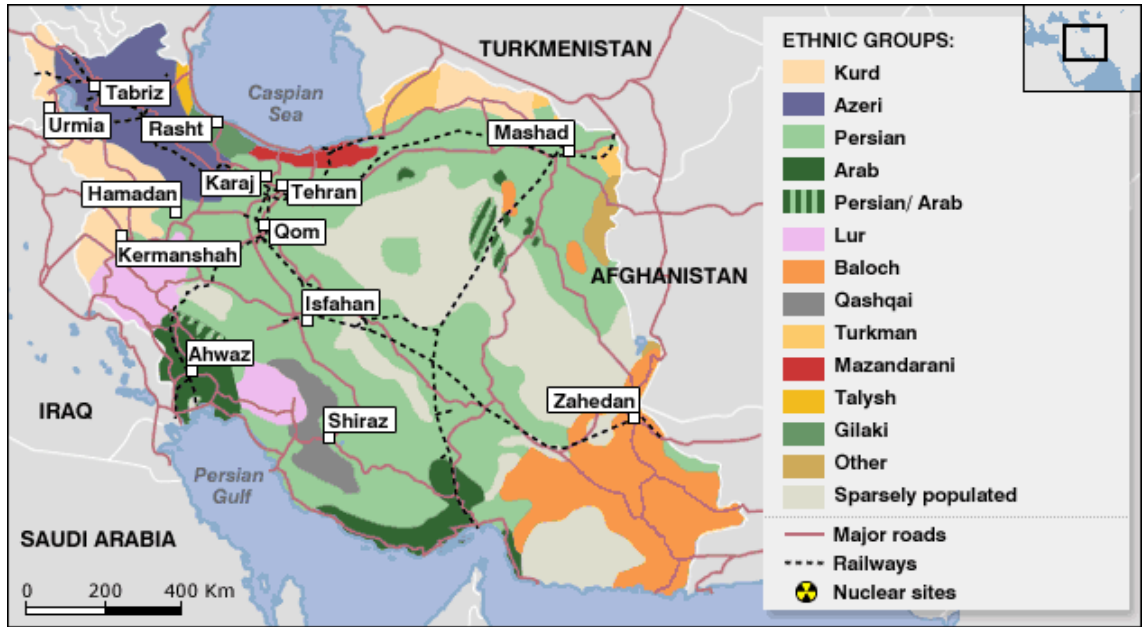
Ülkelerin dış politikalarını ulusal çıkarlarına göre yönlendirdiğini düşündüğümüzde İran'ın Şii Hilali'ni etkin olarak kullanmasını normal karşılamamız gerekir. Emin Salihi bu durumun ‘instrumentalism’ yani araçsalcılık yöntemi ile açıklanmasından yana olmuştur (Salihi, 2011: 186). İran dış politikasında olduğu gibi Ortadoğu'nun diğer ülkelerinde yer alan Şii grupların da bu araçsal durumu kendileri lehine kullanmalarına şaşırılmaması gerekir. Şahin'e göre (Şahin, 2011: 181) “İran her zaman Şii jeopolitiği

karşısında İran jeopolitiğini tercih eder.” Bu bağlamda Pan-İslamizm ile çelişen Şii Hilali’ni İran dış politikasında ‘en etkili silah’ olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır.

2.2.3.Etnik Yapı

Birçok ülkede olduğu gibi İran’da da etnik yapı ulusal güvenlik için üzerinde durulması gereken bir konudur. İran etnik yapısındaki dağınıklık ve heterojenlik dikkat çekicidir. Bunun sebebi İran’ın kavimlerin göç yolları üzerinde yer alması olmuştur (Okyar, 2014: 230).

Harita 3. İran’daki Etnik Gruplar



Kaynak: <http://www.payvand.com/news/08/mar/1294.html>.

Etnik grupları birbirinden ayıran ilk unsur dil olmuştur. İkinci unsur din ve inanç şekilleri olurken; bunu yerleşik ya da göçebe olmak, ırk aidiyetleri ve coğrafi dağılım takip etmiştir (Yenisey, 2008: 75). Bunlara rağmen rejimin net nüfus verileri bulunmamakta ya da dış dünya ile paylaşmaktan imtina ettiği düşünülmektedir (Okyar, 2014: 231). Dolayısıyla literatürde dolaşan veriler tahmin üzerine şekillenmiştir. Bu durum rejimin Şii ümmet anlayışının ön planda tutmayı amaçladığını göstermektedir.

2010 yılında 75.000.000’nun üzerinde nüfusa sahip olan İran’da Farsi kökünde olanlar %46’lık bir orana sahip iken %54’lük bir oran diğer yedi farklı etnik grup arasında paylaşılmıştır (Birsell, 2013: 22). Devlet politikası gereği farklı etnik gruplar ülkenin

bütünlüğü için ‘İranlılık’ üst kimliğinde eritilmiştir. Amaç diğer etnik grupların kimliklerini ve kültürlerini unutturmak olmuştur (Keneş, 2012: 32).

‘İranlılık’ kimliğini benimsemeyen etnik yapıların ayrılıkçı eğilimlerde bulunmasının nedenleri şöyle sıralanabilir (Saraçlı, 2011: 127):

- Tarih boyunca sürekli bağımsız bir devlet idealinde olmaları,
- Sınır ötesi güçlü bağların ve ilişkilerin olması,
- Önemli oranda nüfusa ve geniş topraklar üzerinde yaşıyor olmaları,
- Farslılaşmaya yönelik uygulanan tarihsel ve güncel politikalara direnmeleri.

Birsel’e göre ülke heterojen bir nüfustan oluşmasına rağmen kitlesel denilebilecek şekilde başkaldırı hareketleri gerçekleşmemiştir (Birsel, 2013: 23). Bu durumda Şiiğin batıya karşı birleştirici etkisi göze çarpmaktadır. Ve batılı ülkelerin beklediği şekilde yapısal bütünlükte bozulmalar olmamaktadır.

Buna rağmen İran Şii etkisini bölgesinde barış ve huzur ortamının sağlanması için kullanmamıştır. Ve özellikle Kafkasya sınırındaki en önemli etnik çatışmaları Azerbaycan ile yaşanmıştır (Yenisey, 2008: 185). Bu durum üçüncü derece ülke ilişkilerinde de çıkmaz haline gelmiştir. Sürekli olarak kendini korumaya yönelik politika uygulamalarına giden İran, Azerbaycan’ın Türkiye ile yakınlığı gibi durumlar gündeme geldiğinde, kökleri derinlere uzanan Azeri – Ermeni rekabetinde Ermenistan’ın yanında tutum almıştır (Mammodov, 2013: 49).

Ülkede özellikle Farsi Azeriler gibi bazı etnik kökenlerin güvenliğe tehdit oluşturması muhtemel olmuştur. Dolayısıyla İran yönetimi bu gruplara baskılar uygulamış, Azerbaycan sınırında etkin güvenlik önlemleri almış ve asimile politikası uygulamıştır (Yenisey, 2008: 192-194).

Diğer yandan konuya Ortadoğu sınırlarından baktığımızda ise aynı politikaların Türkiye – İran sınırı boyunca terör eylemlerinde bulunduğu iddia edilen İran Kürtlerine karşı da uygulanmıştır. Uzmanlar İran içinde en etkin ve politik olan grupların Kürtler, Azeriler ve Araplar olduğuna dikkat çekmektedir. Ortadoğu özelinde baktığımızda Büyük Ortadoğu projesi kapsamında batılı ülkelerin Şiiilere karşı Sünnileri desteklemesi Şii grupların kenetlenmesinin temel sebebidir (Aydoğan, 2011). Bu nedenle İran etnik yapısının mezhep olgusunu milliyetçiliğe dönüştürdüğü söylenebilir. Birsel’e göre

(Birsell, 2013: 34) “İran demografik yapısı nedeniyle çeşitli tehditler ile karşı karşıya kaldığı için ulusal çıkarlarının korunmasına yönelik hassas tutumlar göstermektedir.”

Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkasya gibi stratejik bölgelerde birçok ülkeyle sınır komşulukları olan İran bu özelliğiyle tetikte kalabilmekte, gündemi belirleyen olmakta ve komşularında olan gelişmelerde müdahil olabilmektedir.

2.2.4.Ekonomik Yapı

Petrol ve doğalgaz gibi stratejik kaynaklardan elde edilen gelirlerin büyüklüğü Ortadoğu ülkeleri arasında değişiklik göstermiştir. Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri (Umman, Kuveyt, Katar, Bahreyn ve BAE) nüfusları ve ekonominin petrol dışı sektörleriyle ters orantılı olarak çok büyük petrol rezervlerine ve üretimine sahiptir. Bunlar net olarak rantiyeye devletler olup, petrol gelirleri GSYİH’nın dörtte üçü civarındadır. Türkiye, petrolün transit geçiş ücretleri ile bir miktar rant sağlayabilmiştir. İran, Irak ve Cezayir ise daha karmaşık ekonomilere sahiptir. İran’da petrol gelirlerinin toplam devlet gelir içindeki payı 1963 – 1967 yılları arasında yüzde elli civarındayken, daha sonraki yıllarda petrol geliri GSYİH’nin üçte birine yaklaşmış, döviz kazancının yüzde 80-90’ını oluşturmuştur. Bu bağlamda 1970’li yıllarda İran’ı rantiyeye devleti olarak tanımlamak mümkün olmuştur (Bromley, 2011: 618).

İslam Devrimi sonrası İran’ın her açıdan bağımsızlığına vurgu yapılmış olsa da ekonomik açıdan bunu gerçekleştirilmesi pek mümkün görünmemiştir. Bayram Sinkaya’ya göre devrimden sonra ekonomi uygulamalarında da radikal devrimci fikirlerin etkisi olmuştur. İthal ikameci model uygulanmak istenmiş ve ekonomik varlıklar devletleştirilmiştir (Sinkaya, 2011: 42). Realizmin ve neo-realizmin vurgu yaptığı ‘bağımsızlık’ ve ‘kendi kendine yeterlilik’ ilkeleri benimsenmiştir. Bunun sonucunda İran güvenlik öncelikli ve korumacı ekonomi politikaları uyguladığı için uluslararası sistemde yalnızlaştırılmıştır.

İslam Devrimi öncesinde ekonomide etkin rol oynayan muhafazakâr tüccar sınıfı, devrimden sonraki süreçlerde de etkili olmuş ve ekonominin dışarıya açılmasından yana tutum sergilememişlerdir. Çünkü bu sınıf gayri resmi bankacılık sisteminin her türlü faaliyetlerini gerçekleştirebilme imkânlarına sahip olmuştur. (Dilek, 2011: 30). Okyar’a göre yine bu sınıf tarafından, Irak Savaşı sonrası yardım amacıyla bazı vakıflar

(Bonyad-ı Mustafazan ve Canbazan gibi) faaliyete geçirilmiştir. Ve bu vakıfların ekonominin %45'ini kontrol ettiği iddia edilmektedir (Okyar, 2014: 228).

Ülke ekonomisine devlet sektörünün önemli bir parçası olan, petrol endüstrisi hâkimdir. Petrol gelirleri İran ekonomisi için temel direk olması gerekirken; elde edilen petrol gelirlerinin yatırımlarda kullanılmadığına dikkat çekmek gerekir. Bu yatırımlar rejimin meşruiyeti için farklı alanlarda kullanılarak; halka pozitif anlamda katkı sağlamamıştır (Taşkın, 2008: 47). Tüm bu gelişmeler İran'ın yıllık büyümesini engellemiş ve enflasyonu yukarılara tırmandırmıştır (Okyar, 2014: 227).

Petrol ekonomisi İran dış politikalarında belirleyici olmuştur (Efegil, 2012: 60). Çünkü İran ekonomisinin petrole bağılılığı, ülkeyi uluslararası petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar karşısında çaresiz bırakmaktadır (Sinkaya, 2011: 45). Ancak İran'da petrol ve doğalgaz üretimi dünya üretiminin sadece %5.2'lik bir kısmını oluştururken uluslararası enerji piyasasını etkileyebilecek güçtedir. Sonuç olarak İran, petrol ve doğalgaz konusundaki bu avantajlı konumunu uzun süre kullanabilecektir (Özcan, 2006: 20).

İran'ın ekonomik yapısının gelişmemesinin temel nedeni ekonomik yapının doğal kaynaklara dayandırıldığı şeklinde yorumlanmaktadır (Öztürkler, 2012: 87). Bunun sonucunda İran'ın zengin enerji kaynakları halkın ekonomisine yansımamıştır. Tomanbay'a göre İslam devrimi sonrası İran ekonomisinin bir kaos ve gerileme dönemine girmesinin nedenleri; uzman kadrolarının görevden alınması ya da kaçması, Irak savaşı ile ekonomik kalkınmada yaşanan sorunlar ve artan askeri harcamalar olmuştur (Tomanbay, 1993: 39-40). Ayrıca Batı dünyasından gelen ekonomik yaptırımlara da değinmek gerekir. Ekonomik yaptırımlara maruz kalan İran, yaptırımların dayandığı faaliyetlerden vazgeçmemiş ve milliyetçi bir refleks göstermiştir.

1979 yılında ABD ile yaşanan rehine krizinden bu yana İran ekonomisinin toparlanamadığı yönünde görüşlere ek olarak ekonomideki yapı ve özelliklere de vurgu yapan görüşlere rastlamak mümkün olmuştur (Berber, 2013: 77). Bunlar; bütçe açıkları, kronik enflasyon problemleri, işsizlik ve bürokrasi içindeki yolsuzluk gibi sorunlar olmuştur. Oluşan bu darboğazın halk üzerinde yansımaları ise rejimden memnuniyetsizlik şeklinde tezahür etmiştir (Okyar, 2014: 229).

Ancak ne olursa olsun İran, bölgesinde ekonomik güç olarak varlığını sürdürmektedir. Petrole alternatif enerji kaynağı olarak doğalgaz için Güney Pars Sahası geliştirilmeye çalışılmaktadır. Uzmanlara göre Avrasya koridorunun doğalgaz taşınmasında önemi tartışılmaz düzeydedir (Bulut ve Kırmızıoğlu, 2011: 316).

ABD ve BM yaptırımları ile zor zamanlar geçiren İran ekonomisi, bu durumu petrol ve doğalgaz ihraç ederek değiştirmeyi amaçlamaktadır. İran için en az petrol kadar önemli olan bir diğer doğal kaynak doğalgazdır. Rusya'dan sonra dünyadaki ikinci büyük gaz rezervlerine sahip olan İran'ın 812 trilyon kübik feet tutarında ispatlanmış doğalgazı vardır. Büyük bir hızla büyüyen iç tüketimin yanında İran ayrıca büyük bir gaz ihracat potansiyeline sahiptir (Keneş, 2012: 27).

2.2.5.Devrimci İslam

Devrimci İslam anlayışında geleneksel bir bakış açısı ile İslam toplumlarında millet ve kavim farklılıklarının olmaması yönünde görüş hâkimdir. Humeyni, Fars milliyetçiliği fikri ayrımına neden olacağını düşündüğünden (Turan, 2005) milliyetçilik hareketlerine karşı çok sert önlemler alınmasından yana politikalar izlemiştir (Akyol, 2010: 209). Devrimci İslam ve Fars milliyetçiliği yorumları İran'ın güvenlik ve dış politikalarına değişik etkileri olmuştur. Devrimin ilk yıllarında Devrimci İslam etkinliğini sürdürmüş ancak özellikle 1990 sonrası süreçlerde ekonomik ve jeopolitik kaygılar ile birlikte milliyetçilik anlayışı da güç kazanmıştır (Eisenstadt, 2001).

Devrimci İslam fikrinin gelişmesinde rol oynayan en önemli yapı kuşkusuz dini liderlik yani “velayet-i fakih” kurumudur. Vesayet Meclisi, Danışma Meclisi, Uzmanlar Meclisi gibi yapılar olmasına rağmen ülkede son sözü söyleyen her zaman dini lider olmuştur. Şii inancına göre; dini lider on iki imam'ın temsilcisidir ve yasama, yürütme, yargı konularında söz sahibidir.

Humeyni'nin bu yapıyı getirmesindeki başlıca sebep düzenin dışında oluşabilecek bir oluşuma engel olma düşüncesidir. Direk olarak ulusal çıkarlara hizmet etmesi planlanan bu makam aracılığıyla; din devletin bütün kurumlarına hakim olurken; dini uygulamanın dışına çıkmayı düşünenler de Velayet-i Fakih'in varlığıyla geri adım atmaya zorlanacaktır (Ceylan, 2009: 36). Diğer yandan İran bu sistem ile Şiiiler üzerinde etkinliğini sağlamlaştıracak ve ülke vatandaşlığından ziyade ümmet kardeşliğini esas

alınacaktır. Bu nedenle Humeyni Şiiiler üzerinde etkin olduktan sonra Sünni çoğunluğa da yakınlaşmanın yollarını aramıştır (Ceylan, 2009: 37).

Dış politikada ‘İslamcı’ hedefler koyan İran diğer Müslüman ülkelerden destek beklemiştir. Özellikle büyük güçlere karşı ortaya koyduğu katı ve sert tutumunun örnek olacağını düşünmüştür. İran İslam Cumhuriyeti’nin din adamları ülkelerinin uluslararası politikada çok ciddi bir görevi olduğuna inanmış ve baskı altındaki uluslara destek vermeyi planlamıştır (Eisenstadt, 2001).

Bu bağlamda devrimin ardından “rejim ihracı” politikasını uygulamaya sokulmuş ve amaç doğrultusunda bir bakanlık kurulmuştur. 1981 yılından itibaren Lübnan, Bosna, Arnavutluk, Afganistan, Filistin, Suriye, Irak ve Türkiye gibi ülkelerde konsolosluklar aracılığıyla faaliyetlere başlanmıştır (Ceylan, 2009: 34).

İslam tarihinde ilk kez yönetimi ele geçirmiş olan bu ‘ruhban’ sınıfının amacı İran’ı Müslüman ülkelerin ‘Vatikan’ı şekline getirmektir. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası’nın 154. Maddesinde yer alan devrim ihracı politikası ile Dışişleri Bakanlığı bünyesinde yer alan “Bağlantı ve Lojistik Destek Merkezi” vasıtasıyla Türkiye’de ve Ortadoğu’da Hizbullahçı hareketleri desteklemiştir (Ceylan, 2009: 36).

İran’ın devrim ihracı yönündeki bu destek politikası bölge ülkeleri ve küresel güçler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İran özellikle Basra Körfezi’ne önem verdiği için bölge ülkelerindeki radikal İslamcılara destek olarak; komşuların gücünü zayıflatıp kendisine alan açmayı planlamıştır. Bu sebeple bölgenin batı yanlısı yönetimleri İran karşıtı bir duruş sergilemiştir.

İran’ın devrim ihracı politikası izlemesine dayanak olarak; İsrail’in Kudüs işgalini, kutsal toprakların Vahhabi anlayış ile yönetilmesini ve halkın büyük petrol gelirlerine rağmen sefalet çekmesini de eklemek gerekir (Chubin, 1994: 68). Bazı tespitler ise İran’ın İslam Devrimi’ni bölgesel güç olma yolunda kullandığı yönünde olmuştur. Aynı zamanda bu İslamcı doktrinin ulus-devlet hedefi için de kullanıldığı iddia edilmiştir (Rubin, 2002: 43).

İran dış politikasında uygulanılmak istenen devrimci İslam fikri, İran için iç politikadaki başarısızları gölgelemede ve bölgesel anlamda güvenliğini sağlamak için bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir.

2.2.6.Fars Milliyetçiliği

İran, tarih boyunca coğrafyasında birçok devlet barındırdığı için önemli bir devlet geleneğine de sahiptir. Onur Okyar'a göre bu yüzden çevresindeki çoğu devlet sömürgeleştirilmesine rağmen İran sömürgeleştirilememiş ve 1935 yılına kadar 'Persiya' olarak adlandırılmıştır (Okyar, 2014: 215).

İran ulusal kimliğinde iki husus göze çarpmaktadır. İlki Şii mezhebi ile tarif edilen dini kimlik, ikincisi ise Fars kavminin tarihsel kökleri ile temsil edilen milli kimlik şeklindedir. Devrim öncesi Şah'ın benimsediği milliyetçilik anlayışında İslam'ın dışlanmış ve ona göre bir ulusal kimlik oluşturulmuştur (Lewis, 2005). Devrim sonrası İran'da ise hem dini kimlik hem de milli kimlik etkili olmuştur. Ancak milli kimlik dönemselsel olarak dini kimliğin önüne geçmeyi başarmıştır (Akdevelioğlu, 1999: 104). Özellikle Irak Savaşı'nda halk desteğinin yaygınlaşması için bu politik uygulamaya gidilmiştir (Byman vd., 2001: 10).

Çeşitli formlarıyla İran milliyetçiliği, modern İran'ın ideolojisini biçimlendirmiştir. Bu milliyetçilik gerek politikaların meşrulaştırılmasında, gerekse muhaliflere karşı kullanılan siyasal söylemlerde kendini göstermiştir (Grigoriadis ve Ansari, 2011: 381). 20. yüzyılda Şiilik anlayışı Fars milliyetçiliği ile birleşerek ulusal karaktere dönüşmüştür. Uzun yıllar Farsi kültür etkisiyle İranlılar kendilerini diğer bölge kültürlerine nazaran üstün görmüştür (Ceylan, 2009: 42-43). Ve İranlılar medeniyetlerinin gücüne güvenmiş ve bölgede egemenliğin tekrar elde edileceğine inanmışlardır (Takeyn, 2009: 75).

İran'da milliyetçilik dalgasının yayılmasının en önemli nedeni ülkeye yapılan dış baskılar olmuştur. Bu milliyetçiliğin kökenleri İran'ın bağımsız, gücüne güvenen, bölgesinde lider olmak isteyen ve anti-Amerikancı geçmişinden gelmektedir. Bundan sonraki süreçlerde de İran'ın bu politikalarından vazgeçmesi mümkün görünmemektedir (Byman vd., 2001: 9-10).

2.2.7.Batı Karşıtlığı ve Uluslararası Sistem Algısı

Neo-realist teorinin de vurgu yaptığı gibi bir devlet için ulusal çıkarların azamileştirilmesi ve olmuş ya da olacak kayıpların azaltılması kaçınılmaz bir gerçektir. Uluslararası sistemin yapısı da bu konu üzerinde etki ve tepkilerin oluşmasına dayanak

sağlayacaktır. Devletlerin uluslararası sistemden etkilenme düzeyleri de güçleri dâhilinde mümkün olacaktır. Temelde bu sistemin kurucusu ve düzenleyicisi olan devletlerin İran dış politikasında da etkili olmak istemelerine şaşırılmamalıdır.

İslam Devrimi sonrası İran batı karşıtı politikalarına hız vermiştir. Bu politikaların merkezinde özellikle ABD ve İsrail karşıtlığı kendini göstermiştir. Bazı dönemler bu karşıtlık için ittifak arayışlarında bulunmuş ve örgütlenmeleri destek yoluna gitmiştir. İslam devrimi, başta ABD ve İngiltere olmak üzere dünya siyasetinde etkin batılı devletlerin İran üzerindeki çıkar hesaplarına darbe niteliğinde olmuştur. İslam devrimi Birinci Dünya Savaşı ile kuruluş, İkinci Dünya Savaşı ile şekillenen Ortadoğu bölge sistematiğine başkaldırıp; köklü değişimi de beraberinde getirmiştir (Ceylan, 2009: 70).

İran, rejimin güvenliği için belli bir strateji geliştirmiştir. İlk başta Batılı güçleri destekleyen bölge ülkelerinde istikrarsızlık ortamı yaratılması düşünülmüştür. Ve bu bağlamda İran bölge ülkelerindeki yönetimlere muhalif olan tüm gruplara destek vermiş, muhalifleri olmayan ülkelerde ise muhalif yapılar oluşturulmuştur. Bülent Keneş, İslamcı muhalefet ile başı derde giren Cezayir ve Tunus gibi ülkelerde İran eliyle İslam fundamentalizminin yükseldiğini belirtmiştir (Keneş, 2012: 67).

İran'ın bu desteğinin manevi kaynağı 'Hizbullah' düşüncesinden gelmiştir. Devrimin ardından ortaya çıkan ve katı kuralları barındıran bu düşüncenin örgütlenmesi kentlerdeki yoksul, emekçi insanlar ile olmuştur. Hizbullahçılar ilahi toplum için şeytanla ya da onun tezahürleriyle mücadele ettiklerine inanmışlardır. Onlara göre şeytan ABD'dir ve İsrail'dir. Ayetullah Humeyni önderliğinde bu felsefe İran devriminin yarı resmi ideolojisi haline gelmiştir (Ceylan, 2009: 60).

1982 yılında İsrail'in Lübnan'a girmesini fırsat bilen Humeyni İslam Devrimi Muhafızlarından seçilmiş bir grubu Lübnan'a göndermiştir. Amaç Hizbullah'ın kuruluşunu sağlayıp İsrail ile mücadeleyi bölge geneline yaymak olmuştur. İran gizli servisinin yaptığı çalışmalarda bölgede Sunni grupları da desteklemiştir (Demirel, 2002: 31). Bu gruplardan ilk akla gelenler Hamas ve İslami Cihad gibi örgütlerdir.

Bütün Müslümanların birleşmeleri gerektiğine inanan İran'ın Türkiye için büyük bir terör tehdidi olan PKK'ya verdiği desteğe dikkat edilmelidir. Bir diğer paradoks ise kıtalar arası muhalif gruplara destek veren İran'ın Müslüman Çeçenistan konusunda

Rusya'ya karşı suskun kalmasına rastlanmıştır (Ceylan, 2009: 73).

Kuveyt, Suudi Arabistan ve Bahreyn gibi batı güçleri ile iyi ilişkileri olan rejimler İran'ın hedef tahtasında yerini almıştır. Ve İran tehdidi Arap ülkelerini geçmişten bu yana endişelendirmiştir. İran'ın nükleer bir güce sahip olması bu endişeyi güçlendirmiştir. Ortadoğu halkları bölgede İran'ı ABD ve İsrail'den sonra en büyük tehdit olarak görmüşlerdir (TESEV, 2010: 18). İran konusunda uzman Mahmut Akpınar'a göre (Akpınar, 2013: 20) "ABD ve Batı güçleri bunu kullanarak Arap ülkelerini İran tehdidine karşı hızla silahlandırmaktadır. Bu sayede silah sanayine ciddi pazarlar bulma imkânı yakalanmıştır." Batı ile İran arasındaki farklı ilişki modeline dikkat çekicidir. Düşmanlık üzerine inşa edildiği düşünülen bu ilişki aslında tam da tahmin edildiği şekilde olmadığı ve hatta İslam Devrimi'nin Batı destekli olduğunu vurgulanmıştır (Akpınar, 2013: 170). Uluslararası sistemin birçok aktörü İran İslam Devrimine tedirginlikle yaklaşmıştır. Bu noktada ABD'deki muhafazakâr çevreler ve bunlara destek İsrail ve Avrupa'daki destekçileri İran rejiminin sorunlu olduğunu düşünmüşlerdir. Özellikle demokrasi ve insan hakları gibi konularda çifte standartlı yaklaşımlara rastlanmıştır (Keneş, 2012: 65).

İran'ın Batı karşıtlığı ya da Batı'nın İran karşıtlığı dendiği zaman aslında sorunun görünen iki aktörü ABD ve İran olmuştur. Bu iki devletin küresel ve bölgesel anlamdaki aldıkları tutum ve etkinlikleri kendilerine has şekilde gerçekleşmiştir. İçerik ve çözüm yöntemleri tartışmaları sorunu karmaşıklaştırmakta üstüne üstük zaman unsuru bu konunun aleyhine çalışmaktadır (Özcan, 2006: 8).

11 Eylül sonrası ABD'nin ve Batı'nın bölgeye ve İran'a karşı katı tutumu İranlı yönetici kesimin elini güçlendirmiştir. Sürekli tehdit algısı altında yaşayan İran toplumunda devrim aleyhtarları çıkışların sesi kesilmiştir (Akpınar, 2013: 172). Diğer yandan ABD'nin Müslüman toplumlarını ayıştırdığı gerçeği Irak özelinde karşımıza çıkmaktadır. Saddam rejiminin yıkılmasından sonra Irak'ta güçlenen Şiiiler, İran'a yakın bir tutum sergilemişlerdir. Sürekli olarak gündeme gelen Sunni – Şii çatışması ABD'nin elini güçlendirmiştir. Bazı araştırma kuruluşları Müslümanların birbirleriyle savaşmalarının daha akıllı ve maliyetsiz olduğu noktasında birleşmişlerdir (Akpınar, 2013: 173).

Batı karşıtlığı söz konusu olduğunda İran'ın uluslararası sistemi algılayışı da dikkat edilmesi gereken bir başka noktadır. Devrimin ilk yıllarında Humeyni, batılı ülkelerin

tehditlerinin daha çok kültürel alanlarda olduğuna dikkat çekmiştir (Keneş, 2012: 73). İran, neorealizm prensiplerine paralel olarak uluslararası sistemi adaletsiz ve eşitliği olmayan bir yapı olarak yorumlamıştır.

Ancak sürekli olarak uluslararası sistemi sorgulayan İran, ulusal çıkar ve güvenlik söz konusu olduğunda farklı politikalar güdebilmiştir. Uluslararası sistemin bütün kurum ve faaliyetlerine az da olsa katılım göstermiştir. Buna en iyi örnek sahip olduğu petrol zenginliğinden dolayı İran'ın OPEC'e üye olmasıdır (Keneş, 2012: 85)

2.2.8.Nükleer Politikalar

Uluslararası güvenlik gündeminin ilk sıralarında yer alan İran ilk nükleer faaliyetlerine Şah döneminde başlamıştır. Üstelik bu dönemde ABD'nin de desteği olmuştur. 1979 İslam Devrimi sonrası İran ile ABD arasındaki anlaşmazlıklara yeni bir boyut kazandırılmıştır. Bu boyut İran'ın nükleer tesis inşası ile yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Asıl uzlaşmaz konunun politik çıkarların olduğu gerçeğinden hareketle; İran'ın nükleer güç olması riskleri de beraberinde getirecektir. İran için bölgede söz sahibi olmak, rejimi güvence altına almak ve büyük güçlere karşı caydırıcı bir güç olmak ilk sırada gelen hedeflerdir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için de nükleer silaha sahip olmak önemli bir güç göstergesi olacaktır. Görüldüğü gibi tarafların politik hedeflerin gerçekleşmesinde nükleer silah sorunu stratejik bir aşamadır. İran İslam Cumhuriyeti, ABD'nin ve onun hamisi İsrail'in bölgesel anlamdaki çıkarlarını tehdit eden bir rejimdir. Nihat Ali Özcan'a göre ABD'nin öncelikli hedefi rejim olmuştur. Ve bunun içinde ilk olarak İran'ın nükleer kapasiteye ulaşmasının engellenmesi gerekir (Özcan, 2006: 17).

1979 İslam Devrimi sonrası Ayetullah Humeyni, dinin sakıncalı bulduğu ve dış güçlere bağımlılık yaratacağını düşündüğü nükleer çalışmaları durdurmuştur. “Ne Doğu, Ne Batı!” sloganı ile yola çıkan İran'da diğer ülkeler ile yapılan anlaşmalar iptal edilmiş, nükleer enerji konusunda uzman olan bilim adamlarının ülkeyi terk etmeleri engellenmemiştir. Ancak İran – Irak savaşı bu kararın sorgulanmasında dönüm noktası olmuştur.

Irak'ın petrol rafinelerine ve limanlara yaptığı saldırılar, dine liderlere modern askeri teknolojinin hatta kitle imha silahlarının savaşta etkili bir güç olduğunu göstermiştir

(Kibaroglu, 2011: 209). Ve nükleer faaliyetlere 1989 yılında Cumhurbaşkanı Rafsancani önderliğinde yeniden başlanmıştır.

İran'ın ilk önceliği balistik füze sistemi geliştirmek olmuş ve buna paralel olarak Rusya ile Buşehr nükleer santrali tamamlanması için işbirliğine gidilmiştir (Sefer, 2013). 8 Ocak 1995 tarihinde anlaşması imzalanan ve günümüze kadar devam eden Rusya – İran işbirliğine; ABD ve AB gibi güçler her platformda itiraz etmişlerdir. Batı güçlerine göre bu anlaşmanın İran'ın gizli olarak nükleer silah elde etmesine zemin hazırlayacak nitelikte olduğunun üzerinde durulmuştur. Ağustos 2002'de Natanz uranyum zenginleştirme merkezinin ve Arak'taki gizli nükleer tesisin ortaya çıkması; uluslararası kamuoyunda İran üzerine tepkilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu tepkiler Uluslararası Atom Enerjisi (UAEK)'nin denetimlerinin kabul edilmesi ve AB heyetinin Ağustos 2004'de yaptığı müzakereler ile aşılmaya çalışılsa da; İran baş müzakerecisi Ali Laricani'nin Ağustos 2005'de “uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin yeniden başlatıldığı” yönündeki açıklaması uluslararası sistemde gerginliğin tırmanmasına neden olmuştur (Mokhtarpour, 2013: 57-59).

Harita 4. İran'daki Nükleer Tesisler



Kaynak: <http://www.iranreview.org/content/Documents/U-S-Israeli-Attacks-Unlikely-to-Destroy-Iran-s-Nuclear-Programme.htm>.

İranlı uzmanlar, bilim adamları ve resmi çevreler nükleer politikalar konusunda farklı görüşler ortaya koymuştur. Bir kısım ülkenin ulusal çıkarı ve prestiji için değişen güvenlik ortamında nükleer silah sahibi olmanın önemi dikkat çekerken; diğer bir kısım nükleer silahların İran'ı hedef haline getireceği görüşünde birleşmektedir. İran halkı ise belki de kamuoyu baskı altında olduğunu düşünülmesine rağmen nükleer politikaların önemli bir güç olacağını ve ülkelerinin dünyadaki konumlarını güçlendireceğini düşünmüşlerdir (Kibaroglu, 2011: 212-216).

2006 yılından bu yana İran'ın nükleer politikaları "P5+1" ülkeleri (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin ve Almanya) ile İran arasında görüşülmekte ve bu sürece 2007 yılından beri uygulanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ambargoları eklenmiştir. Bu kararlar; BM'nin diplomatik baskı ile beraber yaptırımlar uygulaması, dünya piyasasında ithalatın kısıtlanması ve gündün güne sertleşen ekonomik ambargolar şeklinde olmuştur (Atun, 2013). Ancak konu ulusal güvenliği ilgilendirdiğinde İran'ın uluslararası sistemin siyasi ve ekonomik baskıları karşısında inatçı olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Tahran rejimi her platformda enerji ihtiyacından dolayı nükleer programı durdurmayacağını vurgulamıştır.

2.3. Ulusal Güvenlik İlkeleri

Bütün ülkeler daima daha fazla güvenlik arzu ederler. Ve artı güvenliğe sahip ülkeler bu durumdan faydalanmak isterler. Bu fayda bölgesel çıkarılarda ve direk olarak kendisi ile ilgili olmayan küresel konularda da etkili olmak şeklinde görülebilir. Özellikle geçmişinde imparatorluklar kurmuş güçlü devletler, yeni güç arayan devletler veya devrimci ülkeler sahip olduklarından daha çok güce ulaşmak isterler.

Chubin'e göre İran, ulusal güvenlik konusunda bazı dezavantajlara sahiptir. Ülkenin etrafında yayılma ihtimali olmadığı gibi komşuları arasında güvenilir bir müttefiki dahi yoktur. İran İslam Cumhuriyeti İslam devriminin ardında rejim değişikliğine uğrayan bir devlet olarak bölge genelinde ve uzak coğrafyalarda kendisini model olarak gören başka devletlerin de sahneye çıkmasını ümit etmiştir. Ve gerçekleştirdiği devrim sonrası ortaya koyduğu değerleri, kültürü ve din anlayışını diğer ülkelerde görmek istemiştir. Ancak bu arayış tek yönlü olmuş ve özellikle büyük beklenti içinde olduğu Körfez ülkelerinden karşılık bulamamıştır (Chubin, 2000).

İran İslami rejimi fikir yapısında garip bir şekilde güçlü bir ‘ezilmişlik’ duygusu barındırmaktadır. Dünya genelinde olan bütün adaletsizliklerin merkezinde kendisini gören bu duygu ile rejim kendi başarısızlıklarını sürekli dış tehditlere, ABD’ye ve İsrail’e bağlayarak; devamlılığını sağlamaya çalışmaktadır (Atun, 2013).

Neticede İran, devrim değerlerini dışarıya aktarmakta istekli olduğu kadar, başka ülkelerin değerlerine saygı duymamaktadır. Chubin’e göre günümüzde rejimin çektiği sıkıntıların temel sebebi Rehine Krizi, terör örgütlerine verilen destekler ve zorla rejim ihraç etme gibi hataların sonucudur. İran rejimi olaylara ideolojik yaklaşmakta ve tüm uluslararası kamuoyunu İran’a karşı olmakla suçlamıştır (Chubin, 2000).

Ulusal güvenlik söz konusu olduğunda bir ülkenin kendini koruması ve gelecek saldırılara karşı caydırıcı bir güç olması en önemli hakkıdır. Bu doğrultuda İran İslam Cumhuriyeti de jeopolitik konumu gereği güçlü bir ulusal güvenlik yapılanmasına ihtiyaç duymuştur. İran’ın ulusal güvenlik ilkeleri; toprak bütünlüğünü sağlamak, ulusal çıkarları korumak, bölgede oluşacak güç boşluğunu engellemek, bölge ülkeleri ile gerekirse işbirliğine gitmek ve gelecek tehditleri caydırmak üzerine şekillenmiştir.

İran’ın bugünkü ulusal güvenlik algısı İslam Devrimi ile beraber ortaya çıkmış olmasına rağmen temelleri İran – Fars milliyetçiliği ve tarihine dayanan bölgesel anlamda liderlik duygusuna dayanmaktadır. Uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen Şah’ın bakış açısı ve günümüz İslam rejiminin bakış açısı benzerlikler göstermektedir. İran İslam Cumhuriyeti’nin ulusal güvenlik planlamasında üç temel amaç etkilidir. Bunlar (Eisenstadt, 2001);

- İslam Devrimi’nin de temel amacı doğrultusunda ülkedeki hemen her konuda “kendi kendine yeterli” olabilmek.
- İran’ı öncelikle Ortadoğu bölgesine daha sonra ise ileri coğrafyalarda etkin olacak “bölgesel güç” haline getirmek.
- İran – Irak Savaşı benzeri savaş ve çeşitli tehditlere karşı bünyesinde “caydırıcılık” yeteneğini barındırabilmek.

2.3.1.Kendi Kendine Yeterlilik

İran İslam Devrimi öncesi yıllarda hemen her konuda İngiltere ve Amerika’ya bağımlı olmuştur. Ancak devrimin ardından devrim ihracı politikasına yönelmesi ve uluslararası

terör örgütlerine destek verdiği için Batı dünyası ve bölgesel ülkeler tarafından izole edilmiştir. Bu izolasyon İran – Irak Savaşı'nda da etkisini göstermiş hatta dünya Irak'ın İranlı sivillere karşı kimyasal silah kullanmasına sessiz kalmıştır. Savaş boyunca İran'a uygulanan silah ambargosu ulusal güvenlikte derin yaralar açmıştır.

Bu acı tecrübe neticesinde İran'da sağlam bir kararlılık oluşmuştur. Yabancı silah kaynaklarına bağımlılığını en aza indirmek, gelecek ambargoların etkisini kırmak ve ileride karşılaşılması muhtemel tehditlere karşı güçlü bir ordu için İran, ulusal silah sanayisini inşa etmeyi hedeflemiştir (Eisenstadt, 2001). Aynı yaklaşımın sergilendiği nükleer çalışmalarda ulusal güvenliğin ve ülke çıkarlarının korunması bağlamında değerlendirilebilir.

2.3.2.Bölgesel Güç

Modern İran tarihinin şekillenmesinde Şii İslam inancının dayandığı dini değerler ve köklü Fars medeniyetinin getirisi olan Fars milliyetçiliği arasındaki çekişme etkili olmuştur. Ve bu çekişme ülke yönetimine yön vermiştir. (Eisenstadt, 2001: 14). İslam devrimi öncesi dönemde Fars milliyetçiliği etkin iken, Şah'ın bu yöndeki baskıcı politikaları halkın ve din adamlarının nezdinde olumlu karşılanmamış ve İslam devrimi ile ülke yönetimi dini elitlerin etkisine girmiştir (Akdevelioğlu, 1999). İran İslam devrimi daha geniş bir Pan-İslamcı dünya görüşü uyarınca milliyetçilik ideolojisinin yerine geçmiştir (Grigoriadis ve Ansari, 2011: 392).

İki akım arasındaki çekişme İslam devrimi sonrasında da devam etmiştir. İslam devriminin ilk yıllarında İslami eğilimler etkin olurken, 1990'lı yıllarda yeniden Fars milliyetçiliği ağırlığını hissettirmiştir. Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı değişen dünya dengeleri ile iki akımın arasındaki çekişmeye jeopolitik konum, güçsüz ekonomik yapı ve etnik azınlıklar sorunları da eklenmiştir.

İslam Cumhuriyeti'ni yöneten dini otoriteye göre İran, devrimci İslam'ın yol göstermesi ile tüm dünyada zulme uğrayan Müslümanların koruyucusu olacak ve dünyada etkin bir rol üstlenmiş olacaktır. Bu nedenle dünyadaki bütün Müslümanların kaderin, İran gibi askeri bir gücün varlığına dayandığını düşünmüşlerdir.

İran'ın stratejik yalnızlığı ona büyük sıkıntılar olarak geri dönmüştür. Özellikle ülkenin ekonomik problemleri, ülke içindeki istikrarsızlığın ve ayrıca İran'ın bölgesel güç

olmasının önünde yer alan en temel engellerden de birisidir. ABD gibi bir süper güce her fırsatta meydan okuyan ve bu gücün bölgedeki en değerli müttefiki olan İsrail'in varlığını bile tanımayan İran'ın kendisini konvansiyonel güçler ile savunması mümkün değildir (Eizenstadt, 2001).

Neticede İran, sahip olduğu kaynakları kitle imha silahlarına ve füze sistemlerine aktarıp geleneksel silahlar kullanarak kazanamayacağı bir savaşta kumar oynamaktadır. Nükleer silahlanma İran için ekonomiyi mahvetmeden güçlü bir savunma kabiliyeti elde etmenin tek yoludur. Yani İran İslam Cumhuriyeti'nin ABD ve İsrail gibi güçler karşısında, onlara denk hatta onlardan güçlü caydırıcı bir konvansiyonel yapıya sahip ordu kurabilmesi hayalden öte geçmemektedir. Bu bağlamda nükleer güce sahip olan İran, İsrail ve ABD için yeteri kadar tehdit unsuru olarak görülebilir (Eizenstadt, 2001: 15).

2.3.3.Caydırıcılık

İran'ın ulusal güvenlik ilkeleri arasında önemli bir diğer konuda caydırıcı bir savunma gücüne sahip olmaktır. İran belirli dönemlerde Irak, ABD, İsrail, Türkiye, Sovyetler Birliği (SSCB), Afganistan ve Azerbaycan gibi ülkeleri ya tehdit olarak görmüş ya da onlar tarafından tehdit algısına sebep olmuştur. Fakat İran İslam Cumhuriyeti'ne temel tehditler genellikle komşusu Irak, bölge ülkesi İsrail ve küresel güç ABD'den gelmiştir. 1991 yılında ABD'nin Irak müdahalesi ve 2003 yılında Saddam rejimini devirmiş olması İran'a karşı gelebilecek tehditlerin en önemlisini ortadan kaldırmıştır.

SSCB'nin dağılması da yine İran'ın güvenliğini olumlu yönde etkilemiştir. Ancak dağılan rejimden sonra ortaya çıkan yeni bağımsız cumhuriyetlerin istikrarsız yapıları İran için tehdit unsuru olmuştur. İçinde bulunduğu izolasyondan kurtulmak için Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetlerini umut olarak gören İran, ABD'nin tavizsiz politikaları nedeniyle umduğunu bulamamıştır (Eizenstadt, 2001).

Soğuk Savaş'ın ardından, ABD Basra Körfezini stratejik bir üst niteliğinde kullanması İran'ı tedirgin etmiş ve bölgedeki hareket alanını kısıtlamıştır. Bu dönemde İranlı yetkililer ABD'nin bölgede İran'ı doğal gaz ve petrol boru hatlarından bypass ederek; bölgede İran karşıtı bir koalisyon kurulduğunu düşünmüşlerdir.

İran ulusal güvenliği için Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan kargaşa ve jeopolitik güç

blokları tehdit kaynağı haline gelmiştir. Bu tehditlerin ilki olan Afganistan iç savaşının en çok zarar verdiği ülke İran olmuştur. İç savaştan kaçan milyonlarca mülteci İran'a sığınmak zorunda kalmıştır. Diğer yandan Suudi Arabistan'ın desteklediği Taliban Yönetimi istikrarsız ortamı fırsat bilmiş ve İran'ın teolojik anlamda en önemli rakibi haline gelmiştir. Taliban yönetimi ile İran arasındaki mücadele ciddi boyutlara uzanmıştır.

Ancak ABD'nin 11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak görülen El Kaide terör örgütüne ve bu örgüte destek veren Taliban yönetimine karşı yaptığı askeri müdahale İran'ın işine gelmiş ve bir tehdit unsuru daha ortadan kalkmıştır. Taliban'ın etkinliğinin azalması Afganistan'daki kargaşayı bitirmemiştir. Pakistan ve Afganistan sınırlarında uyuşturucu kaçakçıları ile İran ordusu arasında ciddi çatışmalar olmuş; İran'da uyuşturucu kullanımı ve AIDS vakaları artmıştır (Buchta, 2004: 20-21).

SSCB dağıldığı zaman İran için diğer bir tehdit de Azerbaycan Cumhuriyeti'nden gelmiştir. İran'ın nüfusunun önemli bir oranı Şii Müslüman olan Azeriler ile derin kültürel ve dini bağları vardır. Bu bağlamda bazı dönemler dış güçlerin desteği alan İran Azerileri, İran için hem iç hem de bölgesel anlamda güvenlik tehdidi olmuştur. Ülke nüfusunun üçte birini oluşturan Azeri Türkleri'nin, Azerbaycan Cumhuriyetine sempati ile bakması İran'ı endişeye düşürmüştür.

Özellikle Azerbaycan'da milliyetçi bir politika izleyen Ebulfeyz Elçibey dönemi iki ülke ilişkilerinde gerginliğin artmasına sebep olmuştur. Elçibey'in "birleşik Azerbaycan'ın kurulması" yönündeki söylemleri İran'ı ulusal güvenlik konusunda daha da endişelendirmiştir. İran – Azerbaycan ilişkileri Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle normalleşmiştir. Fakat İran için Azerbaycan her zaman tehdit niteliğindedir. İran için hem güçlü olan Azerbaycan hem de kaos içindeki Azerbaycan aynı derecede tehlikelidir (Akdevelioğlu, 2004: 141-142).

İran ulusal güvenliği için diğer ciddi tehdit ise bölgede var olma hakkını tanımadığı İsrail'den gelmektedir. İsrail, İran'ın geliştirdiği nükleer silah geliştirme programını kendisine karşı bir tehdit olarak nitelemekte ve özellikle bu konuda sert tutum takınacağını açıkça dile getirmiştir. İsrail, İran'ın nükleer silah sahibi olduğu konusunda yeterli istihbarat raporunun oluşması halinde bu ülkeye müdahalede bulunacağını açıklamıştır (Eizenstadt, 2001).

Bu tehdit algılamaları İran'ın askeri noktalarını da belirlemektedir. Ülkenin kara gücü Irak sınırında, hava gücü Irak ve Basra Körfezi tarafında yerleştirilmiştir. Donanmanın büyük bir kısmı ise Körfez'de yerleşiktir. İran – Irak Savaşı'nın ardından İran savunma bütçesinde önemli bir kısmı kitle imha silahlarına ve füze sistemlerine ayırmıştır. (Eizenstadt, 2001).

İran İslam Cumhuriyeti Irak Savaşı'nın ardından kendisine en büyük tehdit unsuru olarak Saddam rejimini görmüştür. 11 Eylül sonrası ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'da askeri üsler kurması ile İran'ın ulusal güvenliği için geriye ABD ve İsrail gibi güçler kalmıştır. Bu güçlerin konvansiyonel silahlar ile karşı koyamayacağını kabullenen İran rejimi nükleer silahları stratejik dengenin sağlanması için tek çare olarak görmüştür.

İran ulusal güvenliğini daha da güçlendirmek için üç temel noktada caydırıcılık kazanmayı amaçlamıştır. Bunlar (Eizenstadt, 2001);

- İstedığı zaman Basra Körfezi'nden dünya piyasasına petrol sevkiyatını durdurmak.
- Lübnan Hizbullahı'nın da yardımıyla bölgede ve küresel manada terör faaliyetlerine destek olmak.
- Kimyasal silah faaliyetlerini geliştirerek; bunların Ortadoğu ve daha ilerisine yasa dışı yöntemler ile ulaştırılmasını sağlamak.

İran'ın caydırıcılık konusunda kullandığı yöntemlerden diğeri ise askerleri şehitlik arzulayan, korkusuz bir topluma sahip ülke imajını yaratmaktır. Ancak İslam devrimi ardından yıpratıcı savaş ve politik şiddet ile gelen zorlu yıllar İran'ı biraz olsun normal bir ülke haline getirmiştir (Eizenstadt, 2001). Ancak durumun kesin olarak Amerikalıların tespiti gibi olmadığı açıktır. İran halkının gerekirse ülkelerini savunmak için tehlikeyi göze alma ihtimali de unutulmamalıdır.

BÖLÜM 3: İRAN’DA ULUSAL GÜVENLİK KARAR ALMA YAPISI

İslam devrimi sonrası İran’ın siyasal sistemi incelendiğinde ilk göze çarpan unsur dünyada benzeri olmayan karmaşık bir yapıya sahip olmasıdır. Sistem İslami bir yaklaşım ile demokrasi uygulanmalarını aynı paralelde uygulamaya çalışmaktadır. Bu duruma İran’ın bütün karar alma mekanizmalarında rastlamak mümkün olmuştur. Uzmanlar karar alma mekanizmasındaki karmaşıklığa rağmen sistemin anarşik olmadığı noktasında birleşmişlerdir (Byman vd., 2001: 21-29).

İran siyasal sistemi 1979 İslam Devrim ile despotik monarşi olarak tanımlanan Şah rejiminden cumhuriyet rejimine geçiş yapmıştır. Bu rejim teokratik bir yapıya sahiptir. Teokrasi literatürde iki anlama sahiptir. Dar anlamda teokrasi dendiğinde akla bir din adamı veya din adamları zümresinin iktidarda olması gelmektedir. Geniş anlamda ise teokrasi ülkenin siyasi hukuki düzeninin bir dine dayandırılmasıdır. Bu bağlamda İran her iki anlamda da tekrasidir. İran İslam Cumhuriyeti anayasasında bütün medeni, cezai, finansal, ekonomik, idari, kültürel, askeri ve siyasal düzenlemelerin İslami ölçütlere göre yapılmasının zorunlu olduğuna vurgu yapılmıştır (Yayla, 2014: 138).

İran İslam Cumhuriyeti anayasasında ülkenin ulusal güvenlik planlamasının sorumluluğu düzenli ordunun ve diğer güvenlik kurumlarının yetkisi altındadır. Ancak ülkede bu zamana kadar ulusal güvenlik programı hazırlanmamıştır. Kararlar çoğunlukla güvenlik kurumları ile liderlerin uzlaşması doğrultusunda alınır. Karar alma yapısındaki çok merkezlilik sistemin belirsizliğinin en önemli sebebi olmuştur. Çok sayıda yasal veya yasal olmayan aktör, dini anlamda etkin aileler, yasal otoriteler arasındaki uzlaşmazlıklar ve hepsinin üstünde yer alan dini ve politik otoritelerin varlığı ülkede kimin ya da kimlerin hangi konuda söz söyleyebileceği noktasında karmaşa yaratmaktadır (Byman vd., 2001: 21-23).

İran siyasi sisteminin temeli velayet-i fakih kurumudur. Bu kurum ulusal güvenlikte de çok etkilidir. Orduyu, istihbarat örgütlerini, yargıyı ve medyayı kontrol gücü vardır. Bütün vasıflarıyla sistemin gerçek güç sahibi velayet-i fakihtir (Yayla, 2014: 138). “Ensar-ı Hizbullah” olarak adlandırılan grupların da illegal olarak Velayet-i Fakih kurumuna hizmet ettiği ortaya atılmıştır. Her an hazır bekleyen bu gruplar muhalif örgütlenmelere karşı saldırılarda bulunabilmekte ve kanunsuz faaliyetlerine rağmen

adalet sistemi tarafından kayırılmaktadır (Buchta, 2004: 3).

İran İslam Cumhuriyeti'nde geleneksel siyasi kurumlar sonradan inşa edilmiş İslam devrimi anlayışına uyan kurumların etkisi altındadır. Uzmanlarında değindiği gibi Cumhurbaşkanı'nın yetkileri dini liderin kontrolü altında iken; seçilmiş meclis de Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin kontrolü altındadır ve bu durum cumhurbaşkanının ve meclisin etkinliğini sınırlamaktadır (Eizenstadt, 2001).

İran devlet sistemindeki bu yapı İran ordusuna da yansımıştır. Yetkilerini anayasadan alan siyasi yapıyı ve orduyu gerektiğinde durdurmak için bu kurumların karşısında yer alan devrimci İslami yapılanmalar ve Devrim Muhafızları Ordusu bulunmaktadır (Buchta, 2004: 20). Yani İran'ın ulusal güvenliği konusunda birçok resmi ya da gayri resmi yapıların etkisi vardır. Resmi kurumlar denildiğinde; Dini Lider, Cumhurbaşkanı, Milli Güvenlik Kurulu, İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı, Meclis, Anayasa Koruyucular Konseyi, Düzenin Yararını Teşhis Kurulu akla gelmektedir.

3.1.Bûnyâdlar ve Pasdaran

İran'da devlet ve toplum arasındaki ilişkilerde önemli rol oynayan vakıflar mevcuttur. Bunlar "bûnyâd" diye bilinmektedir. Bu tarz yapılar İslam dünyasında yeni değildir. Geçmiş dönemlerde de pek çok hayır kurumlarına rastlanırken; İran'da devrim sonrası sosyal düzenin devrime uygun olması için, hükümet tarafından kamu vakıfları kurulmuştur.

Bûnyâdların ilk amacı İslami ekonomik model kurmak iken daha sonraki yıllarda sanayide etkinliği artan büyük holdingle dönüşmüştür Devrimin ilk yıllarında ülkedeki bir çok organizasyon ve uygulamalarda finans desteği veren bu yapılar ekonominin temel dayanak noktası olmuştur. Vakıf nitelikli bu ticari işletmeler, İran'ın nükleer altyapısı oluşturulurken aktif olmuşlardır (Takeyh, 2007: 50).

İran dış politikasında ulusal güvenlik denildiğinde ilk akla gelen, İslam Devrimi Muhafızları Ordusu (Sipah-i Pasdaran-i İnkılâb-ı İslami) olmuştur. Bu ordunun görevi, ülkeyi saldırılara ve işgale karşı korumak, güvenliğin sağlanmasında, karşı devrimcilerin tutuklanmasında, rejime karşı silahlı hareketlere mücadele de hükümet ile işbirliği yapmak şeklindedir (Keneş, 2013: 166).

Devrim Muhafızları, dini elitlerin iktidarlarını sağlamlaştırılmaları noktasında büyük katkıda bulunmuştur. Ülke içindeki isyanların bastırılmasında etkin roller alan Devrim Muhafızları, 1980 yılında Irak'ın saldırısıyla başlayan savaşta hem cephede yer almış hem de ülkede seferberlik çalışmalarını organize etmiştir. Reformcu kanadın dış politika konusundaki değişiklik çalışmalarına en ciddi müdahale yine Devrim Muhafızları'ndan gelmiştir (Keneş, 2013: 168).

İslam Devrimi sonrası İran iç ve dış politikasında doğrudan etkili olan Devrim Muhafızları, ülkedeki iç çekişmelerde belirleyici unsur olmuşlardır. Özellikle Rafsancani ve Hatemi dönemlerinde İran'ın demokratikleşmesine ciddi darbeler vurduğunu unutmamak gerekir.

3.2.Dini Lider

İran siyasal sisteminin temeli Velayet-i Fakihlik kurumuna İslam hukukçusu olan bir Fakih liderlik eder. Bu liderlik ömür boyudur ve lider olan kişi, seçimle gelen cumhurbaşkanının üstündedir. Dini lider halk tarafından değil sekiz yılda bir seçilen 86 kişilik din adamı heyetinden seçilir (Yayla, 2014: 138).

İran siyaseti halk tarafından seçilenler ve atanalar şeklinde iki başlık altında değerlendirilebilir. Ancak yetkilerinin getirisiyle siyasetin başında doğrudan halk tarafından seçilmeyen dini lider yer almaktadır. Rehber, Nihai Otorite veya Dini Lider olarak da adlandırılan ve İran siyasal sisteminin en önemli aktörü olan bu kurum, Humeyni'nin Velayet-i Fakih doktrinine göre tesis edilmiştir. Şia'ya göre halkına rehberlik etmek üzere gelecek olan kayıp On İkinci İmam'ı temsilen, ulemadan yetkin bir âlimin geleneği devam ettirmesi mantığına dayanır (Okyar, 2014: 173).

Velayet-i Fakih'in günümüzdeki temsilciliğini Ayetullah Ali Hamaney yapmaktadır. Rehberin İran İslam Cumhuriyeti üzerinde ulusal güvenlik anlamındaki yetkilerini şu maddeler ile sıralamak mümkündür (Okyar, 2014: 175):

- Düzenin Yararını Teşhis Heyeti ile yapılan görüşmeler sonrası ülkenin genel siyaset ve stratejisini belirler.
- Bütün kuvvetlerin başı olarak, savaş, barış ve seferberlik ilan yetkisine sahiptir.
- Ulusal Güvenlik Konseyi'nde dış politika hakkında bilgi almak ve olası bir savaş durumunda askeri yönetim için bir temsilci bulundurmak durumundadır.

- Gerek görürse halk oylamasına gitme yetkisi vardır.
- İran Radyo ve Televizyon Başkanı'nı atar veya görevden alır.
- Genelkurmay Başkanı'nı, tüm kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanları ile Devrim Muhafızları Komutanı'nı atamak veya azletmek yetkisine sahiptir.
- Ulusal Güvenlik Konseyi'nde alınan kararların belirleyicisidir.

Halk oylaması ardından seçilen cumhurbaşkanına görevi veren dini liderin gerekli gördüğü durumlarda cumhurbaşkanını azletme yetkisi vardır. Yürütme organı gibi yargı organına da müdahale edebilen dini lider yargı başkanını atama ve af çıkarma yetkisine sahiptir. Dini Lider ayrıca ülkedeki kutsal yerleri koruma yetkisine de sahiptir. Ülkenin tüm kentlerinde görevli "Cuma Namazı İmamları Merkezi" Rehber'e bağlıdır.

Cuma Namazı İmamları, Tahran tarafından atanan bölge valilerinden daha etkindirler ve bölgede Rehber'in temsilciliğini yaparlar. Velayet-i Fakih kurumuna bağlı olan vakıflar (Yoksullar ve Gaziler Vakfı, Şehitler Vakfı gibi) ülkenin iktisadi güçlerini oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra bakanlık ve diğer önemli kurumlarda da Rehber tarafından atanmış veya onaylanan temsilciler mevcuttur. Bu temsilciler Rehber'in gücünün, ülke genelinde hissedilmesini sağlayan bir ağ yapısı oluşturmaktadır (Buchta, 2004: 20).

Kurumun eleştirisinin yapılması ise İran devlet sisteminin anlaşılabilmesi için anahtar niteliğinde olmuştur. İlk olarak akla Dini Liderin hiçbir durum karşısında siyasi veya cezaî sorumluluğu yoktur. Bunun doğal sonucu olarak ise halkın egemenlik ilkesinin uygulanabilirliği devre dışı kalmıştır. İkinci olarak Rehber'in ekonomideki etkinliği ekonomiden memnun olmayanların tepkisine yol açmıştır. Üçüncü olarak toplumda örgütlenme olmadığı için rejimin kendini koruyacak mekanizmaları güçlenmiş ve varlığı garanti altına alınmıştır.

3.3.Cumhurbaşkanı

Rehber'den sonra İran siyasetinde en yüksek resmi makam Cumhurbaşkanlığıdır. 4 yıl boyunca görev yapmak için seçilen ve üst üste en fazla iki dönem görev alabilen cumhurbaşkanı, başbakanlık makamı olmayan siyasi sistemde yürütmenin başıdır. Cumhurbaşkanı 4 başkan yardımcısı ve 21 kabine bakanlarını kendisi seçer.

1989 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile yetkileri genişleyen cumhurbaşkanı bu

yetkilerini ancak Rehber'in onayı ile kullanabildiği için reformcu kanada mensup bir Cumhurbaşkanı'nın işi zor olmaktadır. Yalnızca günübirlik politikaları yürütebilen Cumhurbaşkanı, ulusal güvenlik ve dış politika gibi konularda kararların alınmasına fazla etkisi olmamış, son söz Rehber'in olmuştur (Byman vd., 2001: 22-23). Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı sadece dini otoriteye yardımcı olmaktadır. Yani İran Cumhurbaşkanı'nın ulusal güvenlik üzerinde etkin bir kontrolü yoktur (Buchta, 2004: 4).

Diğer yandan Cumhurbaşkanı'na bağlı kurumlar ile Rehber'e bağlı kurumlar kıyaslandığında Cumhurbaşkanı'nın yetkisizliği daha da ortaya çıkar. Çünkü ülkenin iç ve dış politikasını belirleme yetkisi, silahlı kuvvetlerin başkumandanı olma, Radyo ve Televizyon Başkanı'nı belirleme ve atama gibi yetkiler Rehber'e aittir. Dolayısıyla İran İslam Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanı'nın şirket CEO'larından öte bir yetkisi olmadığını savunmak yanlış olmaz.

3.4.Uzmanlar Meclisi

86 "erdemli ve bilgili" din adamından oluşan bu yapı, bir bakıma Vatikan'ın Kardinaller Meclisi'ne benzemektedir. Görevleri dini lider ölümü halinde yeni lideri seçmek ve yetkilerini onaylamaktır. Bu meclis, aynı zamanda Anayasa Koruma Konseyi adaylarının yeterliliğini de denetlemektedir. Keneş'e göre bu sistemin işlevselliği henüz test edilmemiştir (Keneş, 2013: 183).

3.5.İslami Danışma Meclisi

İran'da tek kamaralı bir yasama organı mevcuttur. 290 üyeli bu organa İslami Danışma Meclisi adı verilir. Seçim sistemi tek üyeli bölge sistemidir. 265 seçim bölgesinin her birinden bir vekil seçilir. Kalan 25 üyelik meclis sandalyesi gayri Müslimlere tahsis edilmiştir (Yayla, 2014: 139).

İran İslam Cumhuriyeti'nde yasama iki şekilde yapılmaktadır. Birinci ve yaygın organ Meclis tarafından yapılan ve Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe giren kanunlar şeklinde olurken; ikincisi ise Anayasa'ya göre istisnai durumlarda halk oylamasına gidilerek yapılmasıdır. Yasama İslami Şûra Meclisi aracılığıyla yapılmaktadır. Ayrıca Meclis, anayasada belirtilen sınırlar içerisinde, İslam'a ve anayasaya aykırı olmamak kaydıyla her sorun için kanun koyabilmektedir

(Okyar, 2014: 153).

1979 İslam Devrimi ile birlikte gelen anayasa İran'da yeni ve daha demokratik bir meclis kurulmasını sağlamıştır. Bu mecliste milletvekilliği süresi dört yıl, üye sayısı 290'dır. İran'da parti sistemi yoktur. Bu nedenle adaylar bireysel bir şekilde seçimlere katılırlar ve Meclis içinde Muhafazakârlar ve Reformistler gibi siyasi bloklar şeklinde olmaktadır.

Meclis tarafından oluşturulan yasa tasarılarının Anayasa Koruyucular Konseyi'nin onayına tabi olması ve Meclis'in Veliyi Fakih ile uyum içerisinde hareket etme zorunluluğu, yasama organının da Cumhurbaşkanı gibi bağımsız bir nitelik arz etmediğini göstermektedir (Okyar, 2014: 154).

Görüldüğü gibi İran'da meclisin ulusal güvenliği ilgilendiren konularda fazla bir etkisi yoktur. Örnek olarak; ülkenin savunma bütçesini Meclis onaylamasına rağmen, bu konuda bir şeffaflık olup olmadığı düşündürücüdür. Meclisin yaptığı görüşmelerde savunma kalemindeki harcamalar toplu olarak onaylanmakta ve bu konuda katı bir gizlilik uygulanmaktadır (Buchta, 2004: 5).

3.6. Anayasa Koruyucular Konseyi

İran'daki en etkili yapı on iki üyeye sahip Anayasayı Koruyucular Konseyi'dir. Yetkilerini anayasadan alan bu organ için bir denetleme kurulu nitelemesi yapılmaktadır. Konsey üyeleri Rehber tarafından belirlenen altı din adamı ile beraber yargı organının aday gösterdiği ve meclisin onayını alan altı hukukçudan oluşmaktadır. Bu üyeler altı yıl görev yapmak ve seçilen üyelerin yarısı üç yılda bir yenilenmektedir. Konsey, Meclis'ten geçen her yasanın anayasaya ve dini kurallara uygunluğunu denetlemektedir.

Bir yasanın onaylanmasında İslami kurallara uygunluğu konusunda Konsey'in yalnızca din adamı üyelerinin çoğunluğunun onayı gerekirken, anayasaya uygunluk konusu gündeme geldiğinde Konsey'in bütün üyelerinin oylarının yarısından fazlasının onayının alınması gerekmektedir. Dolayısı ile Koruyucular Konseyi içinde de din adamlarının etkinliği diğer hukukçu üyelerinkinden daha fazladır.

Muhafazakârların kontrolünde olan Koruyucular Konseyi, anayasanın boşluklarından

yararlanarak; reformistlerin çıkardığı yasaları engelleyebilmişlerdir. Anayasa Koruyucular Konseyi seçimlere katılan adayları onaylayıp, uygun olmayan adayların seçimlere katılmasını reddedebilmektedir. Demokratik meşruiyet açısından sorunlu olan bu durum İranlı muhafazakârlara seçimlerde avantajlar getirmektedir.

3.7.Düzenin Yararını Teşhis Heyeti

1988 yılında Humeyni'nin kurduğu bu yapının iki ana amacı vardır. Bunlar; Meclis ile Anayasayı Koruyucular Konseyi arasındaki oluşacak muhtemel anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak ve Rehber'e bu konuda danışmanlık yapmak şeklindedir. Rehberin geleneksel yöntemleri ile çözülemeyen bir devlet sorunu heyete getirildiğinde, hem anayasanın hem de şeriatın üzerinde bir yetkisi olan heyet tarafından İran'ın çıkarlarına göre çözümlenebilmektedir. Rehber tarafından çeşitli ideolojilere sahip olan elitler içinden seçilen bu heyetin üye sayısı değişebilmektedir.

Ülke yönetiminde İslam devriminin ilk yıllarındaki etkinliği azalan Düzenin Yararını Teşhis Heyeti'nin yöneticiliğini 1997 yılında eski Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin alması ile beraber tekrar önemi artmaya başlamıştır. Bu göreve gelen Rafsancani, dönemin Cumhurbaşkanı Hatemi'nin ulusal güvenlik ile ilgili reformlarını frenlemiş ve işini zorlaştırmıştır.

3.8.Milli Güvenlik Yüksek Kurulu

Milli Güvenlik Yüksek Kurulu, ulusal güvenliği ilgilendiren konularda kurumların beraber hareket etmesi için belirleyici bir kurumdur. İran'ın ulusal güvenliğinde ve savunmasında etkisi olan bütün yapıların temsil edildiği bu kurulun aldığı kararlara uyulması zaruridir. Alınan kararların uygulanmaması halinde çok ciddi sorunlar oluşabilmektedir. Buna en iyi örnek, İran'ı nükleer programı konusunda olumsuz görüşe sahip grupların varlığına rağmen İran'da hiçbir kurum kurulun aldığı karara karşı gelmemektedir. Dikkat çeken bir diğer nokta, dünyanın birçok ülkesinin aksine İran Milli Güvenlik Yüksek Kurulu Sekreteri'nin karar alma yapısında Dışişleri Bakanı'ndan daha etkin olmasıdır. Bu da İran'ın karar alma yapısında ulusal güvenliği ilgilendiren konularının nasıl diğer konuların önünde olduğunun net bir göstergesidir.

Ülkenin ulusal güvenlik politikalarının organize edildiği Milli Güvenlik Kurulu'na Cumhurbaşkanı başkanlık eder. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'na göre

Cumhurbaşkanı güncel politikaları yürütürken, Rehber ise rejim ve devletin geleceği ile ilgili politikaları ortaya koyar ve uygulanmasını denetler. İran İslam Cumhuriyeti anayasasına göre Cumhurbaşkanı, teorik olarak da olsa güvenlik konusunda öncelikleri belirleyip tutarlı bir biçimde uygulamaya geçirme yetkisine sahiptir (Buchta, 2004: 17).

Milli Güvenlik Kurulu üyeleri; Cumhurbaşkanı başkanlığında, Silahlı Kuvvetler ve Devrim Muhafızları'nın komutanları, Rehber'in iki temsilcisi, Dışişleri, İçişleri ve İstihbarat Bakanları şeklindedir. (Byman vd., 2001: 17). Güvenlik Konseyi ve Savunma Konseyi, Milli Güvenlik Kurulu'na bağlı faaliyetler göstermektedir. Milli Güvenlik Kurulu kararları Rehber tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girer (Buchta, 2004: 17).

Milli Güvenlik Kurulu'nun amacı İslam Devrimini korumak, milli menfaatlerin teminini sağlamak, ülkenin toprak bütünlüğünü ve ulusal egemenliğini sağlamak şeklindedir. MGYK'nin görevleri (Keneş, 2013: 190);

- Rehberin belirlediği politikalar doğrultusunda ulusal güvenlik ve savunma politikalarını ortaya koymak.
- Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel çalışmaları ve istihbaratı ülkenin ulusal güvenlik ve savunma politikaları ile uyumlu hale getirmek.
- İç ve dış tehditlere karşı uygulamaları hayata geçirmek.

Uzmanlar Meclisi devrim sonrası yeni anayasayı hazırlamak için oluşturulmuştur. Bu yapının sorumlulukları çok az ve ülkenin günlük politikası üzerinde çok zayıf etkisi olsa da Rehber'i seçip, azledebildiği için İran İslam Cumhuriyeti'nin en önemli kurumlarından biridir.

3.9.İstihbarat Kurumları

İran İslam Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliğinde istihbarat örgütlerinin etkisi fazladır. Özellikle dünyanın birçok ülkesinde yaşayan rejim muhaliflerinin baskı altında tutulması ve İran rejimine sempatiyle bakan yabancı örgütlerin desteklenmesi noktasında istihbarat kurumlarının etkin politikaları vardır (Byman vd., 2001: 31-32).

İslam Devrimi sonrası kurulan rejim tarafından Şah'ın gizli servisi SAVAK (Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü)'nin yerine bir dizi devrimci örgüt kurulmuştur.

Ancak bu örgütlerin ve özellikle de Devrim Muhafızları'nın istihbarat konusunda başarısız olması nedeniyle İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı kurulmuştur. SAVAK'ın yaptığı istihbarata karşı koyma ve komploları ortaya çıkarma gibi bazı yetkiler İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı bünyesinde toplanmıştır. 1984 yılından bu yana faaliyet gösteren bakanlık ülkenin en önemli ve etkisi yüksek kurumlarından birisidir. Bu yapı 15 farklı departmanı olan ve 30.000 çalışanı olan Ortadoğu'nun en büyük istihbarat yapılarından birisi olarak bilinir (Buchta, 2004: 13).

Bakanlık yasaya göre İran'daki diğer istihbarat kurumlarından ve İçişleri Bakanlığında gelen bilgilerin koordinasyonunu sağlar. Yine yasaya göre İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı'nın lideri üst düzey bir dini liderdir. İlk yıllarda çok etkili ve ölçülü faaliyetleri olan İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı, sonraki yıllarda giderek daha baskıcı ve korku veren bir örgüt halini almıştır (Buchta, 2004: 13). Bakanlık ülke içinde ve dışındaki birçok terör eyleminin sorumlusu olarak görülmektedir. İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı, Devrim Muhafızları ile beraber İran büyükelçilikleri, konsoloslukları ve İslam kültür evleri aracılığıyla faaliyetlerde bulunmaktadır (Eizenstadt, 2001).

1997 yılına kadar en az 80 muhalifin öldürülmesinden İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı sorumlu tutulmuştur. Yine bu döneme ait yolsuzlular da gündeme gelmiş ve bu bakanlık hiçbir devlet organının hesap soramayacağı kadar güçlü devlet içinde devlet gibi hareket eden bağımsız bir yapı haline gelmiştir (Buchta, 2004: 13). Ancak bazı uzmanlara göre bakanlık faaliyetlerinin tamamını devletin üst makamlarının bilgisinde gerçekleştirmiştir (Byman vd., 2001: 23).

BÖLÜM 4: MAHMUD AHMEDİNEJAD DÖNEMİ

4.1. Mahmud Ahmedinejad'ın Siyasi Kimliği

28 Ekim 1956'da Kuzey İran taraflarında doğan Mahmud Ahmedinejad'ın politik kariyeri Ardabil'e belediye başkanı olmasıyla başlamıştır. Bu kariyerin dönüm noktası ise Tahran belediye başkanlığıdır. Bu görevi bıraktıktan sonra hakkında yolsuzluk suçlamaları gündeme gelmiştir. Ardabil belediye başkanı iken camilerde halka hitap ettiği yıllarda bir gün Amerika Birleşik Devletleri ile çatışacağıın sinyallerini vermiştir (Aksop, 2011: 243-244). Mahmud Ahmedinejad'ın asıl mesleği inşaat mühendisliğidir. Siyasi olarak gücünü ülke içinde önemli bir lobi olarak görülen İslami İran İnşaatçılar İttifakı (Abadgeran)'ndan aldığı düşünülmektedir. Cumhurbaşkanlığından önce mezun olduğu İran İlim ve Teknoloji Üniversitesi'nde öğretim üyeliği ve Tahran belediye başkanlığı görevlerinde bulunmuştur (bilgi-bilgi.com). Ayrıca İran – Irak Savaşı'nda Devrim Muhafızları Ordusu'nda aktif görevler aldığı da bilinmektedir (Kim kimdir).

Ahmedinejad, İran İslam devrimine sadık siyasal halkanın bir üyesidir. Kusursuz bir din eğitimine ve dini hiyerarşide herhangi bir pozisyona sahip değildir. Bu durumunun farkında olduğu için kendisini 'halkın dostu' olarak tanımlamıştır (Aras, 2007: 27). Devrim Muhafızları ile derin bağları olan Ahmedinejad, Tahran'ın kalkınması için geliştirilen projelerde bu yapıyla beraber hareket etmiş ve muhafızların askeri endüstride güçlenmesine destek olmuştur. Bu ilişki cumhurbaşkanlığı döneminde daha ileri bir yönde seyretmiştir. Muhafızların ekonomik bir güç olmasında Ahmedinejad'ın önemli bir desteği olduğu görülmüştür (Aksop, 2011: 245). Ahmedinejad'ın siyasal kimliği daha çok devrimi değerlerine bağlılık anlamında yeni muhafazakârlık şeklinde yorumlansa da, Pers milli kimliğine olan bağlılığı da dikkat çekicidir (Keneş, 2013: 366).

4.2. Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığı Süreci

20 Mart 2003'de ABD ve koalisyon güçlerinin Irak'a askeri müdahalesi sonrası Ortadoğu bölgesinde belirsizlik hakim olmuştur. Bu önemli gelişme ışığında bölgenin güçlü devletlerinden İran İslam Cumhuriyeti'nde 2005 yılının Haziran ayında yapılacak 9. Cumhurbaşkanlığı seçimi halkın önceliklerinin yansıması açısından büyük önem teşkil etmiştir. Uluslararası güçlerin ve bölge ülkelerinin dikkatlerini yönelttiği bu seçim

sonrası gelecek yönetim İran’da dengelerin değişmesine sebep olmuştur.

17 Haziran 2005 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından onaylanan yedi aday katılabılmıştır (Aras, 2005: 60). Bülent Aras’a göre muhafazakâr ve reformist çizgilere sahip adayların seçim propagandaları temelde benzerlikler gösterdiği gözlemlenmiştir. Özellikle demokratikleşme, gelir dağılımındaki adaletsizlik, enflasyon, işsizlik, adalet ve dünya ile entegrasyon konuları gündeme getirilmiştir. Ancak “Velayet-i Fakih” makamı temelli güçlü sistem eleştirilerine rastlamak mümkün olmamıştır. Neticesinde dini otorite ve onun devlet içindeki uzantılarının izin verdiği ölçüde bir seçim süreci ilerlemiştir (Aras, 2005: 58).

Seçim süreci boyunca muhafazakâr adaylar reformist aday Rafsancani’nin geçmiş dönemlerine vurgu yapmıştır. Rafsancani geçmiş yönetim dönemlerinde yaptığı yolsuzluk, kötü ekonomi yönetimi ve yurtdışı banka hesapları gibi konular ile yıpratılmış, hatta iddialar Rafsancani ailesini ve çevresini içine alır nitelikte olmuştur (Erdoğan, 2008: 223). Bu ortamda Tahran eski belediye başkanı Ahmedinejad’ın farklı bir ses olarak çıkması da dikkate değerdir.

Adaylar arasında sadece Ahmedinejad, reformlardan ve diğer dünya devletleri ile bütünleşmekten söz etmemiştir. İslam devriminin gündelik hayatın birçok alanında bekleneni veremediğini düşünenlerin saffında yer almıştır. Ancak buna ek olarak Ahmedinejad, mevcut rejim sisteminin değişimine sıcak bakmamıştır. 11 Eylül sonrası ABD yönetimin etkisiyle uluslararası baskının artması, rejimin meşrulaşmasına zemin hazırlamış ve uluslararası sistemle ilişkilerde verilen tavizlerin karşılıksız kaldığı düşüncesini yaygınlaştırmıştır. Bu durum reform ittifakının zayıflamasına da zemin hazırlamıştır (Aras, 2007: 22-23).

Dokuzuncu cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda Haşimi Rafsancani oyların %21.01’ini alırken, Mahmud Ahmedinejad %19.48 oy alabilmiştir. İç ve dış gelişmeler, İran’da reformcu bir politikanın yerine sınırlayıcı bir politikanın güçlenmesine sebep olmuştur. İran siyasetinin yapısal sınırları halkın belirlenmiş sınırlar içinde parlamento veya cumhurbaşkanlığı için yarışacak seçilmiş adaylara oy vermesi şeklinde gerçekleştiği için ikinci turda bir merkez ve bir muhafazakâr aday karşı karşıya gelmiştir. 25 Haziran 2005’de yapılan ikinci tur seçimlerinde Rafsancani %35.9 oy oranında kalmış ancak Ahmedinejad %61.69 oy almıştır (Aras, 2005: 59).

Cumhurbaşkanı koltuğuna oturduktan sonra Ahmedinejad'ın Devrim Muhafızları Ordusu ve Besicler (gönüllü devrimci paramiliter güçler) gibi odaklardan gizli destek aldığı iddiaları gündeme gelmiştir (Erdoğan, 2008: 288). Zaten seçimler öncesi AKK başkanının, Devrim Muhafızları Ordusu'nun seçimlere yetkisi olduğu yönünde açıklama yapması da dikkat çekmiştir.

Mahmud Ahmedinejad'ın iktidara gelmesiyle İran İslam Devrimi'nden sonra ilk kez cumhurbaşkanının din adamları sınıfından gelme geleneği son bulmuştur. 12 Haziran 2009'da yeniden cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejad, ikinci kez seçim kazanma başarısını göstermiştir. Bu seçimde reformist kanadın adayı devrimin ilk yıllarında başbakanlık yapmış olan Musevi olmuştur. Ahmedinejad hükümeti diğer adaylardan ağır eleştiriler almasına rağmen dini lider Ayetullah Hamaney'in ve Anayasa Koruyucular Konseyi'nin de desteğini alarak yeniden cumhurbaşkanı olmuştur (Mokhtarpour, 2013: 43).

İkinci kez cumhurbaşkanı seçilen Ahmedinejad ve ekibi İslam devrimi bütün alanlarda yeniden yapılandırmak istemiştir (Turan, 2007: 261). Bu yeniden yapılandırmada "Mehdeviyet" düşüncesinin önemli bir yer vardır. Mehdeviyet inancına göre Şiiilerin kayıp imamı On İkinci İmam'ı (İmam Mehdi) geri gelip dünyayı Müslümanların hâkimiyetine sunacaktır. Bu bağlamda Ahmedinejad'a göre İran'da hiçbir zaman seküler – laik bir rejimin kurulması düşünülmemelidir. Ahmedinejad kendi yönetimindeki hükümetin İmam Mehdi'nin gelişini hazırlayan etkinliklerde bulunacağını düşünmüştür. (Erdoğan, 2008: 283).

Bu bağlamda Ahmedinejad, cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında rejimi koruma ve güçlendirme noktasında ve pek çok dış politika meselelerinde dini lider Hamaney ile kusursuz bir uzlaşma içinde olduğu izlenimi vermiş (Aras, 2007: 28) fakat ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından dini lider Ali Hamaney ile çekişmeye başlamıştır. Yapısal sınırları nedeniyle İran cumhurbaşkanı için geniş bir hareket olanağı olmasa da, Ahmedinejad dini liderin otomatik noteri olmayı kabul etmediğinin sinyallerini vermiştir (Aras, 2007: 28).

Anlaşmazlık 2009 yılında Ahmedinejad'ın Rahim Meşayi'yi cumhurbaşkanlığı birinci yardımcılığına getirmesiyle başlamıştır. Deveci'ye göre bu dönemde Ahmedinejad ve grubu dini lidere karşı yeni bir güç olma çabasına girişmişlerdir. Öncelikle çevresinde

güçlü bir iktisadi grubun oluşması için petrol paralarını kullanmıştır. Devrim Muhafızları Ordusu, bakanlıklar ve valilikler gibi sinir uçlarında kadrolaşmaya gidilmiş ve yarı askeri hükümet oluşturulmuştur. Ardından dış ilişkilerdeki hassas görüşmelerde Rahim Meşayi'yi kullanarak dini liderin etkinliğini kırmak istemiştir. Son olarak ise dini lidere yakınlığı ile bilinen İstihbarat Bakanı'nı görevden almak istemesi dini lider Hamaney için kırmızı çizgi niteliğinde olmuştur (Deveci, 2011).

4.3. Ahmedinejad Döneminde Dış Politika

Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olmasıyla dış politikada “batıyla pragmatist uyum” ve “medeniyetler diyalogu tezi” gibi yaklaşımlar rafa kaldırılmıştır (Keskin, 20??). Bu süreç ile beraber dış politikada geleneksel muhafazakârlardan ayrışan ve Mahmud Ahmedinejad'ın dâhil olduğu “radikal – yeni muhafazakâr yaklaşım” etkili olmaya başlamıştır.

Radikal muhafazakârlar “Abadgerad” çerçevesinde bir araya gelmiştir. Bu yapı İslam devriminin ardından geleneksel muhafazakârlar içerisinde yer almıştır. Abadgerad, Hatemi döneminde dış politikaya sert eleştirilerde bulunmuş ve geleneksel muhafazakârlar ile ayrışmaya gitmiştir (Turan, 2007: 260). Radikal – yeni muhafazakârların fikir altyapıları 1979 İslam Devrimi tarafından değil, daha çok 1980 yılında başlayan ve sekiz yıl süren İran – Irak Savaşı'ndan etkilenmiş ve siyasal düşünceleri bu savaş ile şekillenmiştir. Savaş bu grubun uluslararası toplumdan şüphe duymalarına yol açmış ve uluslararası toplumla uzlaşmaya karşı çıkmayı İran'ın ulusal çıkarlarını korumanın en önemli yolu olarak değerlendirmişlerdir (Keneş, 2013: 356).

Siyasi anlamda yeni olan bu hareket İslam devriminin yıprandığını düşünerek ve yeniden devrimci kimliğini kazanması gerekliliği üzerine yoğunlaşmıştır. Günlük hayatta İslami kuralların daha sıkı olarak uygulanmasından, ulusal güvenliği ve milli çıkarlara öncelik verilerek kendi kendine yeten ekonomi modelinin hayata geçirilmesinden yana tavır almışlardır. (Keskin, 20??).

Ahmedinejad'ın dış politikadaki ilk önceliği Irak'taki aktörlerle ilişkilerin geliştirilmesi ve Suudi Arabistan ile olan gerilimin azaltılması olmuştur. Daha sonra Orta Asya ve Kafkasya'da daha etkin bir İran algısının oluşması ve Çin ile işbirliğinin ilerlemesi konusunda girişimlere başlanması hedeflenmiştir. İran için hassas bir nitelik taşıyan

Filistin meselesinde HAMAS'a destek verilmesi, İsrail ve Amerika karşıtı bir eksen oluşturulması, Lübnan Hizbullah'ı benzeri örgütler ile çoklu ilişkileri devam ettirilmesi ve Türkiye'yi köprü olarak kullanıp AB ile ilişkilerde iyileşme sağlanması da bunlara eklenmiştir (Keskin, 2006: 59).

Ahmedinejad dönemi İran dış politikasında göze çarpan en önemli unsur dış politika uygulamalarında sertleşme olmuştur. Ahmedinejad'a göre İran her zaman ABD ve onun bölgesel müttefiki İsrail'in hedefinde olmuştur. Bunun sonucunda kriz politikaları ile saldırgan bir tutum ortaya koymuş ve taviz verilmemesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Taviz verildiği takdir de İran'ın da sonunun Irak gibi olacağı varsayımıyla hareket etmiştir. Radikal-Yeni Muhafazakârlara göre İran gibi küresel sistemde hedef olan bir ülkenin varlığını sürdürmesi gücüne bağlıdır (Turan, 2007: 262).

Radikal-Yeni Muhafazakâr duruşun iktidarda olması, ABD'nin bölgedeki sorunlu durumu ve petrol fiyatlarının artması ile İran kendini bölge nezdinde güçlü görmüştür. Ahmedinejad'ın İsrail karşıtı sert açıklamaları bu güvenin göstergesidir. Bu noktadan bakıldığında İran kendisine yapılacak saldırıda faturanın ağır olacağı izlenimi dünya kamuoyunda da gündeme getirmeyi başarmıştır. İran'ın Ahmedinejad dönemindeki dış politikasını "uluslararası arenada güçlü gözükme, yapılan hamlelerde saldırgan olmak ve krizin daha da tırmanmasını sağlamak" şeklinde yorumlamak yanlış olmayacaktır (Keskin, 2006: 59).

4.3.1.Nükleer Müzakereler

Diplomaside en sık kullanılan yöntemlerden biri, eğer bir sorun uluslararası boyut almışsa ve bu nedenle de uluslararası bir baskı mevcut ise, sorunun ülkeniz lehine çözümsüzlüğünün sürmesini sağlayarak zaman kazanmak ve hedefe dolaylı olarak ulaşmaktır. İran, nükleer politikasına ilişkin sorunları bu strateji düzleminde değerlendirip diplomasi sürecini uzatma gayretinde olmuştur (Yeşiltaş, 2007: 80).

Ahmedinejad döneminin ilk yıllarında dış politikadaki ağırlıklı sorun nükleer çalışmalar olmuştur. İslam Devrimi ile ara verilen nükleer faaliyetler Ahmedinejad döneminde tekrar gündeme gelmiştir (Beheşti, 2010: 20). Bölgesel olarak Ortadoğu eksenli gelişen İran dış politikası, küresel olarak da özellikle Afrika, Latin Amerika ve Uzak Doğu eksenli gelişmiş ancak küresel diplomasiinin merkezi sayılan Avrupa ile ilişkiler daha

çok nükleer görüşmeler üzerinden yürütülmüştür. 2006 yılında Ahmedinejad'ın Avrupa ülkelerinden hiçbirine resmi ziyarette bulunmaması bunun net bir göstergesidir (Yeşiltaş, 2007: 80).

Nükleer teknolojiye ulaşarak nükleer silah elde etmeye yönelik hedef İran dış politikasının makro stratejilerinden birini oluşturmuştur. Bu makro stratejilerin Ahmedinejad yönetiminde hükümet politikası olmaktan çok bir devlet politikası olarak algılanmıştır (Berman, 2006: 4). Ancak Ahmedinejad yönetiminin müzakerelerde kilit noktalara radikal-muhafazakârları getirmesi bu konuda önceki yönetimlere nazaran daha kararlı olduğunun göstergesi olmuştur. Radikal-muhafazakâr kanat uluslar arası kurum ya da taraf ülkelerle uzlaşmanın, İran'a somut bir katkısı olmayacağı noktasında ısrarcı olmuş, ulusal çıkarlar çerçevesinde benimsenen stratejinin devamlılığında yana tavır almışlardır (Köse, 2006: 49-50).

BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ve Almanya İran'ın uranyum zenginleştirme işlemine herhangi bir denetim mekanizması olmadan devam etmesi üzerine 29 Haziran 2006'da Avusturya'nın başkenti Viyana'da toplanmış ve Tahran yönetimine sunulmak üzere paket hazırlamışlardır. Toplantı sonunda alınan karar uyarınca; İran'ın 31 Ağustos 2006 tarihine kadar nükleer faaliyetlerini durdurmaması ve ani denetimleri öngören Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın (NPT) Ek Protokolünü onaylamaması halinde BM Güvenlik Konseyi tarafından uygun önlemlerin alınacağı belirtilmiştir. Bu önlemler ise vize yasakları, İranlı yetkililerin dış ülkelerdeki varlıklarının dondurulması ve bir takım ekonomik yaptırımlar şeklinde düşünülmüştür (Mokhtarpour, 2013: 59).

Bu sürecin ardından UAEK, Tahran yönetiminin uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmak için BM Güvenlik Konseyi'nin 1737 sayılı kararının hiçbir gereğini yerine getirmediğini Güvenlik Konseyi'ne rapor etmiştir. Böylece 23 Aralık 2006'da oybirliğiyle sınırlı yaptırım kararı alan BM Güvenlik Konseyi, bu çerçevede nükleer faaliyetlerine son vermesi için İran'a tanıdığı 60 günlük süre vermiştir. Tahran yönetimi kendisine tanınan süre içerisinde nükleer programı durdurmamış, hatta uranyum zenginleştirme konusunda daha ileriye gittiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. 23 Şubat 2007'de UAEK Başkanı Muhammed el-Baradey'in hazırladığı rapor neticesinde İran'ın daha şeffaf bir politika izlemesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Buna karşılık

Ahmedinejad yönetimi ise İran'ın "ön şartsız" müzakerelere her zaman başlayabileceği mesajı vererek, uluslararası kamuoyuna kendisinin müzakere yönünde adım atan taraf olduğu imajını vermek istemiştir (Yeşiltaş, 2008: 64).

İran'ın uluslararası kamuoyunun tepkilerini ve kaygılarını yatıştırma girişimleri büyük ölçüde sonuçsuz kalmıştır. UAEK, Mayıs 2010'da hazırladığı raporunda İran'ın 2008 yılından beri kurum ile işbirliğine gitmediğine değinilmiş ve İran tarafından beyan edilmeyen nükleer faaliyetler ile ilgili olarak kaygıların devam ettiğini belirtmiştir. Bu kaygılarında getirisiyle 9 Haziran 2010 tarihinde BM Güvenlik Konseyi İran'a ilave yaptırımlar uygulanmasına karar vermiştir. Mevcut yaptırımlara ek olarak silah ambargosunun kapsamı genişletilmiş ve nükleer faaliyetler ile ilgili finansa ve ulaşım çalışmaları üzerine sıkı tedbirler öngörülmüştür (Çakmak, 2011: 78).

2012 yılında nükleer müzakereler geçmiş yıllarda olduğu gibi İran dış politikasının en önemli gündem maddeleri arasında yerini almıştır. Çözüm için yeni umutlar çıkmasına rağmen İstanbul, Bağdat ve Moskova'da yapılan zirvelerde Ahmedinejad yönetimi bu konudaki duruşunu değiştirmemiştir. Nükleer program, tıpkı İslam devriminin değerlerini korumak gibi, devlet ideolojisinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmıştır. İran için "millî" bir mesele haline gelen nükleer program başta ABD olmak üzere Batılı güçler ile İran arasında "güvenlik ikilemi"nin giderek belirginleştiği noktaya gelmiştir (Yeşiltaş, 2012: 69-75).

4.3.2.ABD, İsrail ve AB ile İlişkiler

4.3.2.1.ABD ile İlişkiler

11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası sistemin yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin merkezi olan Ortadoğu, 2003 yılında ABD'nin Irak işgali ile yeni bir sürece girmiştir (Yeşiltaş, 2006: 79). ABD'nin Irak işgali ile birlikte İran'a komşu olması, Saddam rejiminin devrilmesi ardından İran'ın Irak'taki Şii nüfusa destek vermesi ve radikal muhafazakâr akımdan gelen Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesi ABD – İran ilişkilerinin olumsuz yönde seyretmesinin nedenleri olmuştur (Mokhtarpour, 2013: 45).

Nükleer silahlar konusunda ağırlık olarak ABD'yi suçlayan Ahmedinejad, Mayıs 2010'da düzenlenen NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda nükleer silahların savunma

amacı olmaktan ziyade insanlığa yöneltilmiş bir silah olduğunu vurgulamıştır. Başta ABD olmak üzere nükleer silaha sahip devletlerin, sahip oldukları ayrıcalıkları konumları nedeniyle BM Güvenlik Konseyi ve UAİK gibi kurumları kendi çıkarlarına yönelik kullandıklarını ifade etmiştir. Aynı ülkelerin nükleer silaha sahip olmak konusunda İsrail yönetimine çifte standart uyguladıklarını da eklemiştir (Çakmak, 2011: 76).

2010 yılında ABD'nin İran'a yönelik politikalarında değişim gözlenmiştir. Obama yönetimi ile başlayan müzakere ve diyalog denemesinden vazgeçmiş ve İran'a karşı yükselen uluslararası tepkileri değerlendirilmek istemiştir. Çevreleme politikasına geri dönüş yapan Obama yönetimi öncelikle ekonomik/askeri yaptırımları arttırmasını ve İran'daki muhalefetin desteklenmesi hedeflemiştir (Çakmak, 2011: 89). Çevreleme politikasının ilk aşamasında BM Güvenlik Konseyi'nde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu İran'ın ticari ortaklarından destek almak planlanmıştır. İkinci aşamada ise bölge ülkelerinin silahlandırılması için anlaşmalar imzalanmıştır (Demiryol, 2012: 70).

Konuya ABD açısından bakıldığında Obama yönetiminin İran'ın nükleer güç olmasına şiddetli muhalefetini anlamak mümkün olmuştur. İran'ın nükleer güç olması ABD'nin çevreleme politikasına ciddi anlamda darbe vurabilecektir. İran'ın nükleer silaha sahip olması bölgede istikrarsızlığı beraberinden getirecek ve diğer bölge ülkelerine de örnek teşkil edecektir.

4.3.2.2.İsrail ile İlişkiler

Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ses getiren ilk çıkışını Ekim 2005'de başkent Tahran'da gerçekleşen "Siyonizmin Olmadığı Bir Dünya" başlıklı konferansta yapmıştır. Ahmedinejad, İsrail'in ortadan kalkmasının başta Filistin olmak üzere İslam dünyasının da kurtuluşu anlamına geleceğini savunmuştur. (Sabah, 2005).

27 Aralık 2008'de İsrail'in Gazze saldırısına sert tepki gösteren Ahmedinejad yönetimi, bu savaşı Siyonist rejim tarafından uygulanan bir soykırım olarak değerlendirmiştir. İran Dışişleri Bakanlığı saldırılara tepkinin artması ve Gazze halkına yardımların ulaşması için BM, İKÖ ve Arap Birliği'ne acilen toplanma çağrısı yapmıştır. Dini Lider Hamaney ise ABD'yi Siyonizm'e destek verdiği için Arap devletlerini de isteksiz tutumları nedeniyle eleştirmiştir. İran rejimi Arap devletleri ifadesiyle Mısır ve Suudi

Arabistanı kastetmiştir (Yeşiltaş, 2009: 90).

4.3.2.3.AB ile İlişkiler

Uluslararası toplum tarafından sertçe eleştirilen Ahmedinejad nükleer görüşmelerde de ABD'yi karşısına almamak için diplomasiyi bir çözüm aracı olarak kullanmak istemiştir. Bu bağlamda AB'nin girişimlerine cevap verilmiş ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile işbirliğine olumlu bakılmıştır (Çakmak, 2007: 99). Ayrıca İran ile ticaret, ekonomi ve enerji gibi alanlarda sıkı ilişkileri olan Almanya ve Fransa ikilisi, Washington yönetimine İran ile müzakere konusunda telkinlerde bulunmuştur (Yeşiltaş, 2007: 83).

4.3.3.Rusya ve Çin ile İlişkiler

İran'da hükümetler ve devlet başkanları değişse de Rusya'ya olan bakış değişmemiştir. Rusya'nın etkisiyle İran, 5 Temmuz 2005'de Moğolistan, Hindistan ve Pakistan ile beraber Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nde gözlemci ülke statüsü almıştır (Özbay, 2007: 174). Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olmasından sonra Rusya'nın İran'ı özellikle uluslararası örgütlerde yalnız bırakmaması dikkat çekicidir. Buna en iyi örnek BM zirvelerinde Rusya'nın İran konusundaki tutumudur.

15 Eylül 2005 BM zirvesinde İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, İran'ın NPT doğrultusunda uranyum zenginleştirme hakkına vurgu yapmış ve faaliyetlerin barışçıl olduğunu dile getirmiştir. ABD'nin dosyanın BM Güvenlik Konseyi'ne intikal etmesi noktasındaki ısrarına karşılık, Çin ve Rusya dosyanın BM Güvenlik Konseyi'ne gitmesine karşı duruş sergilemiştir (Özbay, 2007: 193).

ABD ve İsrail'e sert çıkışları ile dünya gündeminden düşmeyen Ahmedinejad yönetimi, Güvenlik Konseyi'ndeki etkilerinden dolayı Çin ve Rusya ile yakın ilişkiler kurmayı amaçlamıştır (Yeşiltaş, 2006: 101). Özellikle Rusya ile ilişkiler ABD tehlikesine karşı oldukça değerli görülmüştür (Bozkurt, 2007: 90). İlişkilerin gelişmesi için 12 Kasım 2005'de İran ile Rusya arasında endüstri alanında anlaşma imzalanmıştır. Moskova yönetimi İran'a yönelik politika belirlerken ikili, bölgesel ve küresel olmak üzere bir düzlem oluşturmuştur. İlk düzlemde ticari ve nükleer yatırımlar yer alırken, ikinci düzlem Avrasya stratejisini içine alan bölgesel düzlemdir. Üçüncü düzlem ise enerji nakil hatlarının güvenliği ile ilgilidir (Yeşiltaş, 2007: 85).

Rusya gibi nükleer müzakerelere üçüncül taraf olarak etki eden bir diğer ülke de Çin olmuştur. Sorunun müzakere ve diplomasi yoluyla çözüme inanan Pekin yönetimi, petrol ve doğal gaz ihtiyacının önemli bir bölümünü İran'dan sağlamaktadır. Yine de ABD ile karşı karşıya gelmek istemeyen Çin, konu 2006 yılında BM Güvenlik Konseyi'ne geldiğinde çekimser kalmıştır (Yeşiltaş, 2007: 86).

İran ile Çin arasında yapılan görüşmeler neticesinde 2009 yılından itibaren İran'dan Çin'e ilk etapta yılda 10 milyon ton doğalgaz ihraç edilmesi planlanmıştır. (Gürkaş, 2005).

4.3.4. Irak ile İlişkiler

İran, Irak'ta Saddam rejiminin yıkılmasından sonra ülkenin toprak bütünlüğü için bölge ülkeleri ile ortak hareket etmiş ve Şiiilerin yönetimde yer alması için dengeli bir politika izlemiştir. Bu bağlamda Iraklı Şiiilerin dini temsilcisi Mukteda Es-Sadr'ın 22 Ocak 2006'da yaptığı Tahran ziyareti çok önemli olmuştur. İran Dışişleri Bakanı Manuçer Mutteki konuşmasında Irak'taki istikrara vurguda bulunmuştur (Hürriyet, 2006).

Irak'taki istikrar konusunda bir başka gelişme 9 Temmuz 2006'da olmuştur. İlk toplantısı savaşı önlemek için Ocak 2003'de yapılan "Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Toplantısı"nın dokuzuncusu 9 Temmuz'da Tahran'da gerçekleşmiştir. Toplantıya Türkiye, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Ürdün, Bahreyn ve Mısır Dışişleri Bakanları katılmıştır. Toplantıda Irak'ın ülke bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına vurgu yapılmıştır. Irak Dışişleri Bakanı ile ayrıca görüşen Ahmedinejad, İran'ın her zaman Irak'ın yanında olacağını belirtmiştir (Byegm, 2007).

Celal Talabani'nin 28 Kasım 2006'da gerçekleştirdiği Tahran ziyareti ilişkilerin bir başka önemli noktası olmuştur. Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ile görüşen Talabani, Irak'ta istikrar ve güvenlik ortamının sağlanması için destek istemiştir (Harrison, 2006).

2011 yılında bölgesel bir güç olma yolunda aktif bir görünüm sergileyen İran için Şii Hilali olgusu daha çok tartışılmıştır. İlişkilerini her alanda geliştirmeye çalışan İran ve Irak arasında yüksek işbirliği konseyi kurulmuştur. 8 Ocak'ta iki ülke arasında üç yeni anlaşma imzalanmış, İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, İran – Irak arasındaki köklü ilişkilerin dünyaya hürriyet, kardeşlik ve adalet kültürü getirebileceğini söylemiştir (Çakmak, 2012: 84).

4.3.5. Türkiye ile İlişkiler

Ortadoğu'da barışın ve güvenliğin inşa edilmesine önem veren Ahmedinejad yönetim bu bağlamda Türkiye ile yakın bir ilişkide bulunmuştur. 26 Haziran 2006'da Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Tahran ziyareti ile iki ülkenin Irak konusunda ortak tavır alması için anlaşıldı. Görüşmenin sonunda dönemin dışişleri bakanı Abdullah Gül, İran'ın nükleer enerji konusunda yaşadığı sorunun diplomasi ile çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır (Ekinci, 2006).

2006 yılından sonra Irak, Lübnan ve Filistin sorunlarında uygulamaya koyacakları politikalar oldukça önemli olan İran ve Türkiye bu konuları daha yakından görüşmek için karşılıklı ziyaretlerini arttırmıştır. Dönemin dışişleri bakanı Abdullah Gül'ün ziyaretinin ardından Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 3 Aralık 2006'da Tahran'a ziyarette bulunmuştur. İran nükleer programının dünya gündeminden düşmediği bu günlerde önemini arttıran ziyaretin gündem maddeleri: Bölgesel sorunlar, ikili ilişkiler ve nükleer politika idi. PKK ile mücadele, Filistin ve Lübnan bölgesel sorunların başlıklarını oluştururken, ikili ilişkilerde ticaret hacminin arttırılmasının yolları görüşülmüştür. Nükleer program ile ilgili olarak ise Erdoğan'dan Ahmedinejad yönetimine "diplomatik çözüm" mesajı verilmiştir (Radikal, 2006).

Erdoğan'ın gerçekleştirdiği Tahran ziyaretinin ardından İran ile Türkiye arasında enerji alanında işbirliği adımları atılmıştır. 13 Temmuz 2007 tarihinde iki ülke arasında doğalgaz mutabakatı imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma ile İran'ın bölgesel düzlemde enerji sağlayıcısı olmasının önemi artmıştır (Ekinci, 2008: 4).

14 Ağustos 2008'de Ahmedinejad'ın Türkiye'ye yaptığı çalışma ziyareti tarihi bir öneme sahiptir. İki ülkenin Ortadoğu politikalarına bakıldığında ziyaretin iki önemli göstergesi olmuştur. Birincisi, İran'ın Ortadoğu'ya Filistin meselesi üzerinden Türkiye'nin ise Irak ekseninde bakmaktan vazgeçmesidir. İran ve Türkiye yakınlığı Ortadoğu'da birçok meseleyi aynı ölçüde şekillendirme imkânını beraberinde getirmiştir. Ziyaretin önemini gösteren diğer olgu da, bölgesel anlamda desteklenen ziyaretin uluslararası alanda aynı tepkiyi almamış olmasıdır (Metin, 2008: 1-3).

Bu ziyaret dünya kamuoyunda Ahmedinejad'ın bir NATO üyesi ülkeye yaptığı ilk resmi ziyaret olarak yorumlanmıştır. Ziyaret sonucunda Türkiye ile İran arasında

uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizm başta olmak üzere beş anlaşma imzalanmış, 2009 yılının ortak kültür yılı olmasına karar verilmiştir. PKK ve PJAK tehdidi düşünüldüğünde terörizmle mücadele anlaşması, güvenlik açısından bazı alanlarda iki ülke ilişkilerini daha iyi noktalara getirmiştir. Özellikle Ahmedinejad'ın iki ülke arasındaki kültürel bağlara vurgu yapması ve aynı şekilde karşılık bulması önemli görülmüştür (Yeşiltaş, 2009: 84).

Bölgesel barış vizyonu ile politikalar ortaya koymaya çalışan Türkiye, İran ile Batı dünyası arasındaki gerilimi azaltmak için 2010 yılının ilk yarısında ciddi girişimlerde bulunmuştur. Bu girişim, Brezilya'nın da katılımı ile Türkiye ve İran arasında nükleer takas anlaşması yapılması ile sonuçlanmıştır. 17 Mayıs 2010 tarihinde üç ülke dışişleri bakanları tarafından imzalanan anlaşma İran'ın nükleer araştırma reaktörüne yakıt temin edilmesini konu edinmiş ve takas yeri olarak İran Türkiye'yi ikame etmiştir (Çakmak, 2011: 86).

2011 yılına gelindiğinde Türkiye – İran ilişkileri gerilmeye başlamıştır. Özellikle Türkiye'nin topraklarına NATO füze savunma kalkını radarlarının yerleşmesine Ahmedinejad yönetimi tepki göstermiştir (Çakmak, 2012: 87). Arap Baharı sürecinde Tunus ve Mısır'daki rejimlerin değişmesi konusuna benzer tepkileri veren İran ve Türkiye, NATO'nun Libya müdahalesi ve Suriye konusunda karşı karşıya kalmıştır. Ancak Türkiye karşıtı açıklamalar daha çok din adamları ve askeri kanattan gelirken Ahmedinejad hükümetinden Türkiye'ye suçlama ya da eleştiri gelmemiştir. Bunun nedeni olarak Ahmedinejad hükümetinin Suriye konusunda orta yollu bir politika izlemiş olduğu ortaya atılmıştır. (Uygur, 2012: 22).

4.3.6.Diğer Bölge Ülkeleri ile İlişkiler

Ahmedinejad döneminde İran için bölgesel dış politika iki kulvara ayrılmıştır. İlk kulvar geniş bir alanda ve daha çok dengeli bir Ortadoğu politikasında şekillenirken, ikinci kulvar Basra Körfezi özelinde değerlendirilmiştir. Özellikle Irak, Filistin ve Lübnan sorunlarında ABD ve İsrail karşıtı duruşunu değiştirmemiştir. Diğer yandan ise nükleer teknoloji konusunda bölge ülkelerinin kaygılarını gidermek amacıyla karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir (Yeşiltaş, 2007: 105).

Ocak 2006'da Basra Körfezi'nin üç Arap ülkesinin (Katar, Bahreyn, Umman) dışişleri

bakanlarına ev sahipliği yapan Tahran'da, bölge güvenliği öncelikli görüşmeler yapılmıştır. ABD yönetimine mesaj olarak algılanan bu görüşmelerde üç ülke dışişleri bakanı İran'ı tehdit unsuru olarak görmedikleri yönünde açıklamaları olmuştur. Diğer yandan Ahmedinejad'ın, Mart ayında yaptığı Kuveyt ziyareti ve İran Dışişleri Bakanı Mutteki'nin Mayıs ayındaki Bahreyn ve Ürdün ziyaretlerinde de bölgesel güvenlik ağırlıklı görüşmeler olmuştur (Yeşiltaş, 2007: 106-107).

Bölgesel alanda işbirliğinin ilerlemesi için Ahmedinejad yönetimin attığı en önemli adımlardan biri de 17 Haziran 2006'da Suriye ile yapılan askeri işbirliği ve savunma içerikli anlaşma olmuştur. Özellikle ortak tehdit olarak görülen ABD ve İsrail'e karşı birlikte hareket edilmesi yönünde karar alınmıştır (Habera, 2006).

2006 yılının Temmuz ayında İran dış politikası için en önemli gündem İsrail'in Lübnan saldırısı olmuştur. Hizbullah'ın iki İsrail askerini kaçırması üzerine gerçekleşen saldırının ardından İsrail'i şiddetle kınayan Ahmedinejad yönetimi dünya kamuoyuna Hizbullah'ın yanında oldukları mesajını vermiştir. Ahmedinejad yönetimi bir yandan bölge ülkelerini İsrail'i kınaması yönünde ortak harekete çağırırken, diğer yandan da BM Güvenlik Konseyi'nin Lübnan'da acil ateşkes ilan etmesini ve İsrail'i kınayan bir tasarı hazırlanması yönünde ABD'ye muhalif ülkeleri birlikte hareket etmeye çağırmıştır (Yeşiltaş, 2007: 108).

2007 yılı İran için bölgesel anlamda 'yumuşama yılı' olmuştur. 1979'da İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından bu yana sınırlı düzeyde tutulan İran – Mısır ilişkileri Ahmedinejad'ın Mısır'da yeniden büyükelçilik açacakları yönündeki beyanı ile yumuşama düzeyine gelmiştir (Voa, 2007). Diğer yandan Suudi Arabistan ile de yeni döneme işaret eden gelişmeler yaşanmıştır. Şii politikası ve Sünni etkinliği ile Suudi Arabistan'ın Washington yönetimi yakınlığı iki ülke arasında soğukluğun temel nedenleri olmuştur. Ahmedinejad'ın Mart 2007'de Suudi Arabistan ziyareti ilişkilerin yumuşamasına vesile olmuştur. Birçok açıdan önemli olan bu ziyarette Irak ve Lübnan'da yaşanan mezhep çatışmalarının engellenmesi için ortak girişim başlatılması kararı alınmıştır (Keskin, 2007: 75).

Dış politikada bölgesel etkisini arttırma vizyonu ile hareket eden Ahmedinejad yönetiminin üzerinde durduğu en önemli konuların başında Filistin sorunu yer almıştır. İran makamların Filistin sorunu ile ilgili yaptığı açıklamalarda 'Siyonizm' vurgusunun

güçlü olduğu gözlenmiştir (Çakmak, 2011: 94). 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail'in Mavi Marmara saldırısına ilk tepki gösteren devlet Ahmedinejad yönetimindeki İran olmuştur. İran Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu açıklamasında; "dünya barışı ve emniyeti için en büyük tehdidin Siyonist İsrail rejimi olduğu" vurgulanmıştır (Bugün, 2010). Diğer Arap ülkelerinin bu kadar sert tepki vermemiş olması Filistin sorununun, İran dış politikasında ideolojik ve mezhepsel farklılıklara rağmen önemli bir yer işgal ettiği gerçeği gözler önüne serilmiştir.

2011 yılının ilk aylarında halk hareketleri ile ortaya çıkan, demokrasi ve insan hakları taleplerine dönüşen Arap Baharı birçok devleti hazırlıksız yakalamış olmasına nazaran İran süreçte sağlam bir görüntü sergilemiştir. Arap Baharı ile gelen bölgesel değişimin büyük oranda İran dış politikasına hizmet ettiği yorumları yapılmıştır. Dikta yönetimlerin taleplere kulak vermesi gerekliliğine vurgu yapan İran yönetimi, aynı zamanda süreci ABD ve Batı kontrolünden çıkmanın fırsatı olarak yorumlamıştır (Çakmak, 2012: 78).

Ahmedinejad yönetimi bölgedeki hareketleri "İslami Uyanış" olarak nitelemeyi tercih etmiştir. Mısır'daki süreci destekleyen ve değişimi büyük bir coşku ile karşılayan Tahran yönetimi, Hüsnü Mübarek'in devrilmesinin ardından İslam devriminden beri kopuk olan diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmiştir (Uygur, 2012: 11-13).

İran, Arap Baharı sürecinde Bahreyn'e Şii nüfusun çoğunlukta olması nedeniyle özel ilgi göstermiştir. Özellikle gösterilerde Şiilerin de hak taleplerini gündeme getirmesi İran'ın bu konuyu gündemde tutmasına sebep olmuştur. Ahmedinejad yönetimi Suudi Arabistan'ın Sünni Bahreyn hükümetine destek vermek üzere bölgeye asker göndermesini sert bir dille eleştirmiştir (Ayhan, 2011: 16).

Mısır, Tunus ve özellikle Bahreyn'deki halk hareketlerine destek veren Tahran yönetimi, Libya'daki gelişmelere biraz daha temkinli yaklaşmıştır. Kaddafi'nin muhalifler karşısında giderek güç kaybetmesini bekleyen İran, Kaddafi döneminin sona ermesinin ardından yeni idareye desteğini ifade etmiştir. Ancak konu Suriye olduğunda İran, Arap Baharı sürecindeki tutarlı politikasından saparak, Esad rejimine doğrudan destek olmuştur (Çakmak, 2012: 82). Suriye'deki gösteriler İran'daki güvenlik bürokrasisi tarafından bir halk gösteri olmaktan ziyade İran'a yöneltilecek olası bir hareketin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Bu yoruma göre Suriye'nin düşmesi

halinde önce Lübnan'daki Hizbullah'ın sonra da İran'ın hedef olacağı ortaya atılmıştır (Uygur, 2012: 20).

4.3.7.Hindistan, Pakistan ve Orta Asya ile İlişkiler

UAEK'nın yönetim kurulunda olmaları nedeniyle Hindistan ve Pakistan ile iyi ilişkiler geliştiren Ahmedinejad yönetimi özellikle petrol fiyatlarının yükseldiği bu dönemde, yakın çevresinde petrol ithalat eden ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirmiştir (Yeşiltaş, 2006: 101). Aynı zamanda bu ticari ilişkiler ile bir anti-Amerikan blok oluşturmayı da hedeflenmiştir. Karşılıklı ziyaretler neticesinde İran doğalgazının Pakistan üzerinden Hindistan'a taşınmak üzere boru hattı inşa edilmesine karar verilmiştir (Ntv, 2005).

Pakistan, İran'ın nükleer teknolojiye sahip olmasını açıkça desteklemiştir. 26 Mayıs 2006'da İslamabad'da giden İran Dışişleri Bakanı Mutteki, dönemin Pakistan Cumhurbaşkanı Pervez Müşerref ile görüşmüş ve nükleer politikalar konusunda destek sözü almıştır (Hürriyet, 2006).

Bölgesel işbirliği ve nükleer politikasına destek arayan Ahmedinejad yönetimi, 25 Temmuz 2006'da Türkmenistan ile gümrük ve sanayi gibi yedi alanda işbirliği protokolü imzalamıştır. Ardından Tacikistan ile de enerji, ulaşım ve terör sorunları gibi konularda beş protokol imzalanmıştır (Yeşiltaş, 2007: 109).

4.3.8.Latin Amerika Ülkeleri ile İlişkiler

11 – 16 Eylül 2006 tarihleri arasında Küba'da “14. Bağlantısız Ülkeler” zirvesi yapılmıştır. 116 ülkeyi temsilen hükümet/devlet başkanlarının ve dışişleri bakanlarının katıldığı zirveye BM, Arap Ligi ve Afrika Birliği Örgüt temsilcileri de katılmıştır. Zirveye Ahmedinejad'ın yanı sıra Venezüella lideri Hugo Chavez'in de katılması, zirvenin anti-Amerikan bir havada geçmesine neden olmuştur (Abascal, 2006).

Zirvenin ardından Chavez, Ahmedinejad'ı ülkesinde ağırlamıştır. Venezüella lideri Hugo Chavez, Ahmedinejad yönetiminin nükleer faaliyetlerine destek verdiğini açıklamış ve Washington yönetiminin İran'a saldırısı durumunda, Venezüella'nın ABD'ye petrol sevkini durduracağı tehdidinde bulunmuştur. İran ve Venezüella, Ahmedinejad'ın bu gezisinde 29 ikili anlaşmaya imza atmışlardır (Morsbach, 2006).

SONUÇ

1979 İnan İslam Devrimi ve sonrasında yaşanan gelişmeler, dünyayı etkileyen diğere önemli devrimlerde olduğu gibi kolayca değerdendirilip, sonucu alınacak bir siyasi olaylar silsilesi değildir. İnan İslam Devrimi, üzerinden uzun zaman geçmiş olmasına karşın halen normalleşmemiş olması bakımından da diğere devrimlerden farklılaşmıştır. Gündelik hayatta pratiği anlaşılmadan ideoloji haline gelen İslam devrimi, aradan geçen yıllarda ABD, İsrail ve genel olarak Batı'nın katı politikaları karşısında savunmacı bir hal almıştır. Küreselleşmenin getirilerinden faydalanamayan İnan halkı yıllarca gerilimli siyasete maruz kalmıştır. Düzenin ve rejimin korunması için şiddet ve baskı unsurlarını kullanan devrimci din elitleri, ilk zamanlar başarılı olmalarına rağmen ilerleyen yıllarda ekonomik, sosyal ve kültürel olayları çözümlenmede başarılı olamamışlardır.

İslam devrimi sonrası rejim ideolojisinin güdümünde işleyen İnan dış politikası devletin egemenliği üzerine inşa edilmiştir. İnan için ulusal güvenlik realizmin güç, kendi başının çaresine bakma ve güvenlik ikilemi kavramları ile şekillenmiştir. Uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğunu düşünen İnan, Batı ile sorunlu ilişkiler yürütmüş ve farklı işbirliği açılımlarına yönelmiştir. Uluslararası sistemde varlığını garanti altına almak isteyen İnan dış politikasının öncelikli gündem maddesi nükleer güce sahip olmaktır. İnan dış politikası dönemsel olarak savunmacı realizm ve saldırgan realizm tercihleri arasında değişkenlik göstermiştir. Ulusal güvenlik için bazı dönemler işbirliğine giden İnan'ın asıl hedefi bölgesel anlamda güç sahibi olmaktır.. Uluslararası örgütlerin birçok girişimine rağmen küresel anlamda tehdit altında olduğunu hisseden İnan nükleer politikalarından vazgeçmemiştir.

Post-kolonyal teörinin sıklıkla vurgu yaptığı “Üçüncü Dünya” ülkelerine İnan'ı da eklemek yanlış olmayacaktır. İnan İslam Devleti, Soğuk Savaş yıllarında kapitalist-komünist blokların dışında kalmıştır. Dindar milliyetçiliğin etkili olduğu İnan'da özellikle Ahmedinejad cumhurbaşkanı olduğu dönemde “Üçüncü Dünya” söylemine vurgu yapmıştır. Bu noktada Ahmedinejad'ın Latin Amerika ülkeleri ile işbirliği girişimleri dikkate değerdir. İnan Batı merkezli yaklaşımları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi kavramları uygulamaya hayata geçirmedeğinden uluslararası güçler tarafından tehdit unsuru olarak görülmüştür. Nükleer çalışmalarından dolayı ABD başta olmak üzere Batılı güçlerin “haydut devletler” listesine girmiştir.

25 Haziran 2005 tarihinde cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejad nükleer müzakereleri İran dış politikasının tek odak noktasına haline getirmek istememiştir. Uluslararası sistemde ABD'nin tek taraflı politikalarına alternatif sunan (Rusya, Çin, Venezüella gibi) ülkelerle sağlam ilişkiler kurmayı hedefleyen Ahmedinejad yönetiminin çok hassas bir denge üzerinde dış politika belirlemesi gerekmiştir. 11 Eylül sonrası ortaya çıkan gelişmeler sonrası, nükleer enerji meselesini ABD'nin küresel politikalarına direnç aracı olarak görenler ile sorunu bir güvenlik meselesi olarak değerlendiren taraflar arasında güç mücadeleleri başlamıştır.

2008 sonrası çözümsüzlük düzlemine oturan nükleer meselesi, İran için kriz bağlamında yaşanan süreci de beraberinde getirmiştir. Bu noktada nükleer program Ahmedinejad yönetimi için milli bir dava niteliğine gelmiştir. 2009 yılında ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Ahmedinejad, İran'ın bölgesel güç olabilmesi için önemli dış politika uygulamalarına gitmiştir. Ancak nükleer politikalar konusundaki kararlılığı nedeniyle başta ABD olmak üzere Batılı devletler tarafından baskı ve çevrenme politikalarına maruz kalmıştır. Türkiye ile kurduğu yakın ilişkiler NATO'nun uygulamaya koyduğu füze kalkanı projesi ile gerilmiştir. Arap ülkeleri arasında bitmeyen İran kaygısı Ahmedinejad yönetiminin önemli handikaplarından biri olmuştur. Bunlara karşılık İran nükleer programından vazgeçmemiş ve başta Irak olmak üzere bazı Ortadoğu ülkelerinde Şii nüfusun etkisini arttırmıştır.

Ahmedinejad yönetiminin son dönemlerinden iç dinamiklerin olumsuz etkisi kendini göstermeye başlamıştır. Rejime yönelik giderek artan hoşnutsuzluk, değişim ve özgürlük talepleri dile getirilmiştir. Bu duruma ek olarak cumhurbaşkanı Ahmedinejad dini lider Hamaney ile ters düşmüştür. 2011 yılında Arap Baharı'nın etkisiyle Şii jeopolitiği ile ilgili tartışmalar yeniden gündeme gelmiştir. Şii Hilali'nin etkisini kullanmak isteyen Ahmedinejad yönetimi Ortadoğu'daki halk hareketlerini desteklemiştir. Ancak gösterilerin Suriye'ye sıçramasıyla tedirginlik içine giren Tahran yönetimi, Suriye'nin uluslararası bir komploya maruz kaldığını iddia etmiştir. Dini elitlerin de etkisiyle bu süreçte otuz yıllık müttefikini destekleyen İran, Suriye'ye yapılacak olası bir müdahaleyi kendisine yönelik projenin ilk adımı olarak nitelendirmiştir.

Sonuç olarak çalışmamıza realist, neo-realist ve post-kolonyal teoriler ışığında baktığımızda İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politika ve ulusal güvenlik konularına rejim ideolojisi ile yaklaştığı görölmüştür. İki dönem cumhurbaşkanlığı yapmış olan Ahmedinejad'ın radikal ve Üçüncü Dünyacı yaklaşımlarına rağmen yine de rejim ideolojisi ile beraber hareket etmek zorunda kaldığı tespitini yapmak yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- ABASCAL, Ernesto Gomez; (2006), “Bağlantısızlar Zirvesi Küba’nın Prestijidir”, 14 Eylül, <http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=3301>, 20.02.2015.
- AHMEDİ, Hamid; (2011), “İran İslam Cumhuriyeti’nde Ulusal Çıkar İkilemi”, Editörler: Homa Katouzian ve Hüseyin Şahidi, **21. Yüzyılda İran**, 1. Baskı, Sitare Yayınları, Ankara, s. 59-74.
- AKDEVELİOĞLU, Atay; (2004), “İran İslam Cumhuriyeti’nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Yaz, s. 129-160, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Iran-Islam-Cumhuriyetinin-Orta-Asya-ve-Azerbaycan-Politikalari.pdf>, 20.01.2015.
- AKDEVELİOĞLU, Atay; (1999), **İran’da Dış Politikanın Etnik-Dinsel Temelleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anlara.
- AKPINAR, Mahmut; (2013), **Arap Baharı mı İran Ateşi Mi**, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AKSOP, Ece; (2011), Kitap İncelemesi, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt: 3, Sayı: 1, Temmuz, s. 244-251.
- AKYOL, Taha; (2010), **Osmanlı’da ve İran’da Mezhep ve Devlet**, 8. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.
- ARAS, Bülent; (2007), “Ahmedinejad Başkanlığında İran’da Siyasal İktidarın Haritasını Çıkarmak”, Editörler: DAĞCI, Kenan, ve Atilla Sandıklı, **Satranç Tahtasında İran ve Nükleer Program**, 1. Basım, Tasam Yayınları, İstanbul, s. 21-37.
- ARAS, Bülent; (2005), “İran’da Beklenmeyen Sonuç, Bilinmeyen Gelecek Ahmedinejad Dönemi ve Türkiye”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Sayı: 63, Temmuz, s. 58-65.
- ARI, Tayyar; (2004), **Uluslararası İlişkiler Teoriler**, 3. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul.

ATUN, Ata; (2013), “İran’a Yapılanlar (1)”, <http://www.politikadergisi.com/makale/irana-yapilanlar-1>, 25.12.2014.

AYDIN, Mustafa; (2004), Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar, s. 33-70.

AYDIN, Mustafa; (1996), “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5499.pdf>, 20.12.2014.

AYDOĞAN, Bekir; (2011), “İran’ın Kafkasya ve Orta Asya Politikaları”, **Politika Dergisi**, <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0537-iran.htm>, 20.12.2014

AYHAN, Veysel; (2011), “Suudi Arabistan’da Arap Baharı”, **IMPR Rapor No:8**, http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2012/07/suudi-arabistan-raporu_NO_8.pdf, 28.02.2015.

BALCI, Ali; (2014), “Post-Kolonyalizm”, Editörler: KARDAŞ, Şaban, ve Ali Balcı, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 1. Basım, Mart, Küre Yayınları, İstanbul, s. 106-168.

BALCI, Ali ve Tuncay Kardaş; (2014), “Realizm”, Editörler: KARDAŞ, Şaban, ve Ali Balcı, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 1. Basım, Mart, Küre Yayınları, İstanbul, s. 85-96.

BARZEGAR, Kayhan; (2009), “Iran, the Middle East, and International Security”, **Ortadoğu Etütleri**, Volume: 1, No: 1, July, s. 27-39, http://www.orsam.org.tr/en/enuploads/article/files/20091016_barzegar.pdf, 15.12.2014.

BAYLIS, John; (2012), “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, Derleyenler: AYDIN, Mustafa, ve Hans Günter Brauch, Necati Polat, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe Seçme Makaleler**, 1. Baskı, Ekim, İstanbul, s. 153-164.

BEHEŞTİ, Hüseyin; (2010), “İran Nükleer Meselesi ve Stratejik Hesaplar”, **Stratejik Düşünce Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 7, s. 20-28.

BERBER, Seçkin; (2013), “İran’ın Ekonomi Politikası, Yaptırımların Etkisi ve İkilemleri”, **Bilge Strateji Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 9, Güz, s. 61-84.

BERMAN, İlan; (2006), “Understanding Ahmedinejad”, **The American Foreign Policy Council**, June.

BİLGİ-BİLGİ.COM, http://bilgi-bilgi.com/mahmud_ahmedinejad_makam_sahibi, 12.12.2014.

BİRDİŞLİ, Fikret; (2011), “Uluslararası Güvenliğin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 31, s.149-169, http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/2011-2/8-%20149-169.%20syf_.pdf, 12.12.2014.

BİRSEL, Haktan; (2013), “İran’ın Jeopolitik Özelliklerinin Değişik Açılardan İncelenmesi”, Editör: Dr. Haktan Birsal, **Arap Baharında Son Durak İran**, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 19-38.

BOZKURT, Giray Saynur; (2007), “11 Eylül Sonrası Amerikan – İran İlişkileri”, Editörler: Kenan Dağcı ve Atilla Sandıklı, **Satranç Tahtasında İran ve Nükleer Program**, 1. Basım, Tasam Yayınları, İstanbul, s. 79-99.

BREZEZINSKI, Zbigniyev; (2005), **Tercih**, İnkılap Yayınları, Ankara.

BROMLEY, Simon; (2011), “Ortadoğu’da Devletler Sistemi: Kökeni, Gelişimi ve Geleceği”, Hazırlayan: Youssef M. Choueiri, **Ortadoğu Tarihi**, İstanbul, s. 598-634.

BUCHTA, Wilfried; (2004), Iran’s Security Sector: An Overview, **Geneva Centre For The Democratic Control Of Armed Forces (DCAF) Conference Paper**, Geneva.

BUGÜN; (2010), “İsrail’in saldırısına İran’ın ilk tepkisi”, 31 Mayıs, <http://gundem.bugun.com.tr/saldiriya-iranin-ilk-tepkisi-haberi/104024>, 01.03.2015.

BULUT, Erol ve Hale Kırmızıoğlu; (2011), “İran Ekonomisi”, Editörler: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, 1. Baskı, Barış Kitap, Ankara, s. 287-318.

BYE; (2007), “Irak’a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Toplantısı Yayımlanan Kapanış Bildirisiyle Sona Erdi”, Ankara, <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/iraka-komu-lkeler-diler-bakanlari-toplantisi-yayimlanan-kapani-bldrsyle-son/19614>, 27.02.2015.

BYMAN, Daniel, S. Chubin, A. Ehteshami, J. D. Green; (2001), **Iran's Security Policy in the Post-Revolutionary Era**, RAND Corporation, Santa Monica.

CEYLAN, Mehmet Ali; (2009), **Çılgık Çılgına İran**, 1. Basım, Yeniüzyıl Yayınları, İstanbul.

CHUBIN, Shahram; (1994), "Iran's Strategic Aims and Constraints", **McNair Papers**, No: 29-30, April, s. 65-92, <https://www.questia.com/library/journal/1G1-126490799/iran-s-strategic-aims-and-constraints>, 10.12.2014.

CLEVELAND, William L.; (2008), **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev., Mehmet Harmancı, 1. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul.

CORDESMAN, Anthony H.; (2003), "Iranian Threats and US Policy: Finding The Proper Response", **Center for Strategic and International Studies**, <http://csis.org/files/media/csis/pubs/mbmeoverview%5B1%5D.pdf>, 10.12.2014.

ÇAKMAK, Cenap; (2013), "Şii Hilali: Efsane ya da Gerçek?", <http://www.bilgesam.org/incele/202/-sii-hilali--efsane-ya-da-gercek-/#.VLbw1tKsVMk>, 13.12.2014.

ÇAKMAK, Cenap; (2012), "İran 2011", Editörler: İNAT, Kemal, ve Muhittin Ataman, Fuat Aydın, Bilal Yıldırım, **Ortadoğu Yıllığı 2011**, Sayı: 7, Yıl: 7, Açılım Kitap, İstanbul, s. 69-99.

ÇAKMAK, Cenap; (2011), "İran 2010", Editörler: İNAT, Kemal, ve Muhittin Ataman, İsmail Numan Telci, **Ortadoğu Yıllığı 2010**, Sayı: 6, Yıl: 6, Açılım Kitap, İstanbul, s. 69-111.

ÇAKMAK, Cenap; (2007), "ABD Ve Nükleer İran Krizi", Editörler: Kenan Dağcı ve Atilla Sandıklı, **Satranç Tahtasında İran ve Nükleer Program**, 1. Basım, Tasam Yayınları, İstanbul, s. 99-125.

DEDEOĞLU, Beril; (2003), **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul.

DEMİREL, Emin; (2002), **Terör**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

DEMİRİYOL, Tolga; (2012), “Ekonomik Yaptırımlar, Güç Tehdidi ve Dış Politika: İran Nükleer Krizi Bağlamında İsrail-ABD İlişkileri”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 4, Sayı:67, Kasım, s. 67-76.

DEVECİ, Abdurrahman; (2011), “Hamaney-Ahmedinejad Çekişmesi”, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2011/06/29/6212/hamaney-ahmedinejad-cekismesi>, 08.12.2014.

DİLEK, Kaan; (2011), “Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarınının 20. Yılında İran’ın Orta Asya Politikaları”, **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Araştırma Raporu**, Ankara.

DUGIN, Aleksander; (2003), **Rus Jeopolitiği – Avrasyacı Yaklaşım**, Çev., Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul.

EFEGİL, Ertan; (2012), “İran’ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:48, Aralık, s. 53-68.

EISENSTADT, Michael; (2001), “The Armed Forces of the Islamic Republic of Iran: An Assessment”, <http://www.gloria-center.org/2001/03/eisenstadt-2001-03-02/>, 08.12.2014.

EKİNCİ, Arzu Celalifer; (2008), “Ahmedinejad Sonrası İran”, http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=6&cat=365365581#.VK-4_tKsVMk, 07.12.2014.

EKİNCİ, Arzu Celalifer; (2008), “İran – Türkiye Enerji İşbirliği”, **USAK Bilgi Notları**, Kasım, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/enerji%C5%9F.pdf>, 07.12.2014.

EKİNCİ, Arzu Celalifer; (2006), “Türkiye’nin Krizin En Kritik Döneminde İran Diplomasisine Ağırlık Vermesi”, <http://www.usak.org.tr/print.php?id=1221&z=6>, 07.12.2014.

ERDOĞDU, Hikmet; (2008), **Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar’ın Yumruğuna İran**, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

ERSOY, Eyüp; (2014), “Realizm”, Der., Ramazan Gözen, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, Kasım, İstanbul, s. 159-188.

GRİGORİADİS, İoannis N. Ve Ali M. Ansari; (2011), “Türk ve İran Milliyetçiliği”, Hazırlayan: Youssef M. Choueiri, **Ortadoğu Tarihi**, İstanbul, s. 371-396.

GÜRKAŞ, Berna; (2005), “Mahmud Ahmedinejad ve İran Dış Politikası”, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/278/mahmud_ahmedinejad_ve_iran_dis_politikasi, 05.12.2014.

HABERA; (2006), “İran ve Suriye’den askeri anlaşma”, 15 Haziran, <http://www.habera.com/haber/iran-ve-suriye-den-askeri-anlasma/4201>, 26.02.2015.

HADJIALİLOO, Arash; (2008), “Iranian ethnic minorities clash on Capitol Hill”, <http://www.payvand.com/news/08/mar/1294.html>, 05.12.2014.

HAJI-YOUSEFI, Amir M.; (2009), “Whose Agenda Is Served by the Idea of a Shia Crescent?”, **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Vol: 8, No: 1, Spring, s. 114-135, <https://www.alternativesjournal.net/volume8/number1/yousefi.pdf>, 04.12.2014.

HARDT, Michael ve Antonio Negri; (2008), **İmparatorluk**, Çev., Abdullah Yılmaz, 6. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

HARRISON, Frances; (2006), **Talabani Tahran’da**, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/11/061127_talabani_tahran.shtml, 26.02.2015.

<http://travel.nationalgeographic.com/travel/countries/iran-guide>, 04.12.2014.

HÜRRİYET; (2006), “Sadr: Saldırı olursa İran’ı destekleriz”, 22 Ocak, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3828338&tarih=2006-01-22>, 27.02.2015.

HÜRRİYET; (2006), “İran: ABD bölgede yeni bir kriz çıkaramayacak”, 24 Mayıs, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=4468926&tarih=2006-05-24>, 27.02.2015.

İPEK, Volkan ve Çağlar Oyman; (2014), “Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler”, Der., Ramazan Gözen, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, Kasım, İstanbul, s. 405-442.

- İZZETİ, İzzetullah; (2005), **İran ve Bölge Jeopolitiği**, Küre Yayınları, İstanbul.
- KARMON, Ely; (2007), “Iran’s Role in the Radicalization of the Sunni-Shia Divide”, http://www.daedalusinstitute.org/downloads/Irans_Role_in_the_Radicalization.pdf.
- KATOZIAN, Homa ve Hüseyin Şahidi; (2011), Editörler: Homa Katouzian ve Hüseyin Şahidi, **21. Yüzyılda İran**, 1. Baskı, Sitare Yayınları, Ankara, s. 25-40.
- KENEŞ, Bülent; (2013), **İran Siyasetinin İç Yüzü**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KENEŞ, Bülent; (2012), **İran: Tehdit mi Fırsat mı?**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KESKİN, Arif; (2013), “Ruhani, İran Rejiminin Can Simidi Oldu”, **Söyleşi**, <http://www.2023.gen.tr/pdf/A-Keskin2023.pdf>.
- KESKİN, Arif; (2007), “İran – Suudi Arabistan İlişkileri ve Şii Jeopolitiği”, **Stratejik Analiz**, Mayıs.
- KESKİN, Arif; (20??), “İran, Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakârların Doğuş Süreci”, <http://www.biyografi.net/MAKALE.asp?HABERID=152>, 25.12.2014.
- KISACIK, Sina; (2014), “Hazar’ın Hukuki Statüsü Sorunu Çözümüne Kavuşturulabilir Mi?”, <http://politikaakademisi.org/hazarin-hukuki-statusu-sorunu-cozume-kavusturulabilir-mi>.
- KİBAROĞLU, Mustafa; (2011), “İran’ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batı’nın Tutumu: Şah’a Destek, Mollalara Yasak”, Editörler: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, 1. Baskı, Barış Kitap, Ankara, s. 197-236.
- KİM KİMDİR, <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=3457>, 27.12.2014.
- KÖSE, Talha; (2008), **İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti**, 1. Baskı, SETA Yayınları III, Ankara.
- KÖSE, Talha; (2006), “İran Nükleer Sorunu: Diplomasinin İmkânlarını Yeniden Düşünmek”, **SETA İran Dosyası**, Rapor N. ST2 – 706, Temmuz.

KRASNER, Stephen; (2007), **Küreselleşme ve Egemenlik**, Çev., Filiz Cicioğlu ve Şükrü Cicioğlu, e-akademi, Sayı 62, Nisan, <http://www.e-akademi.org/makaleler/fscicioglu-1.htm>.

KULOĞLU, Armağan; (2010), “İran’ın Nükleer Teknoloji Çıkmazı, Gelişmeler ve Türkiye”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:19, s. 60-72.

LEWIS, Bernard; (2005), **Ortadoğu**, Çev., Selan Y. Kölay, Arkadaş Yayıncılık, Ankara.

LOBE, Jim and Jasmin Ramsey; (2012), “US, Israeli Attacks Unlikely to Destroy Iran’s Nuclear Programme”, <http://www.iranreview.org/content/Documents/U-S-Israeli-Attacks-Unlikely-to-Destroy-Iran-s-Nuclear-Programme.htm>.

MACHIAVELLI, Nicollo; (1998), **Hükümdar**, Çev., H. Kemal Karabulut, 5. Basım, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

MAMMADOV, Halit; (2013), “Bölgesel Politikalar Açısından Azerbaycan-İran İlişkileri”, **OAKA**, Cilt: 8, Sayı: 15, s. 45-71.

METİN, Celal; (2008), “Ahmedinejad’ın Türkiye Ziyareti: İran ve Türkiye’nin Ortadoğu’ya İlgisi”, **KÖKSAY E-BÜLTEN**, Ağustos, http://www.koksav.org.tr/ebulten/haz-tem-agu2008/080831_kok_hkcmetin.pdf.

MOKHTARPOUR, Marziyeh; (2013), **1979 İslam Devriminden Sonra İran’ın Dış Politikası**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

MORGENTHAU, Hans; (1970), **Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi**, Çev., Baskın Oran ve Ünsal Oskay, 1. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara.

MORSBACH, Greg; (2006), “İran – Venezuela Yakınlaşması”, 18 Eylül, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/09/060918_iran_venezuela.shtml.

NASR, Vali; (2006), “When the Shiites Rise”, <http://www.foreignaffairs.com/articles/61733/vali-nasr/when-the-shiites-rise>.

NTV; (2005), “İran-Hindistan doğalgaz hattı gündemde”, 6 Ağustos, Delhi, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/167903.asp>, 26.02.2015.

OGAN, Sinan; (2006), “İran’ın Nükleer Krizi: Senaryolar, Beklentiler”, **2023 Dergisi**, Sayı: 58, Şubat.

OGAN, Sinan; (2006), “İran’ın Nükleer Krizine Farklı Bir Bakış”, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/543-iran-in-nukleer-krizine-farkli-bir-bakis>.

OKYAR, Onur; (2014), **İran ve Demokrasi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

ÖZBAY, Fatih; (2007), “Realpolitik, Pragmatizm, Ulusal Çıkarlar ve Nükleer Program Ekseninde Dünden Bugüne Rusya – İran İlişkileri”, Editörler: Kenan Dağcı ve Atilla Sandıklı, **Satranç Tahtasında İran ve Nükleer Program**, 1. Basım, Tasam Yayınları, İstanbul, s. 151-219.

ÖZCAN, Nihat Ali; (2006), “İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye’ye Öneriler”, **TEPAV Ortadoğu Çalışmaları Raporu**, Ankara.

ÖZTÜRKLER, Harun; (2012), “İran Ekonomisinin Genel Özellikleri”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 40, Nisan, s. 86-92.

RADİKAL; (2006), “İran’a nükleer telkin”, 4 Aralık, http://www.radikal.com.tr/yorum/irana_nukleer_telkin-799388.

RUBIN, Barry; (2002), “Jeopolitik ve Ortadoğu”, **Avrasya Dosyası**, Jeopolitik Özel, Cilt: 8, Sayı: 4, Kış, s. 40-50, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/040-50%20Barry%20Rubin.pdf>

ROY, Oliver; (2005), **Siyasal İslam’ın İflası**, Çev., Cüneyt Akalan, Metis Yayınları, İstanbul.

SABAH; (2005), “İsrail haritadan silinmeli” dedi liderler sert çıktı”, 28 Ekim, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/10/28/dun109.html>, 26.02.2015.

SALİHİ, Emin; (2011), “Ortadoğu’da Oluşan Yeni Dengeler ve Şii Hilali Söylemi”, **Bilge Strateji**, Cilt: 2, Sayı: 4, Bahar, s. 183-202.

SARAÇLI, Murat; (2011), “İran’da Azınlıklar”, Editörler: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, 1. Baskı, Barış Kitap, Ankara, s. 117-140.

SEFER, İhsan; (2013), “İran, Ortadoğu ve Nükleer Çalışmalar”, <http://www.politikadergisi.com/makale/iran-ortadoğu-ve-nükleer-calismalari>.

SEVİM, Tuğçe Varol; (2013), “Mearsheimer ve Waltz’ın Realist Bakışı”, Editörler: ÇOMAK, Hasret, ve Caner Sancaktar, **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**, 1. Baskı, Beta Basım, Şubat, İstanbul, s. 33-76.

SIDDIQUI, Haroon; (2011), “Shia Sunni schism explained from Lebanon to Bahrain”, http://www.thestar.com/opinion/2011/02/27/siddiqui_shiasunni_schism_explained_from_lebanon_to_bahrain.html.

SİNKAYA, Bayram; (2011), “İran’da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları’nın Yükselişi”, Editörler: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, 1. Baskı, Barış Kitap, Ankara, s. 51-78.

SİNKAYA, Bayram; (2011), “İran İslam Cumhuriyeti’nde Siyasal Yapı ve Yönetim”, Editörler: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, 1. Baskı, Barış Kitap, Ankara, s. 3-50.

SİNKAYA, Bayram; (2007), “Şii Ekseni Tartışmaları ve İran”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 13, Sayı: 3, s. 37-63.

SLUGLETT, Peter; (2011), “Sömürgecilik, Osmanlılar, Kaçarlar ve Bağımsızlık Mücadelesi: Arap Dünyası, Türkiye ve İran”, Hazırlayan: Youssef M. Choueiri, **Ortadoğu Tarihi**, İstanbul, s. 295-316.

ŞAHİN, Mehmet; (2011), “Şii Jeopolitiği: İran için Fırsatlar ve Engeller”, Editörler: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, 1. Baskı, Barış Kitap, Ankara, s. 177-196.

TAKEYH, Ray; (2009), **Gizli Devrimler Ülkesi İran**, Çev., Cem Küçük, Karakutu Yayınları, İstanbul.

TAKEYH, Ray; (2007), **Gizli İran: İslam Cumhuriyeti’nde Güç ve Paradoks**, Çev., Cem Küçük, Ekvator Yayınları, İstanbul.

TANRISEVER, Oktay F.; (2012), “Güç”, Der. ERALP, Atilla, **Devlet ve Ötesi**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 53-73.

TANRISEVER, Oktay F.; (2012), “Güvenlik”, Der. ERALP, Atilla, **Devlet ve Ötesi**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 107-125.

TAŞKIN, Yüksel; (2008), “Devrim Sonrası İran’da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 39, Ekim, s. 21-53.

TAYFUR, M. Fatih; (2012), “Dış Politika”, Der. ERALP, Atilla, **Devlet ve Ötesi**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 73-107.

TEPECİKLİOĞLU, Elem Eyrice; (2013), “Postkolonyal Kuram Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek”, **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 80-97, <http://esam.ege.edu.tr/makaleler/temmuz-2013/makale-5.pdf>.

TESEV; (2010), “Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2010”, Tesev Yayınları, İstanbul, <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/21102013110850.pdf>.

TOMANBAY, Mehmet; (1993), “İran Ekonomisi Ne Kadar Güçlü?”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 10, s. 39-57.

TURAN, Davut; (2007), “Ahmedinejad ve İran Dış Politikası”, Editörler: DAĞCI, Kenan, ve Atilla Sandıklı, **Satranç Tahtasında İran ve Nükleer Program**, 1. Basım, Tasam Yayınları, İstanbul, s. 258-272.

TURAN, Davut; (2005), “Mezhepleşmiş Milliyetçilik: Şiilik ve Farslık ile Özdeşleşen İrânlılık”,

http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=44.

UYGUR, Hakkı; (2012), “İran ve Arap Baharı”, **SETA Analiz**, Sayı: 52, Mart, s.3-26, <http://file.setav.org/Files/Pdf/iran-ve-arap-bahari.pdf>.

UZGEL, İlhan; (2004), **Ulusal Çıkar ve Dış Politika**, 1. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara.

VOA, Amerika’nın Sesi; (2007), “İran ve Mısır Diplomatik İlişkilerini Düzeltecek”, 16 Mayıs, <http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-2007-05-16-voa2-88080467/858792.html>, 27.02.2015.

WALTZ, Kenneth N.; (2000), “Structural Realism After The Cold War”, **International Security**, Vol. 25, No. 1, Summer, s. 5-41,

http://www.columbia.edu/itc/sipa/U6800/readings-sm/Waltz_Structural%20Realism.pdf.

WALTZ, Kenneth N.; (1999), "Globalization and Governance", **Political Science and Politics**, Vol. 32, No. 4, December, s. 693-700, <https://webfiles.uci.edu/schofer/classes/2010soc2/readings/8%20Waltz%201999%20Globalization%20Governance.pdf>.

WALTZ, Kenneth N.; (1990), "Realist Thought and Neorealist Theory", **Journal of International Affairs**, <http://classes.maxwell.syr.edu/PSC783/Waltz44.pdf>.

WALTZ, Kenneth N. ve George H. Quester; (1982), **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, Çev., Dr. Ersin Onulduran, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

YALMAN, Galip; (2012), "Devlet", **Siyaset Bilimi**, Hazırlayanlar: ATILGAN, Gökhan ve E. Atilla Aytekin, 2. Basım, Ekim, Yordam Kitap. İstanbul.

YALVAÇ, Faruk; (2012), "Devlet", Der. ERALP, Atilla, **Devlet ve Ötesi**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 15-73.

YAYLA, Atilla; (2014), **Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler**, 1. Baskı, Mart, Liberte Yayınları, Ankara.

YENİSEY, Gülara; (2008), **İran'da Etnopolitik Hareketler (1922-2004)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

YEŞİLTAŞ, Murat; (2013), "İran 2012", Editörler: İNAT, Kemal, ve Muhittin Ataman, **Ortadoğu Yıllığı 2012**, Sayı: 8, Yıl: 8, Açılım Kitap, İstanbul, s. 63-97.

YEŞİLTAŞ, Murat; (2009), "İran 2008", Editörler: İNAT, Kemal, ve Muhittin Ataman, Burhanettin Duran, **Ortadoğu Yıllığı 2008**, Ekim, Küre Yayınları, İstanbul, s. 71-103.

YEŞİLTAŞ, Murat; (2009), "İran 2007", Editörler: İNAT, Kemal, ve Muhittin Ataman, Murat Yeşiltaş, **Ortadoğu Yıllığı 2007**, Şubat, Küre Yayınları, İstanbul, s. 61-103.

YEŞİLTAŞ, Murat; (2008), "İran 2006", Editörler: İNAT, Kemal, ve Muhittin Ataman, **Ortadoğu Yıllığı 2006**, 1. Basım, Şubat, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 79-119.

YEŐILTAŐ, Murat; (2006), “İran 2005”, Editörler: İNAT, Kemal, ve Ali Balcı, **Ortadoğu Yıllığı 2005**, 1. Basım, Temmuz, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 79-106.

ÖZGEÇMİŞ

Tez yazarı Yunus Emre Yapıcı, 24 Temmuz 1985'de Gaziantep ilinde dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitimlerini Gaziantep'ten alan yazar, lisans eğitimini 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde tamamlamıştır. 2012 yılında Yalova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler tezli yüksek lisans bölümünü kazanmıştır. Lisans ve yüksek lisans eğitimleri boyunca birçok konferans ve seminere katılan yazarın ilgilendiği alanlar; uluslararası ilişkiler teorileri, dış politika, güvenlik çalışmaları ve Ortadoğu bölgesi olmuştur.